

VIGILIA

SZERKESZTI

JUHÁSZ VILMOS és SÍK SÁNDOR

TÓTH LÁSZLÓ
PAUL CLAUDEL
SÍK SÁNDOR
JACQUES MARITAIN
TOLDALAGHY PÁL
RÓNAY GYÖRGY
LÉKÓ BÉLA
FRANZ WERFEL
VIDOR MIKLÓS
DALLOS SÁNDOR
JÉKELY ZOLTÁN
KELEMEN KRIZOSZTOM
JUHÁSZ VILMOS
KARCSAY SÁNDOR
MARÓT KÁROLY
írásai

1947 MÁRCIUS

3

XII. ÉVFOLYAM

TARTALOM

	Oldal
<i>Tóth László</i> (Szeged): A magyar konzervativizmus	129
<i>Paul Claudel</i> : Assisi Szent Ferenc. (Vers)	139
<i>Sík Sándor</i> : Ezeréves dallam. (Vers)	140
<i>Jacques Maritain</i> : Kereszténység és demokrácia	141
<i>Toldalaghy Pál</i> : Lobogjatok. (Vers)	145
<i>Rónay György</i> : Glosszák Kempis Tamáshoz. (Versek)	146
<i>Lékó Béla</i> : A szegények evangéliuma	148
<i>Franz Werfel</i> : A magántulajdon	155
—: A magány szigete	160
<i>Vidor Miklós</i> : Örökség. (Vers)	163
<i>Dallos Sándor</i> : Tavaszi reggel. (Elbeszélés)	164
<i>Jékely Zoltán</i> : Rekviem. (Vers)	167

SZEMLE:

<i>Kelemen Krizosztom</i> : A főpát búcsúja	168
<i>Juhász Vilmos</i> : Világpolitikai szemle	169
<i>Sík Sándor</i> : Huxley és a misztika	178
<i>Karcsay Sándor</i> : Kereszténység és szocializmus	181
<i>Marót Károly</i> : Sophokles védelme	183

KÖNYVEK: <i>Julien Benda</i> : Le grande épreuve des democracies	
(Makay Gusztáv), <i>Hamvas Béla</i> : Antologia humana (Dénes	
Tibor), <i>Végh György</i> : Eszter könyve (Makay Gusztáv)	
	185
SZÍNHÁZ: <i>Calderon</i> : A szentmise titkai (Kézai Béla)	
	190

Felelős szerkesztő: *Sík Sándor*. Felelős kiadó: *Juhász Vilmos*.
 Kiadja a *Vigilia* munkaközösség. Kéziratokat Budapest, II., Trombitás-út
 37. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza.
 Kiadóhivatal: Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 30.

Megjelenik minden hónap elején.

Egyes szám ára: 4 forint. Előfizetés: negyedévre 11 forint, félévre 20 ft.

A lapengedély száma: 2817/1946. T. M.

Tóth László (Szeged)

A MAGYAR KONZERVATIVIZMUS

A magyar konzervativizmust sokan úgy értelmezték hogy az minden tekintetben maradiságot, a régihez való makacs ragaszkodást, mai divatos terminológiával elve reakciót jelent, és általában azonosítani szerették a történelmünkben már a XV. század óta többé-kevésbé állandóan szereplő főúri udvari párttal, a nemzeti szabadságeszmény hordozójának mondott köznemesi párt állandó ellenfelével. A hangulatok iránt mindig fogékony közvélemény tekintélyes része a magyar konzervativizmus lényegét abban találta, hogy az az idegen dinasztia érdekei mellé állva, dinasztikus érzelmeit fölébe helyezte a magyar nemzet érdekeinek és jogos kívánságainak. Maradiság és a nemzet érdekeivel játszó konok hűség a dinasztiahoz — ezek tették a magyar konzervativizmust a XIX. század során a magyar liberalizmus népszerűtlen ellenfelévé! Ez a megítélés azóta is megmaradt reánk, mint a múlt század szellemi öröksége. De a konzervativizmus és a liberalizmus küzdelmei éppen úgy, mint hősei a történelem távlatába kerültek. Így ma már a magyar konzervativizmus fény- és árnyoldalairól is tárgyilagosan, politikai szempontok által nem befolyásolva szólhat a történetíró. Mert a kérdés, ha a történetírás tárgyilagosságszerű vizsgáljuk, korántsem olyan egyszerű, semmiesetre sem foglalható abba a nagyon is kiélezett ellentétbe, hogy csak a liberalizmus képviseli minden téren a haladást, csak ő szolgálta hibátlanul a nemzet igazi érdekeit, s vele szemben a konzervativizmus a maradiságot, a reakciót, az idegen dinasztia érdekeinek tűzön-vízen keresztül való támogatását jelenti. Valóban a kérdés megoldása korántsem ilyen egyszerű. Mert ha a magyar konzervativizmusban, illetőleg egyik vagy másik képviselője magatartásában meg is található kisebb-nagyobb mértékben akár a multhoz való, a jelennel már nem mindenben számoló ragaszkodást, vagy a múltba való visszatérés nosztalgiaját, a császárhűségnek mondott túlzó dinasztikus érzelmek mellett, még sem lehet azt állítani, hogy csakis ez a magatartás jellemzi a magyar konzervativizmust és a hozzá hű államférfiakat. Éppen a történelem távlatából lesz mindjobban világossá, hogy voltak a XIX. század magyar történetének olyan kérdései, amelyek megoldásánál — mai szemmel nézve — a konzervatívok találták meg a helyes utat. Általában pedig elmondhatjuk, hogy különösen az 1867 utáni félszázad magyar politikájának sok tévedéséhez az is hozzájárult, hogy nem érvényesült politikai életünkben a parlamentárizmus lényegéhez igen nagy mértékben hozzájáruló politikai váltogazdaság a jelen esetben a liberalizmus és a konzervativizmus között.

A liberalizmus a magyar politikai életben először a francia forradalom hatása alatt az 1790/91-iki országgyűlésen jelentkezett. Vele szemben a hagyományhűséget, a konzervatív álláspontot nem az uralkodó és az udvari politika képviseli, mert II. Lipót is, akárcsak bátyja, II. József, a felvilágosodás eszméinek híve, csakhogy azt nem a fejedelmi abszolutizmus, hanem a rendekkel való alkotmányos együttműködés útján akarja megvalósítani. A hagyományok őrzőjeként tehát ezen az országgyűlésen elsősorban a katolikus egyház jelentkezik, amely ekkor lép először úgy a közvélemény elé hogy nem a katolikus restaurációt megvalósító Habs-

burg-király mögött áll, hanem annak politikájával szemben is védelmezi a múlt politikai, társadalmi és szellemi, elsősorban katolikus hagyományait. Ennek az 1790/91-iki országgyűlés konzervatív visszahatásaként jelentkező magatartásnak legjellemzőbb képviselője Alexovics Vazul, akinek könyvei és prédikációi ezeket a gondolatokat a legvilágosabban mutatják.

A francia forradalom viharai, azok továbbterjedésétől való félelem igen hamar elsorvasztották a bécsi udvari politikában a jozefinizmus hagyományaiban gyökerező liberális szemléletet. II. Lipót rövid uralkodása után, I. Ferenc trónraléptével megváltozik a bécsi politika iránya, a reakció lesz úrrá, amit azután indokolni látszik igen rövid időn belül az is, hogy a reakciós bécsi politika kezdetétől fogva egyik pillére lesz a Napoleon ellen harcoló európai koalíciónak. Kezdetben ez a bécsi reakciós politika nem talál a maga számára méltó szellemi és politikai vezetőt, Ferenc császár és eleinte sűrűn változó tanácsosai az európai hadi és politikai helyzethez alkalmazkodva próbálják kormányozni a Habsburg-monarchiának hajóját, mely a szörnű viharban már-már elsüllyedni látszik. Csak 1810-ben kap a monarchia politikája méltó és hivatott vezetőt Metternich kancellár személyében, aki nemcsak a Habsburg-monarchia politikáját irányítja az 1848-as forradalmakig, de a Szent-Szövetség Európát átfogó politikájának is a lelke, ha nem is kizárólagos irányítója. A Rajna-vidéki német földről származó államkancellár megvalósította ugyan a napoleoni háborúkat lezáró bécsi kongresszus alatt és után a restaurációt, de sem ez, sem későbbi politikai magatartása, különösen Magyarországon, nem mutatják őt a konzervativizmus politikai képviselőjének. Metternich, a Habsburg-monarchia kül- és belpolitikájának legjobb irányítója 1815 és 1848 között, a felvilágosult fejedelmi abszolutizmusnak a képviselője. Ehhez való szívós ragaszkodása hozta őt ellentétbe nemcsak a korabeli liberális szellemmel és pártokkal, de sok esetben a konzervativizmussal is. Teljesen II. József politikai rendszerére vall, amikor 1812 és 1825 között országgyűlés összehívása nélkül, királyi rendeletek útján kormányozza az uralkodó Magyarországot. Metternich a fejedelmi abszolutizmus feltétlen híve, amelynek merevségét csupán az enyhíti, hogy — s ez megint josephinus hagyomány — a nép anyagi jólétét, az általános gazdasági fellendülést céltudatosan támogatja és fel lendíti a nemesi hagyományok és a rendi alkotmány ellenére is. A fejedelmi abszolutizmust a felvilágosodás szellemében kívánta Metternich a Habsburg-monarchiában megvalósítani és ez a törekvése nemcsak a francia forradalmi hagyományokra támaszkodó magyar liberális törekvésekkel, majd párttal állította őt szembe már az 1825-iki országgyűléstől kezdve, hanem a magyar konzervatív rétegektől is elválasztotta. Ennek a korai, 1830 előtti, a magyar rendi alkotmány politikai és társadalmi hagyományait kifejező magyar konzervativizmusnak az irodalomban is méltó kifejezője a költő Kisfaludy Sándor, akinek megítélésénél nem hagyható figyelmen kívül, hogy az utolsó, 1809-iki magyar nemesi felkelés alkalmával a főparancsnok, József nádor segédtsíjtje volt. Kisfaludy írta meg ennek a jelentőségében már csak szimbolikus vállalkozásnak, a modernebb hadviselés korában már idejét múlta nemesi felkelésnek a történetét is, amely inkább védőírat s minden tekintetben kifejezi a konzervatív magyar nemesség eszméit.

Figyelemre méltó és a magyar polgári és intellektuális réteg vékonyságában leli magyarázatát, hogy a rendiség hagyományait döngető ellenzéki politika először csak az országgyűlésen jelentkezik, tehát a nemesség és egyéb kiváltságosok zárt testületében, amelynek tárgyalásairól és az ott elhangzottakról a távollevők csak későn, vagy egyáltalán nem

értésültek. Széchenyi István az első, aki, miután az 1790/91-iki országgyűlés idején megjelent röpiratoktól eltekinthetünk, mert azok hatása a magyar politikai fejlődésben csak igen kis mértékben jelentkezett, 1830-ban megjelent könyvében, a *Hitelben* a magyar liberális törekvések számára gazdasági programot ad. Széchenyi törekvése az irodalmi publicitásra éppenúgy angol hatásra vall, mint ahogy gazdasági tervei is angol közgazdászok és társadalombölcselek eszméit követik. Széchenyi munkája a rendiség gazdaságpolitikáját döngeti és ellenfele, a felvidéki gróf Dessewffy József is munkájában, a *Hitel taglalatában* gazdasági és társadalompolitikai érvekkel száll szembe. Dessewffy József nem volt maradi felfogású, meleg barátság fűzte Kazinczy Ferenchez, az irodalomnak és a magyar írónak bőkezű pártfogója. Nem lehet tehát őt szűklátókörű maradisággal illetni.

Kossuth fellépése nyomán gyorsan radikalizálódik a magyar országgyűlésen és a megyékben a liberális mozgalom. A pártok hamarosan kikristályosodnak és velük együtt programjaik is határozottabb megfogalmazást nyernek. A konzervatív párt, vagy inkább csak eszme jeles képviselőre talál a korán elhunyt gróf Dessewffy Aurél személyében. A konzervatív és liberális pártküzdelmeknek pedig hű képét adja emlékirataiban a dunántúli vagyonos középnemességből az arisztokráciába emelkedő báró Fiáth Ferenc.

Az országgyűlésen, a megyékben, majd a sajtóban lejátszódó konzervatív és liberális pártküzdelmek nyomán nem nehéz megjelölni azokat a lényeges pontokat, amelyek a konzervatívokat a liberálisoktól elválasztották. Fontos és igen jellemző, hogy a gazdasági haladás és az ezzel szükségképpen együttjáró társadalmi haladás tekintetében nem volt áthidalhatatlan űr a liberálisok és konzervatívok között. A konzervatívok vezetői is, európai műveltségű főnemesek és művelt, vagyonos köznemesek belátták, hogy a rendiség elavult gazdasági rendszerének lebontása elkerülhetetlen az európai gazdasági fejlődés akkori állapotában. Ez az elvi egyetértés gazdasági dolgokban magyarázza meg, hogy Széchenyinek, de másoknak is utána, így Kossuthnak is hogyan sikerült gazdasági kérdésekben közös nevezőre hozni, együttes munkára összefogni a konzervatív és liberális fő- és köznemességet, amire számos példa van már 1848 előtt.

A mély szakadékok a konzervatívok és a liberálisok között a kétségtelenül szükséges átalakulás terjedelméről és mikéntjéről vallott nézetek különböző volta teremtette meg. A liberálisok, még Kossuth is, erősen doktrinárek, ez alól talán csak Deák Ferenc a kivétel a maga tiszta, gyakorlati realizmusával. A liberálisok a francia forradalmat látták maguk előtt mint eszményképet, azt akarták elveiben és következményeiben, némelyek pedig, ha kell, eszközeiben is magyar földre átültetni. Nem érezték át, hogy a sajátos magyar fejlődés, mind politikai, mind nemzetiségi és gazdasági okok miatt nem teszi lehetővé az átalakulás során a francia példa szoros követését. Idealisták és doktrinárek voltak a magyar liberálisok, élükön Kossuthal, akik nem ihletet kerestek és találtak nagyszerű példaképükben, a francia forradalomban, hanem minztát, amelyet minden esetre alkalmazhatónak vélték. A konzervatívokat nemcsak a forradalmi kilengések riasztották el a francia példa követésétől, de más okok is elválasztották a liberális politikától s ezek tették áthidalhatatlanná a szakadékokat a két politikai felfogás hívei között. A liberálisok egy liberális magyar nemzeti állam megvalósítását tűzték maguk elé! Hogyan illeszkedik ez be a Habsburg-monarchia keretébe, az számukra nem volt elsődleges kérdés, bár a liberális párt híveinek túlnyomó része hű volt a királysághoz és a Habsburg-monarchia kereteit

megadó *pragmatica sanctio*hoz is. A republikánusok, Petőfi, Vasvári Pál és híveik kétségkívül kisebbségben voltak a liberális párton belül. Azonban a monarchia szerkezete, Magyarország viszonya az osztrák örökös tartományokhoz és a Habsburg-ház egyéb országaihoz eltörpült szemük előtt a magyar nemzet létkérdésének sürgős megoldása mellett. A magyarság európai helyzetét Kossuth azzal az optimizmussal vizsgálta már 1848 előtt is, hogy Európában győzni fog hamarosan a liberális rendszer és ebben a liberális Európában a magyar nép által reprezentált Magyarország annál nagyobb megbecsülésre és tekintélyre tesz szert, minél gyorsabban és minél nagyobb mértékben valósítja meg a liberális doktrínákat. A konzervatívok Magyarország és benne a magyarság helyzetét a monarchia és annak nem-magyar népeivel való szoros összefüggésben látták és jövőjét is csak ebben a keretben vélték biztosíthatni. Kétségtelen, hogy a magyar konzervatívok tisztán látták a magyarság helyzetét akkor, amidőn félték minden olyan politikai átalakulástól, amely forradalmiságával a dunai monarchia bonyolult, de a történelmi fejlődés által indokolt szerkezetét széttzilálná és ezzel a Közép-Dunamedence politikai egyensúlyát is veszélyeztetné. A konzervatívok nem ok nélkül félték attól, hogy egy forradalom teljessé teszi a szakítást a történelmi Magyarország magyar és nem-magyar nemzetiségei között. 1848 és 49 eseményei ezt az aggodalmat igazolták, amikor bebizonyosodott, hogy a magyar nemzeti állam keretén belül megadott politikai szabadság és társadalmi jogegyenlőség önmagában még nem elégíti ki a nem-magyar nemzetiségeket, különösen akkor nem, ha ez a politikai és társadalmi átalakulás, mint 1848-ban, európai áramlat hatása alatt ugyan, de külpolitikai következmények figyelembevétele nélkül történt. A konzervatívok a magyarság belső és európai helyzetének figyelembevételével kívántak olyan megoldást, amely forradalmi megrázkódtatás nélkül és a monarchia, s benne Magyarország külpolitikai helyzetének veszélyeztetése nélkül ment volna végbe. Ezt célozta Széchenyi István is, mikor 1841 után Kossuthtól eltávolodva a konzervatívok felé közeledett.

A konzervatívok a nemzeti nyelv és műveltség fellendítésének kérdéseiben nem maradtak a liberálisok mögött. A Magyar Tudományos Akadémia, a pesti Nemzeti Színház és más irodalmi és művészeti célok támogatásában a konzervatívok éppenúgy résztvesznek, mint a liberálisok, ahogyan a gazdasági életben is megvolt közöttük az együttműködés. Mégis, amikor a liberálisok az országgyűlésen heves és végső fokon eredményes harcot vívnak a magyar államnyelv törvénybeiktatásáért, a magyar nyelvnek a középfokú iskolákban való érvényesítéseért, a konzervatív követek és főrendek azzal az indokollással érvelnek a latin nyelvnek, mint diplomatikai nyelvnek érvényben hagyása mellett, hogy a magyar államnyelv bevezetése erős ellenhatást fog kiváltani a nem-magyar nemzeti-ségüeknél és ez lesz a helyzet akkor is, ha az 1843—44. országgyűlésen hozott törvénynek értelmében néhány éven belül az iskoláztatásban is érvényesül majd a magyar nyelv túlsúlya. Már a 48-as eszmények igazolták, hogy a konzervatívoknak ez az aggodalma nem volt minden alap nélkül.

Az európai forradalom fellángolása után, 1848 márciusában, legalább rövid ideig úgy látszott, hogy győzött a liberális gondolat és a konzervatívok aggodalmai tárgytalanná váltak. Bizonyos mértékig szimbolikus volt ebből a szempontból, hogy az első felelős magyar minisztériumban mint külügyminiszter helyet foglalt herceg Esterházy Pál, a monarchia volt londoni nagykövete is, akit már családi hagyományai is a konzervatívokhoz soroltak. Egyébként a magyar konzervatívok 1848 március után legnagyobb részben visszavonultak és várakozó álláspontra helyez-

kedtek az eseményeknek azzal az áradatával szemben, amelynek bal-sejtelmekkel teli visszhangját olyan megrendítő szavakban örökítették meg Széchenyi István naplójegyzetei.

A válság, amely a konzervatív és a liberális felfogás között újból mély szakadékokot vont, 1848 szeptemberében tört ki. A konzervatívok úgy látták, hogy a beállott alkotmányválságban, amely a márciusi alkotmány értelmezése körül keletkezett és a királyt szembeállította a nemzettel, helyük az uralkodó oldalán van. Tényleg azonban a konzervatívok magatartása éppenúgy nem volt egységes, mint a liberálisoké. Egyrészt, 1848 októbere után a királypárti politika követői között is voltak különböző árnyalatok. A szélsőséges álláspontot kétségkívül a szerencsétlen véget ért gróf Majláth János képviselte, aki — Steier Lajos kutatásai szerint — 1848 utolsó hónapjaiban először készített tervezetet Magyarországnak az osztrák őszzbirodalomba való beolvasztására és abszolutisztikus kormányzására. Schwarzenberg herceg, majd Bach belügyminiszter politikájának azonban Majláth Jánoson kívül nem sok követője akadt a konzervatívok között. A bécsi politika, amely az 1848 december 2-iki trónváltás és Európa reakciós konszolidációja lehetőségének megnyilatkozása után már leplezetlenül tör nemcsak az 1848-as népképviseleti, de az 1847-es rendi alkotmány letörésére is addig, amíg Magyarországon a harcok be nem fejeződtek, szívesen használta fel a királyhű magyar konzervatívokat az ország pacifikálása érdekében. A konzervatívok vezetőit főispáni, vagy a hadrakelt osztrák sereg mellett polgári biztosi teendőkkel bízta meg. Megjegyzésre leginkább méltó kinevezések voltak az ifjabb gróf Zichy Ferencé, aki 1848-ban Széchenyi István közlekedésügyi minisztériumának államtitkára volt, egy évvel később, 1849 tavaszán pedig császári főbiztos a Magyarországon operáló orosz hadsereg főparancsnoksága mellett. A felvidéki családból származó gróf Szirmay István sárosi tótokból szabadcsapatot szervez és azok élén harcol a magyar seregek ellen. Az osztrák hadsereg főparancsnokságon, mint adlatus, 1848 november óta Kempen tábornok működik, aki később 1850 és 1859 között Ausztria rendőrmisztère volt. Kempenhez tartozott a hadjárat idején a közigazgatás felügyelete is. Gondosan vezetett naplójegyzetei igen jellemző felvilágosítást adnak arról, kik keresték fel előbb pozsonyi, majd pesti hivatalukodása alatt, hogy szolgálataikat felajánlják vagy hűségükről nyilatkozatot tegyenek. Kétségtelen, hogy a forradalomtól való félelem, egyben az alkotmányos rend helyreállításának vágya ösztönözte elsősorban azokat a konzervatívokat, akik a magyar szabadságharc befejezése előtt az uralkodó és a bécsi politika rendelkezésére bocsátották magukat.

De a konzervativizmus nem jelentkezett egyoldalúan csakis az uralkodó és a bécsi politika mellett. Kossuth oldalán is találkozunk jelentős konzervatív megnyilatkozásokkal. A békepárt, amely a debreceni országgyűlésen 1849 január és április 14. között olyan jelentős szerepet játszott, volt ezeknek a konzervatív törekvéseknek az összegezése. A békepárt vezére Kovács Lajos volt, aki Széchenyi István munkatársa volt a Tisza szabályozásánál és 1848-ban a közlekedési minisztériumnak is főtisztviselője. Súlyt és jelentőséget a békepártnak viszont lapja, az *Esti Lap* adott, amelyet Jókai Mór szerkesztett, aki a márciusi ifjak szélsőséges politikai magatartásától aránylag nagyon gyorsan jutott el a békepárt higgadt konzervativizmusához. Ez a konzervativizmus persze, a helyzetből adódóan, inkább negatívumokból, mint pozitív programból állt. Nem akarta a szakítást az uralkodóházzal, nem akarta a trónfosztást, ellenben megbékélést akart az uralkodóval és Ausztriával a 48-as törvények alapján, ha szükséges, azok módosítása árán is. Görgey híres váci

kiáltványa, amely 1849 január első napjaiban vált ismeretessé, volt ennek a békepárti politikának az egyik pillére.

Bécs abszolutizmus és összbirodalom felé törekvő politikája, amelyet még jobban alátámasztott az európaszerte úrrá lett forradalomellenes hangulat, nem vette figyelembe azokat a lehetőségeket, amelyeket a konzervatívok magatartása a magyar kérdés békés, Magyarország, a dinasztia és Ausztria érdekeit egyaránt szolgáló megoldása szempontjából nyújtott. Már az osztrák fővezér, Windischgrätz herceg teljes elutasító álláspontja a magyar országgyűlés békeküldöttségével szemben, amelynek tagjai között volt Batthyány Lajos és Deák Ferenc is, nagy mértékben hozzájárult az ellentétek, a szélsőségek kristályosodásához. A Bicskén, 1849 legelső napjaiban történt találkozó alkalmával az osztrák fővezér feltétel nélküli megadást kívánt a Kossuth mellé állt magyarságtól. Ezzel belső emigrációba kényszerítette Deák Ferencet, akinek politikai realizmusa, ez a ritka magyar tulajdonság nagyon is hiányzott az események későbbi során.

Az 1849 március 4-én császári parancs által kiadott osztrák alkotmány, amely Magyarország sok évszázados függetlenségét megszüntetve azt az osztrák összbirodalomba olvasztja be, elsősorban a magyar konzervatívok politikai reménysegeit döntötte halomra. Ezek után nem lehetett szó többé az 1847-iki alkotmányra való visszatérésről és a debreceni országgyűlés békepártjának kiegyenlítésre irányuló törekvései is lehetetlenné váltak. Így hangzott észszerű feleletképpen az oktroyált császári alkotmányra az április 14-iki trónfosztó határozat, amelynek meghozatalát pedig Magyarország nemzetközi és katonai helyzete — az orosz intervenció már megvalósulás előtt állott — egyáltalán nem indokolta.

A történeti hagyományokhoz hű magyar konzervatív politika nem talált, de nem is igen keresett helyet Bach rendszerében. A magyar konzervatívok változatlanul a magyar alkotmány helyreállításának alapján állottak, bár elismerték a 48-as törvények módosításának szükségességét. Álláspontjukat világosan kifejezte Somssich Pál röpirata, de hasonló eszméket hirdetnek a konzervatívok egyéb megnyilatkozásai is. A Bach-rendszer hivatalnoki karában a konzervatívok körül csak néhány szélsőségest találunk, vagy olyant, akit anyagi helyzete késztetett a hivatalvállalásra. Ellenben az ötvenes évek gazdasági alapításaiban, pénzügyi intézmények és vasúti vállalkozások életrehívásánál a magyar konzervatívok fontos szerepet játszanak.

A bécsi politika 1848 után gyanakvással nézte a magyar konzervatívok politikai törekvéseit. Lehet mondani, hogy jobban félt tőlük, mint Kossuth és az emigráció forradalmiságától. Kempen osztrák rendőrminiszter naplójegyzetei világosan bizonyítják ezt. Az emigráció forradalmat szítani akaró mozgalmában az osztrák kormány pusztán rendőri ügyet látott, amelyet a rendőrség szokott módszereivel kezelhetett és tehetett ártalmatlanná. De a konzervatívoknak a magyar alkotmány visszaállítását sürgető politikája annál veszedelmesebb volt, mert ezek anyagi függetlenségük és az uralkodó és háza iránt tanúsított hűségük miatt nem soroltathattak a rendőrségi ügyek közé; ellenkezőleg, befolyásuk a legnagyobb körökben is érvényesült és az európai politika felé is jelentős kapcsolataik voltak.

Az abszolutizmus elnyomó politikája és Bach rendőri rendszere olyanokat is a konzervatívok táborába terelt, akik 1848/49-ben teljesen császárhűek voltak. Jellemző példa erre Haynald Lajos, aki a szabadságharc idején, mint esztergomi kanonok, császárhű magatartása miatt, a magyar seregek elől bujdosni kényszerül, majd érdemei elismeréséül császári kitüntetésben is részesül. 1852-ben erdélyi püspökké nevezik ki és

itt Erdélyben már a konzervatívokhoz simul Haynald politikai felfogása. Alig egy évtizeddel később pedig, 1863-ban, elutasítja az összbirodalmi parlamentben való részvételt és ezzel a tettevel az erdélyi magyarság egyik vezére lesz. Magatartásával annyira kihívja a bécsi kormány nehez-
teletését maga ellen, hogy püspöki székeről való lemondásra kényszerítik, mire IX. Pius őt 1864-ben Rómába hívja, ahol magas egyházi hivatalt visel és csak a kiegyezés után, mint kalocsai érsek, tér vissza Magyarországra. Haynald esete éppen nem egyedülálló, csupán kiemelkedő példája annak, miként jutottak el sokan a császárhű magatartástól és az abszolutizmus támogatásától a konzervatív gondolathoz vagy még tovább a magyar nemzeti liberális politikához. Jókai Ankerschmidt lovagjának magyar sorstársai is voltak.

Amilyen mértékben csökkent Ausztria tekintélye az európai politikában, ami a krími háború nyomán indult el, olyan mértékben emelkedett a magyar konzervatív politika jelentősége. Széchenyi István utolsó döblingi évei alatt a magyar konzervatív politikában véli megtalálni a magyar politikai kibontakozás lehetőségét. Ezekben az években tagadhatatlan Széchenyi befolyása a magyar konzervatív politika alakulására. A legnagyobb magyar Döblingben írt munkáiban, a *Blick*-ben és a *Nagy Szatir*-ban swifti gúnnyal ostromozza az abszolutizmus rendszerét. Nézetei csak a kifejezés marón gúnyos és csodálatosan szertelen módjában térnek el a konzervatívoktól, a lényegben, az abszolutizmus elvetésében és az alkotmányos útra való visszatérés sürgetésében azonban megegyezők.

A magyar konzervatív politika ekkor, 1858 és 1866 között érte el hatásának csúcspontját. Az 1859-i itáliai hadjárat elvesztése megbuktatta az abszolutizmust és képviselőit, élükön Bach belügyminiszterrel. Előtérbe került a Magyarországgal való megegyezés ügye és az osztrák politikában sokan voltak, akik ezt a magyar konzervatívok útján vélték elérhetőnek. A magyar konzervativizmus vezető egyéniségei: Gróf Apponyi György, báró Jósika Sámuel, gróf Széchenyi Antal, Majláth György, Szögyény-Marich László, báró Sennyey Pál politikai szerephez jutnak ismét. Báró Hübner, aki 1859 végén osztrák külügyminiszter volt egy rövid ideig, a magyar konzervatívokkal keresett kapcsolatot, hogy velük egyezzen meg a válság megoldásában. Hübner terve azonban meghiusult, a bécsi udvari politika előbb még egy kísérletet tett, hogy a Deák Ferenc mögött álló liberális párttal egyezzen meg a magyar kérdés megoldása felől, mert egészen helyesen úgy látta, hogy szélesebb rétegek állnak Deák Ferenc és hívei, mint a magyar konzervatívok mögött. A megegyezés azonban meghiusult és az 1861-iki országgyűlés eredménytelenül oszlott szét. Az utána következő provizórium néhány esztendeje alatt ismét a konzervatívok azok, akik a visszaállított főbb magyar kormányhivatalokban az államügyeket intézik. Az európai politikai helyzet alakulása, különösen pedig Ausztria 1866-iki újabb veresége miatt azonban a kiegyezés magyar vonalon nem a liberális és a konzervatív politikai erők kompromisszuma révén jött létre, hanem magyar részről a nemzet többségének bizalmát bíró Deák-párt kötötte meg. A kiegyezési törvény életbelépése, valamint az Andrássy-minisztérium kinevezése a magyar konzervatívok aktív politikai szereplésének a végét is jelentette.

Deák Ferenc a politikai erők kitűnő mérlegelésével súlyt helyezett arra, hogy a magyar konzervatívok továbbra is bent maradjanak a magyar politikai életben. Nem tartotta elegendőnek, ha vezetőik és híveik egyrésze csupán a származása folytán őt tagjai közé soroló főrendiházban foglal helyet, ahol inkább a kritikára, mint az aktív politikára nyílt alkalom. Ezért a Deák-párt soraiban 1867 után szép számmal foglaltak

helyet konzervatív felfogású politikusok is. Deákot erre az állásfoglalásra nyilván az a körülmény készítette, hogy — különösen az első években — féltette a kiegyezés és a dualizmus állandóságát. A konzervatívok alkotmányos érzületétől biztos támaszt remélt nagy műve, a kiegyezés számára is. Ez a konzervatív erőkkal is alátámasztott Deák-párt tényleg elég erős volt arra, hogy a kiegyezés által teremtett alkotmányos kormányzást megerősítse és a monarchia helyzetét is megvédje az 1870—71-iki háború kritikus idejében. A Lajtán-túl a konzervatív politikai erők sokkal hatalmasabbak voltak és nyíltan a monarchia föderatív átalakítására törekedtek. Hohenwarth rövidéletű osztrák kormánya 1871-ben, amelyet gróf Andrássy Gyula és a mögötte álló liberális pártok buktattak meg; nyílt színvallás volt az osztrák-cseh konzervatívok politikai vezérlo gondolata, a föderalizmus mellett.

A Deák-párt helyzete, főleg a hetvenes évek első felének válságos gazdasági viszonyai miatt, nemsokára megingott és nem bizonyult egymagában elég erősnek arra, hogy a hatvanhetes kiegyezés szellemében tovább kormányozzon. Az 1875-iki válság idején felmerült a terv, hogy báró Sennyey Pál elnöklelte alatt konzervatív kormány vegye át a kormányzást. Ez lett volna az alkalmas pillanat, hogy a magyar parlamentáris életben is érvényesüljön a máshol, különösen Angliában, már olyan jól bevált váltógazdasága a parlamenti pártoknak. De nem így történt. A válságot a Deák-párt és a Tisza Kálmán vezetése alatt álló balközép párt fúziójával oldották meg. Ebben a szabadelvű pártban a konzervatívok már nem játszottak szerepet, egy részük kivált a fúzió után, mások pedig a legközelebbi választás alkalmával maradtak ki a képviselőházból.

A konzervatívok így kisebb csoportban, vagy mint pártonkívüliek folytattak még néhány évig politikai tevékenységet. Látható vezérük báró Sennyey Pál volt, aki nem sokkal később a főrendiház elnökének díszes, de az aktív politikától meglehetősen távolálló helyet foglalta el. Rövid ideig úgy látszott, hogy a konzervatívok nagyképessegű és a pártpolitika mindennapi ügyeinek vitelére alkalmas vezetőt találnak Kállay Béni személyében, aki néhány évi diplomáciai szolgálat után akart a magyar politikai életben szerepet vállalni. De mielőtt még ennek eredményei mutatkoztak volna, Andrássy Gyula külügyminiszter Kállayt a Balkán ügyeinek kitűnő ismerőjét, osztályfőnökké nevezte ki minisztériumába, ahonnan 1882-ben a közös pénzügyminiszteri székbe került és ezen a helyen maradt 1903-ban bekövetkezett haláláig. Így Kállay rövid idő után kikapcsolódott a magyar belpolitikából, bár neve még többször felmerült a kilencvenes évek kormányválságai során, mint magyar miniszterelnök-jelölté, de a magyar liberális közvélemény, éppen Kállay konzervatív híre miatt, szegül ellene minden ilyen tervezetésnek.

A nyolcvanas évek közepe óta a konzervatív politika képviselői már csak a főrendiházban fejtenek ki tevékenységet olyan események vagy törvényjavaslatok kapcsán, amelyeket alkalmasnak vélnek a practica sanctióból folyó helyzetünk, vagy a társadalmi rend és hagyomány gyengítésére, esetleg megdöntésére is. A konzervatív főrendek legnagyobb harcukat az egyházpolitikai törvények ellen vívják, amikor csak az új főrendek kinevezésével sikerült a Wekerle-kormánynak a javaslat megszavazásához szükséges csekély többséget biztosítani. Bár az egyházpolitikai harcok a konzervativizmus és a katolikus politika szoros kapcsolataira utalnak, azonfelül, hogy a konzervatívok nagyobb része valóban katolikus is volt, még sem lehet a konzervativizmust a katolicizmussal azonosítani.

A konzervatív politikai gondolat és a haladószellemű gazdaságpolitika már a reformkorban jól megért egymás mellett. De ugyanúgy

érvényesül a konzervativizmusban a társadalmi segítség és felemelés, a közösségi munkára való nevelés gondolata is szemben a liberalizmus teljes gazdasági szabadságával és laza társadalmi szerkezetével, aminek ideális elvi tisztasága mellett a valóságban sok árnyoldala is mutatkozott. A kisemberek, a falusi szegénység és a városi kispolgárság pénzügyi és gazdasági elesettsége támasztotta a kilencvenes években gróf Károlyi Sándorban azt a gondolatot, hogy ezek megsegítésére, külföldi minták nyomán, hitel- és fogyasztási szervezeteket szervez. A gondolatot a kisemberek megsegítése miatt a kormányzat is magáévá tette és így épült ki aránylag rövid idő alatt az ország szervezeteti hálózata. Kétségtelen, hogy ez visszahatás volt a liberális gazdaságpolitikával szemben és a magyar szervezetek, amelyek az agrárkonzervativizmust szolgálták, a liberális pénzügyi és kereskedelmi körök részéről nem találtak rokonszenvre. Ennek az agrárkonzervativizmusnak a középpontja a még Széchenyi István által alapított Országos Magyar Gazdasági Egyesület lett, amely akkor már főként a nagybirtok érdekképviselője. De a konzervativizmust, bár sok, különösen személyi kapcsolat révén közel állt a nagybirtokhoz, mégis téves volna pusztán a nagybirtokosok vagy egyáltalán csak az agráriusok politikai pártjának tekinteni.

A konzervativizmusnak, mint politikai gondolatnak az erejére vall, hogy az irodalomban még akkor is állandóan jelentkezik, amikor a politikai életben már erősen háttérbe szorult. A kiegyezés utáni félszázad gazdag röpiratirodalmában szép számmal vannak a konzervatív gondolat hirdetői is. Ezek mellett a konzervativizmus olyan publicistákat is magáénak mondhatott, mint Asbóth János és a költő Vajda János. De a magyar konzervativizmus politikai, történelmi és irodalmi megnyilatkozásainak színtere évtizedeken keresztül mégis csak Gyulai Pál nagytekintélyű folyóirata, a „Budapesti Szemle” volt, ahol gyakran folytak a liberális korszellem és a konzervativizmus képviselői között nagyon jellemző viták is.

A századforduló európai politikai helyzete már olyan mozzanatokat mutatott, amelyek arra látszottak utalni, hogy a monarchia politikai, gazdasági és társadalmi szerkezete is átalakításra, vagy legalább is változtatásokra szorul. Nem minden valószínűség nélkül hitték konzervativizmus hívei, hogy eszméikre még hivatás vár az átalakulás véghezvitele során. Hiszen a monarchiának a népiség elveihez alkalmazkodó föderatív átalakítása, aminek a gondolata ekkor került az európai politika előterébe, a konzervatívok politikai eszméivel mutat rokonságot. A kisemberek kölcsönös társadalmi segítése, szemben a liberalizmusnak a kizsákmányolást lehetővé tevő gazdaságpolitikájával, konzervatív gondolat is volt. A konzervativizmus sajátos társadalmi arisztokratizmusából következett, hogy könnyebben talált kapcsolatot a néppel, több rokonszenvet érzett annak sorsa iránt, mint a polgári osztállyal és annak liberális pártjaival. Nem minden ok nélkül látták a konzervatív politika hívei a liberálisokban a túlzó nacionalizmus sok veszedelmet jelentő magvetőit.

Körülbelül ilyen gondolatok nyomán indult el politikai tervezgetéseiben Ferenc Ferdinánd trónörökös, amikor a századforduló után, uralkodásához való előkészületképen hozzáfog politikai terveinek kidolgozásához. Ezek, amennyire ismerjük, a konzervatív és a radikális politikai gondolat összekeveréséből keletkeztek. Terveiben konzervatív volt a monarchia föderatív átalakítása és a dinasztikus elvnek erőteljesebb érvényesítése. Viszont radikális volt Ferenc Ferdinánd terve abban, hogy az általános választói jog bevezetése által alakított parlamentekkel akarta terveit szentesíttetni és ezekre a népparlamentekre támaszkodva kívánta uralkodásának zavartalan menetét és a monarchia népeinek békés együttélését biz-

tosítani. E tervekéből, alkotójuk tragikus halála miatt, semmi sem valósult meg. De igen jellemző, hogy Ferenc Ferdinánd politikai tanácsadói között magyar részről helyet foglaltak a konzervatív katolikus gróf Zichy János és a radikális Kristóffy József, aki mint a Fejérváry-kormány belügy-minisztere, 1906-ban elsőnek tervezte az általános titkos választói jog bevezetését Magyarországon.

IV. Károly uralkodásának rövid két esztendeje alatt még felélednek Ferenc Ferdinánd egykori tervei a monarchia föderatív átalakítására. Különösen Polzer-Haditz kabinetirodai főnök a szöszolója e tervek gyors megvalósításának. A léteben fenyegetett dunai monarchia fennmaradását reméli tőlük. De a világpolitika eseményei túlhaladtak már Ferenc Ferdinánd tervein és Polzer-Hoditz is 1917 végén, csaknem egy évvel a monarchia felbomlása előtt, kénytelen visszavonulni a politikai cselekvés területéről.

A magyar konzervativizmus a XIX. század egész folyamán állandóan több-kevesebb erővel ható tényezője volt a magyar politikai fejlődésnek. A kormányzáshoz azonban sohasem jutott, hogy éppen legértékesebb erőit kifejleszthette volna. Pedig a konzervatív felfogás alkalmas lett volna a magyar és nem-magyar közötti ellentétek kiegyenlítésére, humánus társadalom szemlélete pedig a szociális egyenlőtlenségek legalább részleges kiküszöbölésére. Magyarország és a dunai monarchia életét döntően befolyásolhatta volna, ha 1867 után liberális és konzervatív pártok felváltva kormányozták az országot, mint ez például Angliában történt. Viszont a XIX. század magyar életformáinak ismeretében nem nehéz megtalálni az okokat, amelyek a magyar konzervativizmust erőinek kifejlesztésében, a politikai hatalomra való jutásban megakadályozták.

A magyar politika, 1867 után is, szűkkörű és nyílt választói jog alkalmazása mellett, tulajdonképpen tekintélyi alapon épült fel. Szinte anekdotászerűen hangzik, Mikszáth Kálmán ilyenformán is öröközhette meg, hogy minő eszközökkel, a választói joggal bíró kisszámú választó akaratainak befolyásolásával történtek a képviselőválasztások, amelyek a kormányzat irányát tulajdonképpen eldöntötték. Az uralmon lévő liberális kormánypártot tehát csak nehéz küzdelem árán lehetett volna megdönteni. Erre a küzdelemre viszont a konzervatívok már csak adottságaiknál fogva sem voltak alkalmasak. Soraikban művelt, európai látókörű, legtöbbször vagyonos birtokosok, finoman elemző publicisták és hasonló társadalmi helyzetűek foglaltak helyet. Ezek visszaretentek attól, hogy a választási harc sokszor szennyes küzdelmei árán szerezzenek győzelmet maguknak és pártjuknak. Így megmaradtak annál, hogy nézeteiket kifejtették a főrendiházban, vagy megírták egy — egy tartalmas essayben. Arra, hogy felülről jövő támogatással, az uralkodó bizalmából kerüljenek kormányra és azután kérjék maguknak új választások útján a nemzet bizalmát, amint az 1910-ben a Khuen-Héderváry kormány kinevezése alkalmával történt, az 1875-iki fúzió után többé nem nyílt alkalom. A magyar konzervativizmus és a magyar nép között soha ezért nem jött létre az a közvetlen kapcsolat, amely a konzervatívokat kormányra segítette volna.

Igy a magyar konzervativizmus, amely annyi szellemi és erkölcsi értéket, haladni vágyást, szociális készséget és világos külpolitikai megítélést foglalt egybe, nem maradt számunkra más mint a magyar politikai gondolkodás egyik szép és értékes fejezete, amelynek közvetlen hatása a magyar fejlődésre nem volt jelentős. Sohasem jutott akkora szerephez, hogy kritikájával vagy ösztönzéseivel a liberális rendszert és annak hibáit kiegyenlíthette volna.

ASSISI SZENT FERENC

Im ez történt egykor egy jóakarató emberrel.
De nem Ferenc személye érdekel magában, s mellőzzük, ha
tetszik, a XIII. századot, Assisit és Bernardonét.
Ami minden időkre maradandó, s mit egykevessé szemlélnünk
érdemes,
Az csak Isten jelenlétének e nagy Tanuja, e megejtő valódisággal
bélyeges,
Suta, naiv ember, ki tőle telhetően, fokról-fokra egy természet-
fölötti leckébe mélyed:
Ennyit látni csupán a Titkok eme Tolmácsából, amint a Megtes-
tesülttel beszélget.
Aki Ferencre néz, nem gondolhat egyébre, jóllehet csupán hátulról
látható.
Előttünk lépked,
Szilárdan áll ott, honnét mi menten lezuhannánk. (ha elérnök egy
pillanatra: jó.)
Akár ruháitól magát ha megcsupaszítja,
Akár ha köveket hord egyenkint, hogy ama roskatag, omló egy-
házat feltámassza,
Akár ha egymaga vonul keresztesként jóhírt vinni a pogánynak:
Mindez csupán a Csönd kerülgetése s a nehézfejű tanítványtól
tálló, naiv magyarázat.
Am hiába is próbálkozol ezzel-azzal: csak téged szidnak, szegény,
kicsi testvér!
Ime Ferenc: a szája nyitva, mint egy halott, Isten markába esvén.
(Hol csödot mond a szó, használjuk visszajáról.
Mi néven is neveznök, mi a szívünket rázza, s jogainkba gázol,
Vad erőszakkal hatolván belénk, elviselhetetlen nyerseséggel,
S tompa csapása bennünk egycsapásra a teljes mozdulatlanságig
ér el?)
Nincs nagyobb szegénység, mint halva lenni.
Lelkét Ferenc olyannyira feladta: testére nem maradt már gondja
semmi.
Számunkra sincs több mondanivalója, hasztalan fürkésznők érveit:
Azé ő már, ki sosem magyarázgat, hanem beteljesít.
Már nem egyéb, mint merő átadás, egyfajta mátká s újszülött;
Úgy jár-kel mindenek szemében, mint aki borral töltözött.
Egyfajta mátká, sóhajtó, kacagó, tántorgó, Annak sugarától
sebbzett, kinek jegyese érthetetlenül.
Az Értelem kitarja néki házát, a Bölcsesség látja vendégeül.
Nem szorul pénzre már és nem szorul ruhára,
Ki mind e holnapra-szánt dolgokat örökmód bírja máma.
És valóban: oly édes, izletes gyümölcsöket, milyen a szőlő,
szamóca és füge, egy szóval sem csepül.
De ki a dicsőséggel lakozik, ételre sem szorul már.
A világot most érti meg, hogy rajta mint idegen jár.
Most, hogy a dolgoknak tőle már nem kell félniök, most hogy
velünk nem él, és semmit tőlük nem vár,

Mily tündöklőn, milyen testvérien tárulnak néki meg!
 Mint akit Isten a paradicsomban földi teremtmények titkain át
 vezet.
 Be szép ez! S be jelentős! Az ember pedig tuskómód értetlen
 és tudatlan megy el közte!
 Uram, semmit sem alkottál hiában; szörnyű, ha mindez mégis
 kárba veszne!
 Mind e mihaszna szépség s egész azúrban-tündöklő Itália ugyan
 mi mást kínálhat,
 Mint szárnyakat bennünk a kielégületlenségnek és a váagnak?
 Hogyan élvezhetnők az életet, mikor az örökkévalóság oly messze
 van?
 Hogyan élvezhetnők az életet, mikor a jóság tőlünk oly messze
 van?
 Sűrű panasszal sirdogál erdő mélyén a vadgalamb.
 Inség-ütötte seb, mélyből-riadt szomjúság, égnek-feszült imák,
 s bűnök mintegy négyágú csápja
 A tépett Isten kebléből Jézust tévedhetetlenül mihozzánk rántja!
 Különb is van, mint ez a fa, melyre a zsidók Isten Fiát feszítették:
 Ferencnek adatott meg, hogy húsában maga szolgáljon feszületkép.
 S ki Verna-hegyről támoilyogva száll le. Klárát a titkonfölfedett
 stigmákkal csillapító:
 Az maga Jézus Krisztus már, Ferenczel egy, élő és szenvedő
 és szabadító!

Fordította Szedő Dénes öf.

EZERÉVES DALLAM

Lányok, lengő ruhákban, lebegő
 Aranyvásznán az esti napsugárnak,
 Fátyol pillék a zsongó víz felett,
 Összefogózva körbe-táncot járnak.

Oly fiatalok, oly könnyűdedek,
 Le sem verik a fűről a zománcot,
 Lejtenek, ezeréves dallamon
 Kétezeréves hajadoni táncot.

Mögöttük mosolyog a Balaton:
 A pillanatnyi hullámok zsebongnak
 Tízezeréves altató zenét
 A százezer esztendő Badacsonynak.

Fölöttük száll az égő napkorong:
 Pufók gyerekarc, a játék hevében
 Pirosra gyúlt, most várja a kiságy.
 Milliós éve így pihent el épen.

Mögöttem Pest felé, Páris felé,
 Lohol a jött-ment vonat sivalogva.
 Előnt egy mérhetetlen nyugalom,
 És fölnezek a rejtett csillagokba.

Sik Sándor

Jacques Maritain KERESZTÉNYSÉG ÉS DEMOKRÁCIA*

Az új elit

Mínél nehezebb e roppant vállalkozás, annál inkább kell vonzania az embereket. A népeket mindig a nehéz feladatok mozgatják meg.

Az uralkodó osztályok Európa valamennyi legyőzött országában csődöt mondtak. Világunk bukása az ő bukásuk. Itt az ideje, hogy a nép erkölcsi és szellemi tartalékaihoz folyamodjunk, — az emberiség közös, és a civilizáció végső tartalékaihoz — a győzelem és az újjáépítés érdekében. S ez erkölcsi és szellemi tartalékok nem lehetnek csupán eszköz a hatalom birtokosainak kezében; ezek: maga a hatalom, a kezdeményezés forrása, s az a talaj, melyben a személyiségük méltóságának és személyes felelősségüknek tudatát hordozó egyéniségek teremnek.

A parancsuralmi rendszerek a „nép” szó értelmét épűgy eltorzították, mint a nyelv egyéb szavaiét. A nép nem az a személyiségétől megfosztott s egyetlen fizikai tömeggé olvasztott emberanyag, nem az a vak energiahalmaz, nem az a földi erőkből összekovácsolt egységes „szellem”, aminek a méltatlan faji mitológia képzelte, amivé a szolgaság útján tenni akarta, s amelynek nevében bűneit elköveti. Az igazi népet e rendszerek gyűlölik, megvetik és félnék tőle; nemcsak elnyomni igyekeznek: létét, fogalmát is kiirtánák a létezésből. Ez az igazi nép: lelkek, független emberi személyiségek, szövetkezve a közös emberi feladatok végrehajtására, s annak a munkának egyetemes tudatában, melyet e közösség minden egyes tagjának vállalnia és végeznie kell, hogy kivívja a maga, családja és barátai helyét a nap alatt; közösség ez, melynek összetartó erői: a mindennapi élet fájdalmainak és örömeinek hosszú tapasztalata, a bölcs hagyománynak a dolgozók lelkében élő közös kincse, s azok az emberi érzelmek, örökségek és ösztönök, amelyek e közösség minden egyes tagjában, bármily szűk legyen is életének köre, fölkeltek s táplálják személyes törekvését az értelemre és a szabadságra. A nép az emberi munka és értelem tevékenységeinek az a lassú áramlása, mely a civilizált lét alapszintjén élők egyéni életművéből duzzad közös folyamammá.

Hasonlóképpen: akit közös emberségünk s az egyetemes emberiség emberének neveznék, nem a jámbor vad, nem is az elvont ember, s nem is a minden szociális kapcsolataitól megfosztott puszta egyén. Ha ez absztrakt eszmének megfelel valami a konkrét valóságban: az a társadalmi csődtömeg felel meg nekik, amelyből a proletáriátusnak vagy a proletárosodó osztályoknak leggyökértelenebb és legszerencsétlenebb rétegei alakulnak. Ezekből kerülnek ki a diktátorok nyájai és hóhérai; s én nem ebben az emberben bízom. Akiben bízom, s akit az egyetemes emberiség emberének nevezek, az azoknak az egyéneknek megszámlálhatatlan sokasága, akik a civilizált lét bármily szerény erkölcsi és társadalmi struktúráján munkálkodva, s mély kollektív felelősségérzettel, vállalják a közös feladatokat, az emberi lét nagy, névtelen, elemi művét, anélkül, hogy magukat felsőbbrendű fajnak vélnék, — hiszen tevé-

* A tanulmány előző fejezetei a „Vigilia” 1946 decemberi és 1947 január-februári számában jelentek meg.

kenységük mentes minden hivalkodástól, lévén ők maguk is annak a népek, annak a közösségnek a tagjai, amelyről az imént szoltam.

Nem osztom azt a romantikusan optimista nézetet, mely szerint a nép mindig helyesen ítél s ösztönei mindig a jóra vezetik; azt is tudom, hogy a nép csak akkor tudja kifejezni akarátát s csak akkor képes alkotó tevékenységre, ha szervezett. A reakció tragikus szofizmája viszont abban áll, hogy összetéveszti a törvényes intézményei keretében működő szabad nép tevékenységét a propaganda-szított kollektív szenvedélyek által megszállt tömegek véres erőszakosságával. Közös emberiségünk emberének ítélőképesége egyáltalán nem kevésbé egészséges, ösztönei egyáltalán nem kevésbé helyesek, mint amaz osztályokéi, melyek magukat felsőbbrendűeknek hiszik; s mindent egybevetve — nem azért, mert okosabb, hanem azért, mert tisztább —, a nép a létét érintő kérdésekben mindenesetre kevésbé téved, mint a jólétesült, illetékes, gazdag és előkelő származású, műveltebb vagy furfangosabb emberek állítólagos elitje, mely elszakadt a néptől, s melynek politikai ostobasága, silány lelkülete és romlottsága joggal döbbsenti meg az egész világot. Európászerte tapasztalható, hogy a népet a német fasiszta rendszer szemfényvesztése kevésbé ejtette meg, hogy a nép jobban megőrizte becsületét és bátrabban harcol az elnyomás ellen, mint nagyon sok politikus, nagyiparos, polgári vagy katonai hivatalnok. Az ösztönző elitnek, amelyre a népnek szüksége van, mindig együtt kell élnie a néppel, benne kell élnie a szüntelen munkával és vérrel áldozó nép közösségében. A jövőben elkerülhetetlenül szükséges — s ez egyik lényeges követelménye a demokrácia elvének —, hogy az új elit, akár tetszik, akár nem, a nemzetek mélyéből támadjon, a munkásság és a parasztság elitjéből, s lettünk az egykor uralkodó osztályok ama haladó elemeiből, amelyek együtt akarnak és tudnak dolgozni a néppel. Az újjáépítés alapvető problémája nem a tervekben, hanem az embereken dől el: azon, kialakul-e ez az irányító új elit. Úgy semmiképpen nem alakul ki, ha egyesek azzá minősítik magukat. Ez új elit jellemzője nem lehet más, mint a hősiesség és az alázat.

A romok között ránk váró munka, az emberi élet elemi struktúráinak újraalkotása, a világ újjáépítésének hatalmas feladata elsősorban azt követelik, hogy szemléletmódunkban térjünk vissza az egyszerűséghez. Ha a szív derék szándékához s az értelem józan ösztönéhez megtaláltuk a helyes perspektívát: a többi józanság és bátorság, tapasztalat és jóakarát dolga. Elvekben és eszmékben ugyanis nincs hiány. Az ifjúság java rétegében évek óta folyik az erkölcsi és szellemi reform; a demokratikus filozófiának most már a gyakorlatban kell megvalósulnia. A jövő az új elittől függ, s erre az új elitre égetően nagy szüksége van a világnak.

Hősi humanizmus

Sokszor elmondták, és találóan, hogy a második világháború voltaképpen nemzetközi polgárháború és hatalmas forradalom. Lehet, hogy katonailag megnyerjük, mielőtt valóban megnyernők; s lehet — ez volna a természetesebb —, hogy katonailag sem nyerjük meg, mielőtt valóban, forradalmi mivoltában meg nem nyertük. Valóban azonban mindenesetre csak akkor nyertük meg, ha a történelemben megjelenik egy új szellemi és társadalmi világ példaképe. Hogy a háborúra ne következzen polgárháború, hogy a nemzetek közötti háború vége egyben a nemzeteken belüli polgárháborúnak is végét jelentse, ahhoz elengedhetetlenül szük-

séges, hogy emez új világkép már a háború folyama alatt kidolgozást nyerjen és érvényesüljön.

Ami Franciaországot illeti: legyőzötte, elárultan, megalázottan és elnyomottan, szerencsétlenségében mintegy a probléma tengelyében áll. Földjén a németek, kormányában Hitler csatlósai; teljes, könyörtelen mélységében éli és szenvedti át a tragédiát. Ha politikai ösztönének s a sorsa éjszakájában végbemenő szellemi megújulásnak ereje van olyan hatalmas, mint haragjának és undorának hevessége: kegyetlen élményében rátalálhat arra a tökére, amellyel az új világ felépítését hasznosan segítheti. S nemcsak nemzeti egységének és tekintélyének visszanyerésével lehet ismét méltó történelmi hivatására, hanem műve általános érvényű tanúságával s megújított szellemi és erkölcsi missziójával is, szerteárasztván a kovászt, mely a világ alaktalan anyagát újjáerjeszti.

Nem ringatódzom abban az együgyű csalódásban, hogy ez a munka könnyű, s hogy a belső ellentéteket minden különösebb nehézség nélkül meg lehet oldani. Ám ennek ellenére is komoly okaim vannak a reményre. A régi politikai felelőtlenségnek épügy befellegzett, mint sok más egyéb eszelősségnek. A rabszolga-rendszer, melynek leleplezésére más körülmények között talán évtizedek kellettek volna, most szinte egycsapásra gyalázta meg önmagát; a Vichy-i kormány magával sodorja bukásában azokat az erőket és eszméket is, melyek egyébként komoly akadályai lehettek volna a megújulásnak. A gazdasági és társadalmi rend alapvető átalakításának szükségességét ma már általánosan elismerik, ugyanakkor, amikor egy új republikánus misztika támad, vágy az egyszerűsége a közös munkás életben, elszánt akarát az emberi személyiség, meg a szabad és közös munkában szövetkezett emberi közösségek fölszabadítására. Azoknak a nagy veszélyeknek ellenére is, amelyekkel a Marsall mítosza az Egyházat fenyegette: a katolicizmus romlatlan erői országszerte erőteljesen táplálták az ellenállás szellemét; 1942 februárjában a papság szószékéről világosan elítélte az antiszemitizmust; s a Laval által elrendelt vad zsidóüldözés a keresztény köztudatban nemcsak heves méltatlankodást keltett, hanem e méltatlankodás nagyszerű tettekben is megnyilatkozott, — tettekben, melyeket mind a katolikus, mind a protestáns egyház vezetői a legteljesebben helyeseltek. A katolikus ifjúság rendíthetetlenül harcolt a szabadságért; valóban és élően, nem pedig dekoratívan keresztény államot akar teremteni; olyan államot, amely mentes a klerikalizmus árnyékától, amit, mint a Toulouse-i érsek mondta, „az Egyház elmarasztal és amiből semmi körülmények között sem kérünk”. A közvélemény is megértette, hogy a politikusok káros könnyelműségétől és végzetes gyöngeségétől csak úgy szabadulhatunk meg, ha vezetőinktől nemcsak tisztességet követelünk, hanem erényességet is: erkölcsi tartalmat és erkölcsi elvek szerinti cselekvést; — hiszen a megbukott politikai vezetők sem voltak mind rossz emberek, csak éppen benső, erkölcsi életet nem éltek. Az újjáépítés első időszakában az államnak természetesen sok mindenre ki kell terjesztenie ellenőrzését, a nép azonban alaposan belécsömörlött az etatizmusba, s minden jel arra vall, hogy a megújulás művét vezérlő szellem olyan politikai és társadalmi formák felé törekszik, amelyekben valaminő szerves pluralizmus egyszersmindenkorra végetvet az állam mindenhatóságának, mint ahogyan az európai együttműködés szervezeteinek is fel kell számolniuk a nemzeti államok szélsőséges szuverénitását.

Amit Európa nemcsak hogy tud, hanem talán túlságosan is tud: az az élet tragikus értelme. Ezerestendő szenvedései megtanították rá, mi az ember, s mily nagy ára van a legkisebb haladásnak is. A tapasztalás, amit szerzett, könnyeinek gyümölcse. Kiteszi ugyanakkor a kétely súlyos

kockázatának is; csakhogy a kétely e tapasztalata is, mellyel háború előtti, meg háború alatti kollaboracionista vezetői gazdagítottak, nyilvánvalóvá tette számára, hogy a szkepticizmus sem lenne egyéb, miut sirásója. Ha megvan benne a tragikus életérzés, megvan benne a hősiesség érzéke is; és a tragédiát csak hősiességgel lehet legyőzni.

Amit viszont Amerika tud s féltett hagyatékként ad tovább nemzedékről-nemzedékre, az az átlagember és a nép értéke és méltósága. Az egyszerű ember, — közkeletű szóval *common man*, — itt nem szolgál, de nem is úrhatnám; érzi az emberi lét méltóságát s léte mélyén benne gyökeredzik a minden egyes emberi egyéniség értékének kollektív tudatában. A nagyképűek és a pedánsok természetesen nem látják, mily roppant szellemi hódítást fednek ezek az oly egyszerűen emberi formák. Az amerikai művelődés nagy tőkéje a mindennapi ember méltóságának ez a tudata; s Amerika azért lépett ki hagyományos elszigeteltségéből s azért vállalta a háborút, hogy ezt az eszményt még jobban megvalósítsa, s nemcsak a maga földjén, hanem az egész világon; — ezért indult neki egy új világ felépítésének. Azt vallja, hogy az átlagembernek joga van a boldogság keresésére; joga van megkövetelni azokat az elemi feltételeket és javakat, amelyek nélkül a szabad élet elképzelhetetlen, s amelyeknek megtagadása valóságos merénylet az emberiség ellen; joga van keresni a kultúra és szellem magasabbrendű javait; követelni a felszabadulást a nyomorból, a félelemből és a szolgaságból; követelni azt az önfegyelemmel párosult emberi teljességet és szabadságot, ami az evilági létben minden civilizáció legfőbb célja, s aminek egy magasabb sikon az ember teljes szellemi átformálódásával és tökéletesen kell végbemennie, — és amit az ember csak önfeláldozással és szeretettel érhet el. A hősiesség itt nem a tragédia legyőzésére irányul, hanem arra, hogy nemes céljához vezesse azt a kalandot, mely az ország számára a *Pilgrim Fathers*, a pionírok, a függetlenségi nyilatkozat és a függetlenségi háború korával kezdődött.

Joggal utalhatunk a heroizmusra: nagyszerű vagy szörnyű példái a szemünk előtt állnak. Millió és millió ember vállalta a halált, igaz vagy igazságtalan eszmékért, magasztos vagy aljas eszményekért, melyeket a szívükbe fogadtak és melyekért feláldozták legdrágább kincsüket. A méltatlan elnyomásért vagy a méltó védekezésért, győztesen vagy legyőzötten: mindenképpen a vérükkel fizettek. Elszenvedték, hogy városaikat lerombolják vagy felégették, hogy feleségüket, gyermekeiket halál, éhség, kínzások fenyegezzék. S mindezt csak részben kényszerítette őket az önkény, vagy egy polgári avagy katonai fegyelem önmagában távolról sem elég nyomós parancsa. Ahhoz, hogy mindezzel szembenézzenek, szükséges volt, hogy lelkük mélyén feltámadjon az a tisztánlátó vagy megtévedt nagylelkűség, ami a jót jobba, a rosszat pedig emberibbé teszi.

Lehetetlen volna a bátorság, a kitartás és a homályos áldozatvágy e roppant tartalékait a testvériség és az emberi építő munka nehéz és keserű vállalkozására fordítani? Minthogy mindenképpen oda kell adnunk életünket, jobb, ha testvéreinkért adjuk oda, mintha megőrizzük a máglyára. Ha a közösségi élet, melyet vállaltam, igazságtalanságra épült, egy napon bátran el kell majd szenvednem, hogy a vadak szétszaggassanak — engem, vagy a gyermekeimet. Ha viszont igazságra törekszik, talán szintén fel kell áldoznom magam s mindenemet az igazságért, de legalább megvan a reményem rá, hogy a gyermekeim boldogok lesznek. Jobb szenvednem a jóért, mint tönkretennem magam a rosszért. Mindez igen egyszerű, s bizonyára hamarosan eljön az idő, amikor mindnyájan megértik.

Természetesen nem azt kívánjuk, hogy mindenki legyen készen állandóan a vértanúságra. Az új elitnek: azoknak, akik a modern népek életében olyasféle szerepre vállalkoznak, mint amelyet egyes régi szerzetesrendek vittek, kiváltva a foglyokat, védve az özvegyeket és az árvákat, — ennek az új elitnek, ha a helyzet úgy hozza, akár vértanúságot is kell viselnie az igazságért és a testvériségért. De állandó hősiességet követelni az átlagtól bizonyára képtelenség. Ez az átlag évszázadok óta ismeri a munkát és a mindennapi bátorságot. Tőle csak azt kívánjuk, hogy a polgári közösségben, s annak szigorú fegyelmeiben, ezt a munkát, ezt a bátorságot az átlag életének jobbá és emberhez méltóbbá tételére fordítsa, s hogy a közösségi élet ihletője a nagylelkűség, légköre pedig a hősiesség remény légköre legyen.

A halálos harcát vívó emberi szabadság hatalmas erőfeszítésén múlik, hogy az elkövetkező korszak ne a tömegek, ne az aljas félistenek előtt vágóhídra hajszolt alakatlan szolgahadak kora legyen, hanem a nép és az emberiségét felelősen érző ember évadja, — az emberé, aki benne él művelődésünk öröksége, az emberi személyiség méltóságának tudata, s a hivatás, hogy emberibb s a testvériség történelmi eszményével telített világot építsen. Ehhez pedig az szükséges, hogy a tragikus életérzés és a nagy emberi vállalkozás szelleme találkozzék s kölcsönösen áthassa egymást; hogy Európa és Amerika együttműködjék a közös jóakaratban. Nem áztatjuk magunkat azzal, hogy a földi paradicsom rövidesen megvalósul. De a műnek, melyre hivatunk, s amelyen dolgoznunk kell, annál bátrabban és reménykedőbben, minél többször árulja el az emberi gyöngeség, — a műnek, ha azt akarjuk, hogy civilizációnk fennmaradjon, nem lehet más célja, mint a szabad ember világa, melyet profán lényegében át- meg átjár a valódi és élő kereszténység — nem lehet más célja, mint egy olyan világ, melyben az evangélium ihletése a hősi humanizmus felé vezeti az életet.

(Vége.)

Fordította Rónay György

LOBOGJATOK

A pázsit újra henteregni,
az erdő hancurozni vár.
Ó, nézd, a lomb közt mennyi, mennyi
madár ugrál és hangicsál.

Rigó, vörösbegy, sárga cinke!
Izgékony szárnyak mindenütt.
Ó, mennyi hang és mennyi szín. Te
daloljál versenyt övelük.

Kiáltsad: Jöszte, fürge testvér!
Hívd nyughatatlan húgodat,
a szűz szerelmet és nevéssél
és kergetőzzetek sokat.

Röpködjetek ti, mint a méhek,
lobogjatok ti, mint a láng,
az ellenállhatatlan élet,
még mindig serdülő anyánk.

Toldalaghy Pál

GLOSSZÁK KEMPIS TAMÁSHOZ

Esse sine Jesu gravis est infernus

Milyen pokolban vándorolsz?

A szerelem

húsevő fái közt milyen konok pokolban
kószáltál kárhozott, szüntelen szomjadat
milyen kénes lángokkal oltogattad
szerencsétlen!

A kettős: benned és
körötted izzó aljas alvilág
parázsló pusztaságain kerestél
házat s hazát magadnak

Képek és
képzelgések rabját: a hús helyett a csont
a test helyett a váz ölelt s a kábulat
helyett a kárhozat.

s most itt remegsz
koldusan és kivetve, poklos a
pokolra is méltatlanul a Semmi
jeges egyhangú téli viharában...

Et esse cum Jesu dulcis paradisus

De a Te fényed fölragyog, a Te zsúfolt
tavaszod telve virággal

A dermedt

fákon a lomb diadalmas
zászlói feszülnek

De a te tavaszodban a lélek
boldog szirmai közt a dicsőség
éneke lobban

s izzó habjai közt a te hűvös
mosolyod tüzeit görgeti a zengő
Tigris és Eufrátesz!

Interdum a Deo relinqueris

Sivár pusztákon át bolyongva vak
szomjaddal, önmagad

szomjának kínját falva víz helyett
s álmodni sem tudván az enyhe forrást
mert álmaidban is csak álnokul
kísértő álmok délibábja kerget
míg kergeted

s kergetve csak topogsz
magad körül, mardosva-rázva börtön
szabadságod parázsló láncait:

ó, lélek! önnön pusztaságaid
porának rabja vagy s már halhatatlan
májad fölött komoran ott köröznék
kevély poklaid kondorkeselyűi.

Diu durare non possent

Remények álmok vágyak: néma halottak
úsznak fölötted életed alkonyodó
tájain át, szelíden tovasikló
felhőkön kiterítve suhannak
s lágy lebegő hajukon haloványan
csillan az emlék esteli fénye

S te mint a Föld úgy
fordulsz lassan az éjbe, világos
városaidra lehullik az árnyék
zengő tornyaid éneke elhal
s beborít a sötétség

Néma vidék, temetői magányod
csöndjén át csak a mennyei gályák
szállnak nesztelenül feketén

Csak a holtak szállnak a holtak

S időd éji egében már csak a körmük
hideg holdja világít.

Claritate interni luminis

Tavaszkok nyarak őszők
virága lombja gyümölcse lehullik
A lélek
világa lombja gyümölcse lehullik
Magánya kódében
meztelenül didereg
töprengve tűnődik hűtlen
madarai hangján
s emlékbéli madarai dermedt
szárnnyal lezuhannak, a nyirkos
semmibe hullanak ágairól

De titkon a kéreg
könnyes vértje alatt a sejtek
szomjú szerelme sugárzik
s a mágnes vágyaik gyönyörétől
nászra kelő Nap
jeges tűzében fölragyognak a gyémánt
télben a fák derékkoszorús koronái.

Rónay György

A SZEGÉNYEK EVANGÉLIUMA

Amikor Keresztelő szent János követei megjelentek Jézusnál, hogy megkérdézzék tőle, Ő-e az eljövendő, vagy mást várjanak, Jézus küldetésének bizonyítására többek között arra is hivatkozott, hogy a szegényeknek az evangélium hirdettetik. (Mt. 11. 5.) Máskor meg magára alkalmazta Izaiás próféta szavait: „elküldött engem örömhírt vinni a szegényeknek”. (Lk. 4, 18.) Ezek a szavak cselekedeteivel összhangban bizonyítják, hogy Jézus küldetésének egyik legfontosabb feladatát látta a szegényekkel, a pásztornélküli nyájjal való foglalkozásban. Mivel munkájának folytatását az Egyházra bízta, semmi kétség sem férhet hozzá, hogy az Egyháznak egyetemessége mellett is, mint jellegzetes ismertető jegyét kell számontartania a szegénységgel, a néppel való összetartozásnak az érzését. Az Egyház mindenkit hív és mindenkit vár, mindenkinek szerető, gondos édesanyja, de mégis leginkább a leggyámoltalább, a legelhagyottabb, a segítségre leginkább rászoruló rétegé, a szegénységé. Az egyháziaknak mindig tudniuk kell, hogy a szegények az övéik és a szegényeknek is érezniük kell, hogy ők az egyházéi. Ha ez a kettős tudat elhomályosul, ha az egyik nem érzi magáénak a másikat, Krisztus szándéka emberi gyöngeségek folytán olyan változást szenvedett, mely sürgős helyreállításért kiált.

Az Egyház ennek tudatában volt mindig. Nagy szentjeinek hosszú sora egész külső tevékenységét a szegényeknek szentelte, hogy testi-lelki szükségükön segítsen. A pápák különösen az utolsó század folyamán mélyrehatóan a kérdés lényegét keresve, foglalkoztak a szegénység társadalmi helyzetével. Viszont igaz, hogy az egyháziak nagy része felfogásában és életmódjában ennek ellenére alkalmazkodott az uralkodó rétegek felfogásához és életmódjához. Ennek a ténynek is, amelynek részben társadalomtörténeti okai vannak, részben az emberi gyengeség a forrása, bizonyára szerepe volt abban, hogy a politikai hatalom új birtokosai, akár — a mai értelemben vett — jobboldaliak voltak, akár baloldaliak, egyformán ellenséget láttak az Egyházban és ellenséges magatartást tanúsítottak iránta. Tanítását laikusoknak alig észrevehető módon meg nem értésből, vagy szándékosan eltorzították és az eltorzított igazságokból olyan következtetéseket vontak le, melyek sohasem illettek az Egyházra.

A jobboldaliak pl. gyűlöletet hirdetnek az Egyház ellen, mert őt tartják a legnagyobb bűnösnek a baloldali demokrácia létrehozásában. Amint mondják, a kereszténység hozta és az Egyház hirdeti, hogy Isten előtt minden ember egyenlő, hogy minden népet egyenlő jogok illetnek meg, holott az egyenlőség gondolata csak látszatra igazság, a valóságban az igazság megtagadása, a legszörnyűbb igazságtalanság. Akik az emberek egyenlőségét vallják, elvetik a nagy emberekben való hitet. Az egyenlőség nevében leszorítják helyükről a tehetségeseket, a rátermetteket, az erőseket és közepeseket; átlagembereket vagy éppen gyengeket, korcsosokat ültetnek a helyükbe. A minőséget felváltják a mennyiséggel és ezzel kifejlesztik a csordaerkölcsöt és uralomra juttatják a csordaösztönöket. A demokratizmus, a parlamentarizmus igazi nihiliz-

mus, mely lezülleszti a rendező erőt és minden magasabb értéket megsemmisít.

A jobboldaliaknak ez az okoskodása csak kiindulásában tartalmaz igazságot. Valóban úgy van, hogy a kereszténység az embereknek bizonyos tekintetekben Isten előtt való egyenlőségét vallja és tanítja. Minden ember Isten teremtménye, mindegyiknek Istentől származó halhatatlan lelke van, Krisztus minden ember lelkének váltságaért vállalta megváltói tevékenységét, tehát minden embernek joga van rá, hogy emberi méltóságát elismerjék és megbecsüljék. Az Egyház minden embernek egyformán rendelkezésére is áll, hogy a Krisztustól rendelt megszentelő eszközöket kiszolgáltassa nekik. Az egyik ember lelke fajra, nemre, állásra, méltóságra való tekintet nélkül olyan érték a szemében, mint a másiké. Mindenkit üdvözíteni szeretne, mindenki számára szeretné biztosítani mind az evilági, mind a másvilági boldogságot.

De ha mindenki számára követeli is emberi méltóságának elismerését, ebből még nem következik, hogy tanítása szerint mindenki egyenlő értékű és mindenkit egyenlő jogok illetnek meg. Bizonyos jogokat emberi mivoltánál fogva mindenki követelhet magának, ha emberi módon viselkedik, de ezeken az általános emberi jogokon felül erős különbségek is vannak. Képessége, adottsága, teljesítménye szerint más-más jogok illetnek meg mindenkit és mások a felelősségeik is. Az Üdvözítő két egymáshoz nagyon hasonló példabeszédben világítja meg ezt az igazságot. Az egyik a minákról szól (Lk. 19, 12—26.), a másik a talentumokról (Mt. 25, 14—30.).

Az első szerint egy nemes ember messze földre (valószínűleg Rómába) utazott, hogy hazájának királyságát (a császártól) hűbér gyanánt megszerezze. Bár polgártársai szintén követséget küldenek a császárhoz és tiltakoznak ellene, hogy ő uralkodjék rajtuk, mégis biztosra veszi sikerét és már jóelőre megbízható tisztviselőkről akar gondoskodni. Nem elégszik meg azzal, hogy személyéhez ragaszkodjanak, hanem rátermettségüket is próbára akarja tenni. Kiválogatja tíz emberét és mind-egyikre rábíz egy-egy minát, hogy üzérkedjenek vele, míg odalesz. A kitűzött feladat tehát képességekre való tekintet nélkül egyforma és éppen arra való, hogy azonos körülmények között való indulással, ki-ki megmutassa bátorságát, vállalkozó kedvét, leleményességét. Az eredmény valóban nagyon különböző is lett. Az egyik egy minán tíz minát keresett, a másik ötöt, a harmadik talán egyet, de akadt olyan is, aki úgy hozta vissza a minát, ahogy kapta, mert elásta, nehogy sikertelen próbálkozással elveszítse. Az új király azután eredményeik alapján bizza meg őket fontos, vagy kevésbé fontos feladatokkal. Aki tíz minát keresett, tíz város kormányzója lesz, aki ötöt, öt városé. Aki pedig munkához sem mert fogni, nem menti meg politikai hűsége, egy mináját is elveszik, és mitsem használ neki pártfogóinak közbenjárása.

A talentumokról szóló példabeszéd mintha csak ott kezdődne, ahol a minákról szóló végződik. Itt már a talentumok elosztása „kinek-kinek a maga tehetsége szerint” történik. Így kap az egyik öt talentumot, a másik kettőt, a harmadik csak egyet. A talentumok tehát nem a tehetséget jelentik, amint általában érteni szokták, hanem a munkaköröket, melyek közül az egyiknek ellátására nagyobb tehetség és rátermettség kell, mint a másikéra. És a megbízó, aki a tehetségeket már ismeri, nem elégszik meg ezzel a tapasztalattal, hanem arra is kíváncsi, hogy dolgozik-e ki-ki tehetsége szerint, vagy elbízta magát és lustálkodik. S amikor azt látja, hogy az öt talentumos öt talentumot, a kéttalentumos két talentumot szerzett, mindkettőt ugyanazokkal a szavakkal dicséri meg és mindkettőt előlépteti: „Jól van, derék és hű szolgám; mivelhogy a

kevésben hű voltál, sokat bizok rád; menj be urad örömébe". Ellenben, akit semmivévesen kap, rosszabbul jár, mint az, aki talentumával semmit sem mert kezdeni. Ráolvassák, hogy gonosz és rest szolga, nemcsak a talentumot veszik el tőle, hanem még be is záratják és nem használ neki sem a sírás, sem a fogak csikorgatása.

Az evangélium szerint tehát Isten mindenkinek adott bizonyos fokú és irányú tehetséget. Minden embernek kötelessége, hogy a neki adott tehetséget kifejlessze. Viszont a vezetőknek az a kötelességük, hogy ezeknek a tehetségeknek megnyilvánulására alkalmat adjanak és lehetőség szerint kit-kit a neki megfelelő helyre állítsanak. Az elnyert munkakört azután hűségesen kell mindenkinek betöltenie. De hűségük és lelkiismeretességük szerint kell őket méltányolni is. Nem tehetségük, nem állásuk, nem méltóságuk szerint, hanem becsületességük és hivatásukhoz való hűségük szerint. Ha valaki kisebb tehetséggel, kisebb munkakörben, de teljes képességével dolgozik, éppenolyan megbecsülésre és elismerésre méltó, mint aki nagyobb tehetséggel nagyobb feladatot lát el kifogástalanul. Aki ellenben egy feladatkör ellátására képtelen, vagy képességét nem használja fel betöltésére, annak semmi helye nincs a közéletben. Az evangélium nem ismeri az ú. n. számléltrát, melyen időnkint mindenki lép egyet felfelé, hanem az előlépés mindig érdemnek a jutalma. Az emberi méltóság nemcsak jog, hanem kötelesség is. Minden emberi értéknek legigazibb fokmérője a hivatás iránti hűség. „Hic jam quaeritur inter dispensatores — amint Szent Pál írja —, ut fidelis quis inveniat” (I. Kor. 4, 2.). A „nagy” emberek is csak akkor nagyok, ha becsületesek és a becsületes „kis” ember mindig nagyobb, mint a becstelen „nagy”.

Az a felfogás tehát, mintha a kereszténység volna szülőanyja és hordozója az igazságyilkos egyenlőség gondolatának, nem egyéb az evangélium felületes megértéséből származó látszatról. A valóság az, hogy még a mennyországban sem leszünk egyenlők a keresztény tanítás szerint, hanem ott is érdemeink szerint foglaljuk el helyünket. „Más a fényessége a napnak, más a fényessége a holdnak és más a fényességük a csillagoknak; az egyik csillag is különbözik fényességben a másik csillagtól. Így van a halottak feltámadása is” — olvassuk Szent Pál első korintusi levelében. (15, 41—42.)

Az Egyház és a kereszténység tehát igenis demokratikusak, mert nem ismernek apriori különbséget ember és ember között. Minden ember számára követelik, hogy Istentől kapott képességeit kifejleszthesse és azok szerint érvényesülhessen. S nincs az emberiség történetének még egy intézménye, amelyben ezek az elvek úgy érvényesültek volna, mint az Egyház életében. Nemcsak szentjei vannak a társadalom minden rétegéből, hanem papjai, püspökei és pápái is. Nem vállal azonban a kereszténység és az Egyház közösséget a demokráciának azzal az elfajzott formájával, melyben az egyéni érték és kiválóság egészen elvész, sőt gyűlöletessé válik.

Ha most már annak a rokonszenvnek a jeleit keresnénk, melynek a demokrácia révén kellene a baloldalon az Egyház és a kereszténység iránt mutatkoznia, semmi eredményt sem tudnánk felmutatni. A baloldal már elméleti alapvetésében szembefordul a kereszténységgel. Nemcsak hogy tisztán a testre és a világra szabja a maga tevékenységét, ami még nem volna olyan nagy baj, hanem kifejezetten tagadja, hogy a testen és a világon kívül van még más is: lélek és másvilág. Úgy véli, az emberiség boldogulását csak gátolja, hogy a kereszténység annyit prédikál a másvilágról, mert ezzel a figyelmet elfordítja a legvitálisabb érdekektől. A vallást legfeljebb magánügynek hajlandó elismerni, de

ahol alkalom kínálkozik rá, nemigen mulasztja el, hogy ellenszenvének kifejezést adjon. Már eleve jobboldalinak, a nép érdekeivel ellenkezőnek minősít minden megmozdulást, amelyben keresztény vonatkozás van.

Az elvi ellentétet gyakorlati oldalról való támadásokkal erősíti. Belekapaszkodik mindabba, amit vádként lehet felhozni az Egyház, a kereszténység, a papság ellen. Ezeket a maga kívánságán, elképzelésén át alakítja és tálalja fel és szereti úgy feltüntetni a dolgot, mintha ezeknek a hibáknak, gyarlóságoknak vagy bűnöknek összessége volna a kereszténység és az Egyház. Ám ez is csak látszat! A vádak nagyrésze csak elhangzott szó, nem bírja el a vizsgálatot. Más részük nem is katolikus, csak magyar baj. De mégha egyetemesebb volna, akkor sem lehetne belőle végleges következtetéseket levonni. Éppen a katolikus Egyház története szolgáltatt számátalan bizonyosságot arra, hogy míg az elvet tisztán és tisztelettel őrzik, a megújulás lehetősége mindig adva van, akár milyen elterjedt legyen is a megromlott gyakorlat. A kishitű kortársak elégedetlenkedhetnek, vagy kárörvendhetnek, az erőshitűek azonban tudják, hogy Isten belső vagy külső erők felhasználásával előbb, vagy utóbb elhozza a jórafordulást és ettől a meggyőződéstől vezetve, maguk is dolgoznak rajta.

Igy pl. a közelmúlt idők leggyakoribb és leghatásosabb vádjának bizonyult a magyar egyház nagykiterjedésű földbirtokai ellen támasztott kifogás. Annyira hatásosnak, hogy ma sem akarják ezt elejteni, hanem oda módosítják, hogy az Egyház ezek elvétele miatt ellensége a demokráciának. Kétségtelen, hogy az egyházi birtokok iránti ellenszenv olyan általános volt már, hogy még azok sem titkolták, akik egyébként az Egyháznak és a papságnak barátai voltak. Lehetetlen volt ezt az elégedetlenséget lépten-nyomon észre nem vennünk. Még a lelkipásztorkodó papság is érezhette, ha javadalmi földjének terjedelme nagyobb volt az ott szokásos átlagnál.

Nehéz volt a helyzet nemcsak a birtokok terjedelme, hanem elosztásuk és jövedelmük felhasználása miatt is. Voltak egyháziak, akik bővelkedtek benne, voltak, akiknek semmi sem jutott. Nem volt szigorúan meghatározva a jövedelmek felhasználásának módja sem. Az egyházi birtokból valóban sok volt az ú. n. célvagyon, mely szükséges intézmények fenntartását biztosította, de akadt bőven olyan is, mely csak személyi célokat szolgált: jólétet, kényelmet, fényűzést, rokonok támogatását, s ugyanakkor új, korszerű intézmények anyagiak híján nem tudtak létrejönni.

A papság is érezte ezt a fonák helyzetet és nem védte az egyházi vagyonnak ezt az idejétmúlt formáját. Az előkerült adatok szerint a püspöki kar az egyházi intézmények fennmaradásának biztosítása mellett ismételten tárgyalt a kormányokkal a földbirtokról való lemondásról. Nagy szenteknek az egyházi vagyon ellen szóló írásai egymásután elevenedtek meg a papi lelkiséget sürgető folyóiratok hasábjain. Ezek a lapok sarkigazsággként hirdették, hogy a lelkipásztorkodó papság csak annyiban tudja hívei között helyét megállani, eredményeket csak annyiban érhet el, amennyiben le tud mondani a gazdagság előnyeiről és apostoli szegénységben tud élni. Ismételten hangzottak el buzdítások, hogy a lelkipásztorkodó papság önként vállalja a szegénységet, még akkor is, ha javadalma van. Bizonyították, hogy az egyházi javak haszonélvezetének mai gyakorlata visszaélések eredményeként alakult ki és az Egyház érdeke, hogy ez a gyakorlat külső beavatkozás nélkül minél előbb megváltozzék. (L. a „Papi Lelkiség” c. kiadványsorozat kötetét.) Előre látható volt azonban, hogy a második világháború vége meg hozza az erőszakos megoldást.

Ahogy az ideiglenes magyar kormánynak később törvénnyé lett rendelete ezt a kérdést megoldotta, nem volt olyan rossz, mint amilyenek ígérkezett. A lekipásztorkodó papság anyagi helyzetében lényeges változást nem okozott. Nehezebb helyzetbe hozta a főpapságot és egészen mostohán bánt el az egyházi intézményekkel. Még rosszabbá tette a helyzetet, hogy a bizottságok és tanácsok, melyekre a végrehajtást bízták, nem tartották meg a törvényt, hanem önkényesen jártak el. A látzat azt mutatja, hogy előre ismerték azokat az intézkedéseket, melyek a törvényteleniséget majd törvényesítik és az erőszakosokat a felelősségtől mentesítik. Ilyenformán lekipásztorok is maradtak talpalatnyi föld nélkül, és intézményektől elvették még azt is, ami már amúgy is kevés volt fenntartásukra. Ez az eljárás rosszabb volt a törvényes elvételénél. Kiviláglott az is, hogy akik demokratikus alapon kapták meg a hatalmat, diktatórikus módon kezdtek vele bánni.

Az egyházi nagybirtokok tehát kétségtelenül megszűntek nemcsak a valóságban, hanem vágyban és törekvésben is. Csak az új helyzethez való alkalmazkodás megy nehezen, még pedig a világiaknál inkább, mint magánál a papságnál. Egyesek nem akarnak lemondani leghatásosabb fegyverükről, másoknak meg furcsának tűnik fel az az Egyház és az a papság, melyet most már irigylés helyett támogatni kell.

A papságot érő másik gyakori vád, amit — állítólag — még a békák is kuruttyolnak: „urak a papok!” Ezen az uraságon egyrészt az anyagi jólétet értették, másrészt azonban azt is, hogy a papság magatartásában, modorában sok volt abból, amit nálunk előkelőnek, úrinak szoktak tartani: igényesség, önteltség, rártartás, felülről lefelé tekintés, leki-csinylésre való hajlam stb. Eltérvén az igazságtól, ha ezeket a vádakokat kereken elutasítanánk. Bár a papság nagyobb részében népi származású, vagy talán éppen azért, valóban szeretett előkelősködni. Különösen fiatalabb évtársaiban. Később, ha becsvágyával leszámolt és nem ecetesegett meg, a legbölcsebb emberfajta vált belőle. Ha azonban elfogultság nélkül iparkodtunk megfigyelni magunkat és társainkat, látnunk kellett, hogy sok bennünk az autokrata hajlam, természetünk megnyilatkozásait szeretnénk általános érvényű törvénynek tekinteni, minden ellenmondás vagy nem várt akadály ingerültté tesz, némelyek még szertartások végzése közben sem tudnak magukon uralkodni, némelyiken az a meggyőződés verődik ki, hogy már pusztán létét is értéknek tartja.

Mindezekért a papságot nem mentegetjük. Ha másoknál súlyosan esett latba, a papságnál még inkább. A papságnak önmaga vizsgálatával és elmélkedéseivel feltétlenül rá kellett volna jönnie hibáira és meg kellett volna találnia a módot leküzdésükre. Az ellen azonban tiltakoznunk kell, mintha ez a magatartás „papi magatartás” lett volna. Magyar úri magatartás volt. És hogy bacillusai mennyire megtöltötték a levegőt, semmi sem mutatja jobban, mint hogy a demokrácia előretoltjai is sorban megkapták ezt a betegséget és gyakran éppen a legvaskosabban „úri” viselkedést ítélték magukhoz a legillendőbbnek. Hiába, hiú, fel-lengzős, álompénzzel tervezgető nép vagyunk. A demokrácia maga is megtapasztalhatja, mire megy itt címek, rangok és kitüntetések nélkül.

Ha nem is a leggyakoribb és leghatásosabb, de súlyában a legjelentősebb az a vád, hogy az Egyház a tömegeket elgyámoltalanítja, megbénítja és így megakadályozza, hogy kiveredjék maguknak az őket megillető jogokat. Ennek a vádnak a súlyosságát a tömeg szó jelentésének bizonytalansága adja. A vád igaz, vagy rágalom, — aszerint, mit értünk tömegben.

Ahogy mi a tömeg szót értjük, azzal együtt kell járnia annak a törekvésnek is, hogy megszüntessük azt az állapotot, melyet ez a szó

emberekkel kapcsolatban kifejez. Krisztus Urunk sohasem használta ezt a szót. Ha végigtekintett a köréje gyűlt emberek áradatán, a nép, a sokaság, a sereg szavakat használta. A Szentírás általában a tömeg szót csak élettelen anyagra alkalmazza, amit felhalmoznak, hogy alkossanak belőle valamit. Az egyházi irodalomban és nyelvhasználatban a tömeg szó emberekre vonatkoztatva, szinte összeforrt az elveszett, az elkárhózott jelzővel. Massa perditionis helyett massa damnata-t szokás emlegetni. Sértené a fülünket, az érzésünket, ha pl. a szentek vagy az üdvözültek tömegéről hallanánk, vagy olvasnánk. Vértanuk tömegéről talán csak egy esetben esik szó, azzal a 153 vértanuval kapcsolatban, akiket Galerius Maximus Uticában végeztetett ki. Ezekről írja Szent Ágoston: „Massae ergo Candidae sollemnitate candida conscientia celebremus”.

A tömeg szónak a mai világi irodalomban való jelentése, ha nem is vallásos értelemben, de jelleme szerint nagyjában megegyezik az egyházi értelmezéssel. A tömeg fogalma mindenekelőtt magában foglalja a sokaságot, de nem minden sokaság tömeg. A sokaság akkor válik tömeggé, ha közös indulat, közös törekvés olvasztja őket össze és ragadja magával. Ha az egyesek következnek magukból, elvesztik a fejüket, az önállóságukat, a józan ítélőképességüket és vak eszközeivé ijesznek a bennük felkeltett rosszindulatú szenvedélyeknek. Nem tömeg pl. egy sokaság, mely közönséges hirdetés vagy dobszó meghallgatására verődik össze. Közös érdeklődés hozza össze őket, de nem érzik magukat egymáshoz tartozóknak és lelkileg közömbösek. Nem tömeg egy templomi gyülekezet sem, melyet közös cél hoz össze, a közös éneklésben át is tüzesednek, de a bennük keletkező érzelem nemesítő, felemelő. Ellenben igen közel áll a tömeghez már gyülekezés alatt pl. egy labdarúgó-mérkőzés közönsége, mely már bizonyos indulatokat hoz magával, könnyen buggyannak ki belőle sértő, kihívó szavak és kevés kell ahhoz, hogy tettlegesség vagy általános verekedés keletkezzék. Könnyen lehet tömeggé a szónokok izgató beszédének hatása alatt egy gyűlés hallgatósága. Valami nyílt felháborító esemény magától kialakíthat egy tömeget.

Bár vannak, akik ennek ellene mondanak, mégis úgy látszik igaznak, hogy a sokaság keverék, a tömeg vegyület. Mégpedig rosszindulatú vegyület, mely minden pillanatban kész robbanásra és kiszámíthatatlan pusztításra.

A tömeg, mint fogalom, nem új. Tömegek mindig alakultak. Új a tömeglelkület, mint állapot. Új az a lefokozódott lelki állapot, mely régebben csak akkor tudott kialakulni, ha a sokaság összeverődött és eltűnt, ha szétoszlott. Ma azonban állandó és éber marad akkor is, ha az emberek magukban, egyedül vannak.

Ennek az állapotszerű tömeglelkületnek legfőbb jellemző tulajdonságai: a tömegben rejlő erő tudata, s ennek érzetében az uralom átvételének akarása; a nép ellen a multban elkövetett bűnök számontartása; mindenkinek gyűlölete és kiirtásra ítéltése, akit a tömeg nem tekint magához tartozónak; az élet minden javának korlátlan mértékben való igénylése.

Ezek között az elemek között sok olyan új van, amit a régiek nem ismertek. A tömeg időnkint régen is megkísérelte, hogy erejének tudatában jogait érvényesítse, kegyetlen bosszúkat is állt, de nem jutott eszébe, hogy az uralom átvételére maga is képes volna, sőt hogy a jövőt egyedül a maga kezében lássa biztosítva. A mult és a jelen sok keserű csalódásának gyűjtőlencsén való átvezetése, sok agitálás kellett hozzá, míg idáig érett a helyzet, s nem utolsó sorban annak a tapasztalatnak a hiánya, hogy tömeguralom lehetetlenség. A tömeg kitombolhatja magát, kicserélheti az uralkodó rétegeket, de maga soha nem uralkodhatik.

Az uralkodó rétegek kicserélésével egyideig hízelegethet magának azzal, hogy most már ő hozza a törvényeket és így könnyebbnek is érezheti elviselésüket. A nagy többséggel azonban nem történik semmi. A tömeg vezetői mihelyt megszilárdították hatalmukat, kiváltságos helyzetük megszilárdításához látnak. S kezdődik minden elülről.

Ezek tudatában sem vonjuk kétségbe, hogy az uralkodó rétegeknek az elavult életformákhoz való csökönyös ragaszkodása időnkint szinte szükségszerűen hívja ki a tömegelő mozgósítását. Nem tagadjuk, hogy a tömegelőnek történelmi hivatása lehet. Amint XII. Pius pápa is hangzottatta 1944 karácsony estéjén elmondott rádióbeszédében: „Ha ügyesen irányítja és alkalmazza, a tömeg elemi erejét is felhasználhatja az állam”. Mégis félelmetesnek kell tartanunk a tömegelővel való kísérletezést. Egyrészt azért, mert a tömegelő kiszámíthatatlan, másrészt azért, mert megmozdításának nemcsak az elavult életformák megszüntetése lehet a következménye, hanem — amint ugyancsak az idézett pápai rádióbeszéd mondja — „egy törtető kezében vagy akár többekében, akiket önző törekvéseik mesterségesen egymás mellé állítottak, az állam rákényszerítheti önkényét az immár egyszerű géppé silányodott tömeg segítségével az igazi nép jobbik részére; de ettől a köz érdeke súlyos és makacs sebet szenved, amely igen gyakran csak nehezen gyógyuló”. Megértjük tehát azokat is, akiknek a tömeg jegyében alakuló történelem gondolatára lüdbörözik a hátuk, mert amint az idevonatkozó megállapítások egyik összefoglalója írja: „A tömeg uralma azt jelenti, hogy az egyéni világos, értelmes, józan, tudatos, tevékenységes helyébe a tömeg zavaros, vak, homályos, tudatlan tevékenysége lép és ezzel az egész emberi lét elhomályosul és lesüllyed... Ami felül volt, az most lekerül és ami alul volt, az felmerül... Nem az értelem van fent, hanem az ösztön, nem a fény, hanem a homály... nem a rend és a józanság, hanem a rendetlenség és a szenvedély... A tömeg nem ítél, nem gondolkodik, nem szeret, nem próbál megérteni, hanem fél, őrzöng, bámul, meghódol. De mindenekfölött rombol... A tömegben a kimagasló, értékes jelenségek lerombolása járványszerűen fellépett... Csak szolgának és pojjának szabad lenni, minden egyéb tilos. A tömeg, már tudjuk, nem elmegegye, ahogy még a jóhiszemű Le Bon hitte, hanem sátáni idióta.” (Havas Béla)

A mi törekvésünk nem lehet más, mint hogy ennek a tömeglelkületnek jogos alapjai megszűnjenek és ezzel maga a lelkiállapot is eltűnjék. Igaztalan és célzatos beállítás azonban, ha a dolgozókat minősítik mindenestől egyszerűen tömegnek és azt állítják, hogy a tömeglelkület elleni harcunk a dolgozóknak szól.

Ebből a futólagos áttekintésből is látszik, hogy az Egyház hiába keresne politikai elhelyezkedést akár a jobb-, akár a baloldalon, egyik helyen sem találna befogadásra. De az Egyház nem is keres ilyet. Amint nem azonosítja magát semmiféle államformával, éppenúgy nem azonosítja magát semmiféle politikai irányzattal sem. A hatalom birtoklásába és gyakorlásába minden államformában és minden politikai irányzat mellett, az ember gyarlósága, vagy rosszassága folytán sok kártékony elem vegyül. Az Egyház feladata, hogy ezeket mint kívülálló, éber figyelemmel kísérje, a jót elismerje, a rosszat kárhóztassa és így minden rendszerből iparkodjék kihozni a legjobbat, ami belőle kihozható. Az Egyház nem szolgálhat politikai jelszavakat, csak az igazságot, akár szívesen veszik tőle, akár nem. Az igazság pedig katolikus, egyetemes, vagyis mindenkinek szól, de elsősorban mindig a szegényeknek és elnyomottaknak válik javukra. Így lesz az igazság hirdetése mindenkor a szegények evangéliuma.

Franz Werfel

A MAGÁNTULAJDON

Glosszák az elhalt nagy osztrák író közvetlenül halála előtt megjelent kötetéből, amely a szerzőnek a végső dolgokkal szemben kialakult álláspontját tisztázza. Közöljük ezt a tanulmányt, mert kivételesen nagy szellemről, s ennél fogva minden megnyilatkozásában önmagát kifejező egyéniségről van szó. De éppen ezért ez a tanulmány nem a Vigilia szemléletét tükrözi, hanem Werfel szemléletét. A költő egyéni szemlélete egy és mást talán eltorzít — gondolunk elsősorban a szocializmus szerepének megítélésére —, de a mi szemünk is kétségtelenül azt a fényt követi, amely Werfelt megvilágosította. (A szerkesztő.)

1.

A magántulajdon szent, ugyanúgy, ahogyan testünk is szent. A legnagyobb illúziók egyike az a tudat, hogy testünk a mi tulajdonunk. Pontosabban szólva: életünk segítsége ez a tudat, a természet rendje ébresztette bennünk ezt is, akárcsak a föld többi tulajdonairól való tudomásunkat. A testünket felépítő fizikai és kémiai elemek csak afféle kölcsönök, mert valójában köztulajdonok ezek is, — a mindenség „nemzeti vagyonából” sajátítottuk ki magunknak. Az egyszeri és visszahozhatatlan Ént kialakító individuáció ezeket az elemeket csak magántőkeként használja. S így maga az individuáció bizonyítja és igazolja, hogy minden tulajdont a közösségi gazdaság raktárából birtoklunk személyünkben és egyidőreszólón, — e birtoklás nélkül minden élet lehetetlen volna.

2.

Bőröm nem az én művem, mégcsak ellenértéket sem adtam érte. És az én bőröm mégis csak az enyém. Épígy az ingem is az enyém kell hogy legyen, pedig nem én varrtam, a házam is az enyém kell hogy legyen, pedig nem én építettem.

3.

„Aki nem dolgozik, ne is egyék” — az ember egyik legmélyebb megalázása ez a, sajnos, kárörvendőn szomorú tényt leszögező szadista elv. Közgazdasági semmiséggé fokozza le életem metafizikai fontosságát. Hogyan? — életem joga és értéke csak annyi lenne, hogy táplálékot állítok elő és szellemileg és testileg részt biztosítok magamnak ebből a táplálékból? Villámfényben mutatja meg ez az elv a szocialista herezis egész szegénységét, amely a legmélyebben alázza meg az emberiséget, közben pedig feltartóztathatatlanul egyre az ember-méltóságról beszél.

4.

A szocializmusnak is megvan a maga eszkatológiája, a maga „végső dolgai” visio beatificája, — a szétfűtt, osztálytalan társadalom. Mert az ember mindig csak ember és Isten birodalmának eszméje nélkül még a legtökfejűbb korokban sem boldogul.

5.

Az elkeseredett plebejus sem felfogni, sem elviselni nem tudja annak a gondolatát, hogy az élet legfőbb javait — a szépséget, zsenit, szelle-

met — nem érdemeltük meg és sohasem fogjuk megérdemelni. Mi azonban épp azért hullunk térdre eme javak előtt, mert nem érdemeltük meg őket, mert függetlenek az akarat megfeszítésétől és a gazdasági köröktől, Isten glóriájának ózona — az üdvösség e kimeríthetetlen tartalékja — ránk leheli, bárhol találkozunk vele, s hitünk lehelletével ösztönöz tovább.

6.

Ha az individuációt a maga igazában, mint a természetben belüli legnagyobb alkotói pert tekintjük, akkor az Ent szükségszerűen a maga legnagyobb differenciáltságában és finomságában látjuk meg, — mint az élet kristályát, Isten minden alkotói működésének célját. Nemcsak alakra, hanem lényünkre is képmásai vagyunk Istennek, — a maga önzésében bármennyire is más lehet az Én, mégis csak analógonja minden személyiség gyűjtőfogalmának. De ha Isten fogalma a személyiség, ebből következő az is, hogy Isten képmásának is a személyiség a gyűjtőfogalma. De vajjon mi más a személyiség, ha nem egy katexochén tulajdon? Nem kell iskolázott filozófiával gondolkodni ahhoz, hogy tisztán lássuk: valaki annál fokozottabban személyiség, minél hatalmasabban és feltétlenebbül mondja bizonyos erőkre, jellemvonásokra, tulajdonságokra és adományokra, — ez az enyém! Így hát a magántulajdon fogalma minden Én-tulajdon ösképeiben, Istenben vet horgonyt.

7.

Sem jobban, sem kevésbé vagyunk tulajdonosai önünknek, mint a kölcsönkönyvtár előfizetője a kikölcsönzött könyvnek. Minden saját önünket érintő követelés — ha folytatjuk a hasonlatot — az előfizető kötelezettségében gyökerezik: a kikölcsönzött könyvet a határidő lejárta után méltó állapotban, piszok-foltok, lyukak, hiányzó oldalak nélkül és lehetőleg kevés számarfüllel kell visszaadni.

8.

Az öngyilkosságban két halálos bűn is van. Az egyik, amikor át-hágjuk a „ne ölj” parancsát, még megbocsáthatóbb — hiszen ezt a végső lépést az élet elviselhetetlenségével lehet magyarázni —, mint a másik, amikor eltulajdonítjuk ama ránk bízott idegen tulajdont, melynek az öntudat határain belül örök története és tartós feladata van.

9.

Ha egyre mélyebbre és mélyebbre vándorlok belső életem tájai felé, végül is egy végső oszthatatlanságig jutok. Az alap-emóciónak nevezem ezt, mert itt már nem tudásról, hanem érzésről van szó. Ez az alap-emóció — a kegyelem felfogó edénye — attól függ, hogy szabad-e hinni, vagy tudok-e hinni, aminthogy ettől függ az is, meg lehet-e a költészet, vagy pedig nem.

10.

Ha valaki éjszaka hirtelen ébred arra az ijesztő gondolatra, hogy saját testét csak egy megfoghatatlan kegyelem tartja életben, hogy a leskelődő pusztító erők pillanatnyilag egyensúlyban állnak, — akkor lélegzete elfúl és az egész kozmoszt kártyavárnak látja.

11.

Az ember alakja egy kereszt-forma köré épül — mondja a misztikus —, ahogy a beton a vasváz köré. Ez az a belső váz, amelyen az

ember végigvándorolja az életét. A kereszt alakját — feleli ironikusan a naturalista — a rómaiak büntetőjogi céllal az emberi test alakja után készítették. — Hogy elkészíthették, ahhoz először meg kellett lennie, — mondja a misztikus. A naturalista azonban nevet: ha a létért való harcban a véglények vagy a csúszómászók győznek és ők ragadják magukhoz a földi hatalmat, akkor a véglény- vagy csúszómászó-rómaiak kénytelenek lettek volna a kereszt helyébe egy új használható vázat kitalálni, amelyen a rabszolgákat kivégezhessék. — Tény azonban az — feleli a misztikus —, hogy az ember győzött és nem a férgek, s ezzel együtt győzött az emberalakú kereszt. — Ebben a vitában mindkét félnek igaza van, mert párhuzamosan beszélnek.

12.

Az Atya, Fiú és Szentlélek közti hármasság kapcsolatának megvan a maga organikus-szervezeti megfelelője itt a földön is: az agy, a szív és az idegrendszer hármasság-egy szinergizmusa. Az Atyától függ a szemlélet, a Fiútól az érzés, a Szellemtől az aktivitás, az idegek erejének átvitele az izomzatra.

13.

Ami a tulajdonra és kifejezett képviselőjére, a testre, érvényes, az érvényes az anyagra is. Az anyag is szent. Szent, mert ő a köntös, amelyen az Alkotó meg tud nyilvánulni. Természetesen Isten e köntös nélkül sem lenne kevesebb, mint amennyi, mert a Végtelent elvonással nem lehet csökkenteni. De bármilyen jelentéktelen is a végre-megalkotott a végtelenül-meg-nem-alkototthoz mérten, egy valami az előbbiből mindenesetre hiányozni fog: az isteni öntudaton kívül és az isteni öntudattal szemben a teremtményi öntudat felelő tükre. A mi nyilvánvalóan vakmerő emberi elképzelésünkhöz több mint közel áll az az ötlet, hogy ama meg nem alkotott létnek egy megalkotott létre van szüksége, hogy alanyiságából kiléphessen és önmaga teremtményi mivoltában tárgyiasan benne lehessen. Így a megalkotottnak végső, elérendő célja nem lehetne más, mint az istenség teljes öntudatának része, a visio beatifica. Az anyag, mint ennek a célnak hordozója, ezért is szent.

14.

Ha jól emlékszem, egy régi iskolai versben — a címe: „A heisterbach-i szerzetes” — olvastam ezt a szép verssort: „Isten előtt ezer év egy nap csupán”. Hatalmas alábecsülés ez! Ha ez az időtől és tértől határolt univerzum — vagyis a terét kitöltő anyag — néhány billió évszázad leforgása után elfogy, elpárolog, visszaszívárog a semmibe (ahogy modern asztronómusok jósolják), s amelyből egykor térré vált, akkor a világ nemcsak egy napig élt — ennyi időre van ugyanis szüksége a csatlós földnek, míg tengelye körül megfordul —, hanem még egy pillanatig sem. Isten előtt ugyanis nyolcszáz billió év, vagy egy másodperc trilliónyid része egyformán hosszú vagy rövid — se hosszú, se rövid, mert egyáltalában nincs kiterjedése. Isten talán ez univerzum előtt, vagy az ő időtlen pillantásával tekintve, ezzel az univerzummal együtt, amelyen élünk, még kvadrillió különböző univerzumot alkotott és alkot ma is, semmisít meg és alkot újjá. De számunkra nem ez a mértékfölötti és elképzelhetetlen a fontos. A mi számunkra csak az a meggyőződés a fontos, hogy amaz anyag — a sugárzó energia —, amely a világidő folyamán a szellemi-lelki-testi ember-személyiséggé kristályosodott, Istenből jött és Istenhez tér vissza. S ez — s ebben igazat kell adnia a modern asztronómiának — egyszerű, tiszta és értelmesen logikus lehetőség. S ebből

a meggyőződésből árad aztán a minden megnyugvások legfurcsábbika: nem történhetik velünk semmi baj, mert ha úgy élünk is az idő tenyerén, mint talált gyerekek, az örökkévalóságban Isten tulajdonai vagyunk.

15.

A nihilista gondolkodás legostobább kitalálása az úgynevezett „személytelen Isten”. Ennek a személytelen Istennek nevében áldják meg a jámbor ateista személyes Nem Létező Istenét. Mert minden borzalmasága ellenére is elfogadhatóbb egy szellem nélküli, értelmetlen, semmi és senki által nem teremtet és mégis létező világ fogalma, mint az az agyalágyult elképzelés valamifajta világonkívüli és autonóm erőműről, amely minden dolgot megteremt és táplál, a nélkül, hogy egy alkotó szellem kitalálta vagy szolgálta volna. A személytelen Isten a technicizált és sápadt gondolkodású agyak legszánalmasabb tükörképe. az aggkori gyengeségben szenvedő panteizmus modern csökevénye.

16.

A kereszténység bizonyos mértékben jogosnak engedi meg az egocentrizmust. Mert ha az „egó”-m olyan értékes tulajdonom, hogy az időn túl egyszer szemlélő társa lehet a Végtelennek és Örökkévalónak, akkor azt is megérdemli, hogy törődjünk vele és ne vessük olcsón ebek harmincadjára. De mivel idelent az isteni végcélhoz viszonyítva minden csak paradoxon, ezt az ént nem úgy menthetem meg, hogy fukarul megőrzöm, hanem csak úgy, ha tékozlón szórom szét.

17.

A tulajdon lefokozása mélységes kapcsolatban van a tömegáru-gyártással. Ennek tényében igen könnyen tanulmányozhatjuk a nemzetgazdaságban a metafizikát. Hajdan a tulajdon képmása volt a testi énnék. S a magántulajdon eszméjével elválaszthatatlan kapcsolatban volt a tartósság és a tartam fogalma. Az öregasszonyt menyasszonyi ruhájában temették el. A kézműves úgy vigyázott szerszámára, mint a szeme fényére, mert nehezen tudta pótolni. Minden, amit gyártottak, kiváló volt, mert drága volt, nehéz és arra szolgált, hogy egyszer örökül adhasák. Merev sztatika uralkodott a gazdasági életben, s ez beszédesen tükrözte a kor öntudati állapotát, a skolasztikáét. Mert az „ideológiai felépítmény” dolga éppen fordítva igaz: történelmi-szellemi alkotmányoknak megvan a maguk anyagi „alépítménye” —, ami fent van, tükrözik abban, ami alul van —, az ég a tóban és nem a tó az égben. Amikor a teológia bomlani kezdett, amikor az ember kezdett elbizakodni — ennek millió okból kellett így történnie — és anyagi szűkösségéből és szellemi bőségéből az anyagi bőségbe és a szellemi szűkösségbe lépett, ekkor lett függetlenné a csere-érték, a pénz, a készítménytől. A tőke nemcsak hogy nem tulajdon, hanem szinte tiszta ellentéte a tulajdonnak — nem más mint potenciális tömegáru, melynek nem az a célja, hogy a szükséglet kielégítse, hanem hogy szükségletet idézzon elő, s így a potenciális tömegáru —, tehát a tőke — halálos körforgalma új erővel duzzadjon fel. A tömegáru legbensőbb értelme az, hogy gyorsan elpusztítható legyen, s ezzel a tőke — megszorodva a profit-részlet által — a lehető leg hamarabb visszatérjen potenciális állapotába —, vagyis ismét tőke legyen. Ezzel a lehető leglogikusabb kapcsolatban tanítja tehát a kapitalizmus látszólagos ellenlábasa — de valójában ikertestvére —, a kollektív szocializmus, hogy minden magántulajdon, tehát a magántulajdon foglalat, az emberi én is — s két egyforma én nem létezik — csak megvetendő, jogtalan követelés. És közben a szocializmusnak fogalma sincs arról, hogy

szemlélete milyen magasabb logikának ad kifejezést. Ime, a halálos körforgalom formulája: Isten elvesztése = az Én elvesztése, = a magántulajdon elvesztése = kapitalizmus = tömegáru = gyors omlandóság = szemét = a szükség lemondó kielégítése = az emberiség lelkének tragikus nyugtalansága = a vagy-vagy az anarchisztikus vagy totális életforma között = örök háború.

18.

A kapitalizmus korunk gazdasági területén nem más, mint a bűnbetés természetese kifejeződése. S mivel természetes kifejeződése, így ellenében minden görcsös és ál-erkölcsös rendszerrel — autarkia, államszocializmus, tervgazdaság — megvan az az előnye, hogy őszinte. Nyíltan és becsületesen bevallott rendetlenség, forrása ott van a kezdet kezdetének bűnében, s nem hiszi már, hogy ezen visszahatón javítani lehessen. S ehhez még egyszerre túlságosan naív is és okos is — akárcsak az élet —, mert egyetlen célja az élet opportunistá élvezése, s ez külön cél, mint a kollektív princípiumok elzárkózó, gyűlölettől terhes ál-erkölcsé, mely a javak igazságos elosztásának nevében gyilkol és kínpadra von.

19.

Az Én leggyalázatosabb megszégyenítése talán a világtörténelem kezdete óta a személyi rabság mai formája: az ember már nem tulajdonosa önmagának, hanem az állam tulajdonaként egy személyben munkaadó és munkamegvonó, tápláló és éhenkopó, gyóntató, nevelő, romboló, lelkiismereti spicli, bíró, ügyész, védő, tanu és hóhér. Mindaddig, amíg van állam a földön, mely ezt a természetellenes, ördögi, lélekgyilkos, jellempusztító uralmat gyakorolja és fittyet hány a legjobban megalapozott békekötéseknek is, a földön állandóan a világháború fog lesben állni. S ettől nem ment meg semilyen opportunistá farizeuskodás.

20.

A halál az Én legjelentéktelenebb építő elemeit sajátítja ki. A test visszaadja azokat a kémiai kapcsolatokat, melyeket kisajátított, épúgy ahogy az öntudat és az emlékezés is csak kisajátította azokat, — vagyis mindent, ami kívülről befelé tükrözik, másszóval a világ szókincsét. Mi marad hát meg? Vajjon a tükör, amely magába fogadott minden tükrözöttet és reflektáltat, a tükör az a megmaradó Én? Nem! Minden tükör teljes ürességgé változik, ha eltűnik az, akit visszatükrözött. Mi marad hát meg? Bensőm legbensője marad meg, vagyis az egyetlen és megismételhetetlen kapacitás, hogy Isten eleven viszonzásra ébresszen bennünket. Ezt jelenti a mélyértelmű kifejezés: individuum ineffabile, kimondhatatlan személyiség. De mi az, amit nem tudunk kimondani és kifejezni? Minden, aminek nincs tapasztalati tartalma, vagyis ami nem tükrözik kívülről befelé. Ezért vesz el a halál tőlem mindent, ami az enyém, bár ezt az „enyémet” így szólítgatom: „Te”! — „Te, az én kezem”, „Te, az én testem ereje”, „Te, az én tehetségem”, „Te, az én szerelmi öröömöm” — és pedig azért, hogy megmaradhasson számomra az egyetlen egy, amelyhez így szólhatok, hogy „Én”, anélkül, persze, hogy ki tudnám fejezni.

Thurzó Gábor fordítása

A MAGÁNY SZIGETE

EGY KARTHAUZI EMLÉKEIBŐL

AZ ÚJ GENERALIS megválasztása oly esemény volt, amilyenben ritkán van része a karthauzinak élete folyamán. Az egész világról összegyűltek a karthauzi priorok; volt aztán mit nézni a telhetetlen ujonczemeknek a válogatott remete-társaságon. Előre tudtuk, ki honnan való, a sorrend révén, amelyben a házak régisége szerint ültek a kóruson, az ebédelőben és a be- és kivonulások alkalmával. A Grande Chartreuse után rangban következő volt a kalábriai kolostor, amelyet szintén még Szent Brunó alapított és így tovább. Feltűnő volt, hogy valamennyit megelőzte az egyik aránylag fiatalabb spanyol kolostor priorja; mint megtudtam, ez azért volt így, mert az illető *püspöki rangot* viselt, és csak szentszéki engedéllyel léphetett be egyszerű szerzetesnek mihozzánk; nemsokára kolostora priornak választotta meg; de a püspöki inszigniaikat sohasem viselte. Csak ilyen alkalmakkor becsülték meg benne az eltörölhetetlen főpapi jelleget.

A düsseldorfi német prior töpörödött, nyomorék alakját könnyen fölismertük. Gyermeknagyságú kis öreg volt, beteg derekát ezüstműből pótolta az orvostudomány. Felbecsülhetetlen értékű, kitűnő koponya, akinek legújabb mesterfogását éppen akkoriban suttozták itt Farnétában is. A Hitlervilág már kezdett vészesen kibontakozni; Olaszországban tulajdonképpen sohasem szerették ezt a szellemet. Mikor megtörtént Hitlernek emlékezetes római utazása — az agg pápa könnyezve vonult ki a horogkeresztes zászlókkal díszített Rómából Castel Gandolfóba — a népet, a testületeket és az iskolákat kiharancsolták Lucca pályaudvarára is. Találkoztunk egyesekkel és megkérdeztük, hová tart a nagy néparadat? Azt felelték: „Megyünk fogadni az ördögöt”. Düsselfordba is ellátogattak Hitler emberei; nem oszlatták fel a kolostort, mert hiszen nem foglalkoztak ottan se az ifjúsággal, se politikával, hanem csak átvizsgálták a kolostor lakóit és akik valamilyen bajban szenvedtek, azokat sterilizálni akarták. Nem kellett ehhez nagyobb betegség, az egyik páternek pl. csak félkeze volt köszvényes, mégis ezeket mind erre a szörnyű rémtetre ítélték. Maga a prior is közéjük tartozott. Az öreg emberke azonban nem hagyta magát. Még az este titokban repülőgépet szerzett valahonnan (akkoriban még lehetett) felpakolta rá a kiszemelt áldozatokat és velük együtt átrepült Angliába. Ide az anyaházba is repülőgépen jött.

Az élet e napokban hirtelenül mozgalmassá és ünnepélyessé változott. A sok vendéget el kellett helyezni. A templomban pótstallumokat állítottak be, ahová mi, noviciusok kerültünk. A választás maga napokig tartott és a teremből alig szivárgott ki valami hír.

ÉLT AKKORIBAN valahol Dél-Franciaországban egy szentéletű karthauzi apáca. Már idősebb volt — 50 év körüli lehetett — és kolostorában az ujoncmesternői hivatalát töltötte be. Erről az asszonyról a Karthauzban megkülönböztetett tisztelettel beszéltek, életszentségét komolynak és valódinak tartották, sőt írásai révén bizonyos hatással volt a páterekre is. Hányatott évek küzdelmei állottak mögötte — mint mesteremtől hallottam — s nagyon nehezen verekedte ki hivatását. Előkelő angol családból származott, édesapjának mindene, kiskirálynője. A leány korán lett napiáldozó; lelkiéletében édesapja egyelőre nem szólt bele. De később,

mikor a hivatás gondolatával kezdett foglalkozni, élénk ellenkezésre talált az ő részéről. Erőszakkal vitte mulatságból-mulatságba, színházból-színházba és Európának nem volt olyan fürdőhelye, melyet föl ne keresett volna bálványozott leányával. Az angol leány szépségével, nyugodt modorával és állandó vidámságával minden társaságnak középpontja lett. Angol nefelejcnek hívták, mélyen kék szeméről és ruhájának színéről, amely szintén többnyire nefelejcské volt. Sok kérője akadt természetesen, de ő nyugodtan elhárította őket. Édesapja még sem adta föl a reményt, bizott az időben és a nagyvilági élet álamosó erejében. Nem tudta, hogy a leány, háta mögött hogyan játssza ki tilalmait — mert ekkor már a misétől és szentáldozástól is eltávolította volt —; ő azonban valahányszor hotelbe érkeztek, rögtön kulcsot készítettett szobájáról, másodpéldányban, valami megbízható komornája segítségével és míg édesapja aludt: ő már kiszökött egy korai misére, megáldozott és ártatlanul visszafeküdt ágyába. Alighanem ő az, akiről P. Mateo könyvében ír — lelkileánya volt — mielőtt bálba vagy színházba kényszerítették, letérdelt a szobájában levő Jézus Szíve-kép elé és ott azt mondta Jegyesének: „Most az én szívemet a Tiedbe helyezem, zárd el azt és őrizd meg tisztán”. Ezekután bátran vállalta táncosainak felkérését és bevallása szerint, egész éjjel úgy érezte, mintha extázisban volna: ember, vagy esemény nem hatolt be még tudatába sem. Nem emlékszem pontosan, milyen úton-módon került végül is a Karthauzba, alighanem édesapja halála játszott közbe, de Jézus végül is megkapta ezt a kiváló tökéletességre hivatott lelket. Ott aztán a karthauziak között, kifejlődhetett a maga teljes pompájában. Állhatatos hűségét Jézus nagy kegyelmekkel jutalmazta.

A karthauzi apácák szigor tekintetében egy fokkal hátrább állnak a pátereknél, pl. nincsen állandó hallgatás, ezt a nők nehezebben bírnák és nem is laknak külön házacskáiban, szintén bajos volna félenkebb nők részére: hanem úgy laknak, mint a karmelita nővérek. Az éjjeli, hosszú kórust azonban megtartják. Itt a karvezető mindig karthauzi páter, aki állandóan ott lakik és gyóntatja a nővéreket. Ráccsal elkülönítve énekel egyedül a szentélyben, a miséken a szentleckét apácák énekelhetik, különös középkori privilégium alapján és ilyenkor kék manipulust is köthetnek fel a karköpenyre.

Megvan, természetesen, a teljes magány és ebben, mint melegházban virulhatnak a szebbnél-szebb lelkek. Már a mesternővé való választás is igazolja Mère Teresa kiválóságát. Pontos szerzetesi életében csak az volt a rendkívüli, hogy bírta a *scrutatio cordium*, vagyis a szívekben való olvasás tudományát, valamint a *pénteki napok* hoztak izgató eseményeket az ottani egyforma életbe. Ilyenkor ugyanis kezdődött az ő nagy szenvedése. Mindig a papokért és szerzetesekért akart engesztelő áldozat lenni. Távolról is ismerte ezeknek bűneit, mulasztásait és mindig tudta, kiért szenved. A délutáni órákban egyszerre csak heves fejfájás kezdte gyötörni; nemsokára vércseppek jelentek meg homlokán, majd sebek, karcok és maga a töviskoszorú. Elképzelhetetlen gyötrelmeket állott ki Végigszenvedte a Kálvária mind a tizennégy stációját. Ekkor már a térdelő lépcsőjére hajtotta fejét és hátontfekve kiterjesztette karjait. Lábáról lehúzták a harisnyát és a test ideges rángatózása közepette lassanként felszakadtak a stigmák kezefején, lábán; szíve tájékán a ruha egészen átvörösödött. Meg kell jegyezni, hogy soha ezekben a fájdalmas jelenetekben nem volt semmi, ami a jóízlést, tisztaságot bármiképp is sérthette volna. Bőre mindinkább elfakult, majd egész lilává változott. A vér akkor már patakokban ömlött végig az arcán, a kézsebekből; és csodálatos módon, a lábnak szőghelyeiből nem lefelé, mint természetes

volna, hanem *fölfelé*, a lábujjak felé folyt. Mintha csak kereszten függött volna. Elérkezett a Consummation est ideje; ekkor Mère Teresa felfordította fejét és úgylátszott, mintha lelkét kilehellte volna.

Volt egy másik nagy szenvedő vezeklése is. A gonosz szellem láthatatlanul felkapta e földről, ide-oda dobálta a szobában neki a falnak, az ágy vasának, a szekrények élének. Olyanokat koppant a feje, hogy a rémüldöző szemtanuk nem hitték, hogy életben marad. Aztán teljesen kimerülve, földrerogyott és úgy pihegett egy darabig. Lassanként magához tért, arcát lemosták, ruháit megcserélték és ő a legtermészetesebb mosollyal kelt fel ismét, hogy a kegyelmi percek után folytassa rendes életét. Zúzódasoknak és sebeknek semmi nyoma, csupán a kéz stigmái maradtak meg halaványan, de ezeket úgy rejtette el a többiek szeme elől, hogy állandóan manikájába dugva tartotta kezeit. A kolostorban csak kevesen tudtak a dologról. Összegyűjtötték a véres ruhákat és egyideig semmi sem szivárgott ki a pénteki eseményekből a kolostor falain. Később mégis nyugtalankodni kezdtek, mert a jelenségek nem akartak végetérni. Ekkor fordultak a generálishoz, vizsgáltassa ki Mère Teresa kegyelmeit és szellemét.

Az öreg generális *Dom Ferdinand Vidal*, a Grande Chartreuse gondnokát bízta meg az ügyel. Szigorúan bizalmasan folyt le a vizsgálat. Csak azt láttuk, hogy Dom Ferdinand időnek előtte megborotválkozott. Ez mindig azt jelentette, hogy az illető eltávozik a kolostorból. A prokurátor benső jóbarátja volt mesteremnek, alacsony termetű, de rendkívül energikus és katonás fellépésű ember, úgyhogy emiatt sokkal magasabbnak látszott. Kiugró sasorra, merésztekintetű szemei elárulták a nagy lelket. Modorában rendkívüli jóság, természetesség revelálódott a közelebbi érintkezés alkalmával. Fiatalember volt még, és hogy mégis rábízták ezt a kényes ügyet, az ő teljesen kiforrott és mélyen átélt lelki-ségére vallott. Elutazott a délfanciaországi női kolostorba, végigtekintette a pénteki eseményeket, megbarátkozott a máterrel és iratait is elkérte. Mindig fájlalom, hogy ezeket a kéziratokat, melyeket volt alkal-mam elolvasni, legalább le nem másoltam volt és el nem hoztam haza Csodálatos kis könyvek voltak a lelkiéletéről, egyszerű, világos iratok, tele meggyőző erővel; látszott, hogy itt egy misztikus *tapasztalata* beszél és nem az író okoskodik. Dom Ferdinand nagyméretű, éles fényképeket készített minden jelenetről. A véres ruhákat hazahozta, vegyileg meg-vizsgáltatta, — valóban friss embervérnek találták a kémikusok és lehe-tetlen volt természetes úton megmagyarázni, hogyan vesztetett több liter vért a máter a sajátjából anélkül, hogy belehalt volna. A vizsgálat tehát mindenképen az ő javára ütött ki. Sokáig táplálkoztunk ezután az ő tanításából és szelleméből mi férfiak is, amikor az öreg generális egyszer-csak észrevette, hogy ez a valami szokatlan izgatottságot visz bele a mi egyforma remeteéletünkbe. Ekkor *eltiltotta* az iratok olvasását és Mère Teresát, a kis angol nefelejcsét mégcsak említeni sem volt szabad. Tekintve a tökéletes karthauzi engedelmességet, ezentúl soha, még vélet-lenül sem hallottam róla, még a mester ajkáról sem, aki pedig nagy tisztelője volt. Az engedelmisség többet ért neki, mint bármiféle kegye-lem, élmény és emberi létezsétség. Midőn Dom Ferdinand elbúcsúzott a máter-től, ez jókedvűen megrázta kezét és mosolyogva jegyezte meg: „Lássa, maga sokat fáradt velem és kivizsgálta ezeket az én szegény dolgainkat. Némi hálakép megmondom önnek, hogy négy év múlva *maga lesz a Karthauz generálisa*”. Dom Ferdinand jót nevetett ezen és szívé-lyesen elbúcsúzott tőle.

A VÁLASZTÁST mindössze öt bizottsági tag ejtette meg. Bizony az ülés előtt Dom Vidal egyáltalán nem volt nyugodt. A Mère Teresa

által megjósolt időpont gyanúsán egyezett az öreg generális halálával. És bár neki, emberileg szólva, semmi esélye sem volt, mégis nyugtalanította a titokzatos jövődőlés. Krétafehéren vonult ki a káptalanteremből, ahol csak a szavazók maradtak. Pár óra múlva hívták a noviciátust. A káptalanterem már zsúfolva. Mindenki az oltár felé fordult néma csendben. Fehér habitusukat, csuklyákat láttam és a fiatal laikus testvérek barna ruháját. Izgalom fűtött belül. Odasandítottam az első helyre: Uram, Teremtőm, már *Dom Vidal alacsony termete* foglalta el. Ő lett az új generális. A Máter mégis helyesen látott a jövőbe.

ÖRÖKSÉG

Mily hűvösek az őszi esték,
már nem tudhatod, messze vagy —
szobádban (ahol leszögezték
koporsód) fészket rak a fagy.
Ágyad lábánál foszlik már a szőnyeg,
Órád megállt, példázva tünt idődet.

Most én ülök székedre, — rebben
a tűzfal s mint rád, visszanéz.
Itt olvastad gyulladt szemekkel
Petőfit, Mannt, Schillert, Vitézt,
A könyveid is rendre rám maradtak,
mint a falak közt sorsod, alkonyatnak.

Tárcád, ceruzád is enyém lett
s holmíjaiddal életed —
látod, már lassacskán megértlek,
sok mindent elhiszek neked,
szégyellem, hogy gyakran voltunk haragban,
egyszer egy álló évig szakadatlan.

Mért loptam el múltó idődből
s a magaméból? — Este lett...
emlékeid emléke gőzöl,
belémtapadt tekinteted,
ritka örömöd, szegény büszkeséged,
ujjamon gyűrőd fölszikkaszt s megéget.

Két éve sincs... vajjon utánam
kiben élsz nyugtalan tovább?
s élsz-e még bennem, unokádban?
s már rámcsap vijjogón a vád:
utoljára el sem búcsúztam tőled, —
nem értem rá, vártam a szeretőmet.

Nem értem rá... nagyon szeretted
s mindegy volt a szereteted...
Hányszor eszembe jutsz!... ha ezt még,
azt még elmondhatnám neked...
s hétlovas hintón indul meg utánad,
— mint a kimondott szó után — a bánat.

Vidor Miklós

TAVASZI REGGEL

Irta Dallos Sándor

A pap bent ült a gyóntatószékben és gyóntatott Nagyböjt volt, húsvét előtti gyónás ideje, sok gyónó jelentkezett. A pap hát gyóntatott, ez volt a hivatása. Fiatall volt és lelkes, meggyőződésből lett pappá s öt év alatt ebben a gyóntatószékben sok mindent hallott. Öt év alatt ebben a gyóntatószékben megállapította, hogy a világ kiábrándítóan közép-szerű s az emberek monotonul, gyalázatosan, szinte gépszerűen vétkeznek, vágy és képzelet nélkül, s a vétkek úgy rakódnak egymás mellé az emberi lelkekben, mint az utca sáros kövei. Néha haragudott az emberekre és nem értette, miként lehet, hogy az Isten egyetlen kézlegyintéssel el nem törli ezt a rossz, ostoba és méltatlan csúrhét. Néhányszor megpróbálkozott, hogy a gyónóból valami emberi szikrát csiholjon ki, de alig sikerült.

— Van igazán bánata? — kérdezte.

— Igen.

De érezte, hogy fogalma sincs a gyónónak az igazi bánatról, kép-telen rá, nem is érti. Bűnt bánni is csak úgy tud, mint vétkezni.

Ma sokat gyóntatott. Feloldozott valami negyven embert s a szürke és ostoba bűnök özöne úgy vette körül, mint valami mocsár. Fáradt volt. A levegő elhasználódott a gyóntatószékben s a pap arca finoman verej-tékezett. Reggel féltíz volt. Kinézett a folyosóra, ahol a gyóntatószékek állottak s látta, hogy még két asszony van hátra. Intett, hogy tessék, s azok egymásután letérdeltek eléje a fülkében a rács mögé. Két kis öregasszony. Feloldozta őket, aztán kilépett a gyóntatószékből, nyitva hagyta az ajtaját és kinyitotta a folyosó egyik ablakát. Az udvarról hűvös frissesség áradt be és a rügyek nyers, tiszta szaga. Tavasz volt, április, az idén későre esett a húsvét. Állt az ablaknál és szívtá a friss levegőt. Az udvar felett galambok villantak el, távolabbról villamos csen-getett. Látta, hogy a toronyóra nagymutatója csöndesen kúszik a 9-es szám felé.

— Mindjárt háromnegyed tíz — mondta magának és indult, hogy egyék valamit, mert éhes volt. Még nem is reggelizett.

Éppen megfordult, hogy felmenjen a szobájába, mikor feltárult az ajtó, s egy ember sietett feléje.

— Főtisztelendő úr — lihegte, mintha futott volna —, lehet még gyónni? Gyónni szeretnék.

Vásott ruhájú, sovány arcú, borostás állú ember volt, amennyire a pap meg tudta ítélni, úgy huszonhat éves lehetett. Lába sáros, keze piszkos, cipője orrán, a talp és a felsőbőr közé beakadt egy letépődött fűszál. Az egész ember olyan volt, mintha a környező hegyekből menekült volna egyenesen ide. A szeme égett s roppant nyugtalanság látszott rajta.

— Gyónni szeretnék — mondta még egyszer. — Tizenöt kilométert gyalogoltam idáig, hogy meggyónhassak, s két nap óta nem ettem.

A pap csak nézett rá ámultan; sohasem látott még ilyen embert. Csak úgy áradt róla az elhagyatottság, szemében úzó félelem és szinte állati erőlködés reszketett. A pap egyszerre egy kicsit félni kezdett tőle; itt a csöndes folyosón csak ketten voltak. Álltak szemben egymással néhány pillanatig.

— Kérem — mondta az ember, mert azt hitte, hogy a pap el akar menni.

— Igen — mondta felocsudva a pap. — Természetesen. Tessék.

S a gyóntatószék nyitott ajtajára mutatott. De a homlokcsontja kihűlt és a keze egy kicsit reszketett. Leült, feltette a stólát, becsukta az ajtót, az ember már ott térdelt a rács mögött s ő átszólt neki csöndesen:

— Kezdje!

Az ember akkor átnézett hozzá.

— Nem tudom, hogyan kell — mondta. — Elfelejtettem.

A pap bámult rá a rácson keresztül.

— Hogyan?

— Elfelejtettem — mondta az ember újra. — Tizennégy éve nem gyóntam. Kell ez?

— Kell — mondta a pap. — Mondja utánam.

Kezdte az imádságot s a másik mondta utána. Mikor végeztek, a pap megállt.

— Most mondja a bűneit.

A másik hallgatott.

— Nos? — kérdezte a pap izgatottan.

Csönd.

— Nem tudom így — mondta végre az ember s a pap látta, hogy homloka erősen verejtékezik s a szája reszket.

— Mi baja? — kérdezte aggódva. — Rosszul van?

— Nem — mormogta az ember. — Csak gyónni nem tudok. Ha lehetne... beszélgetni...

A pap bólintott.

— Tessék. A forma mindegy. Mondja.

— Igen — mondta az ember.

De hallgatott. Ruhája piszkának s erős verejtékének szagával megtelt a fülke.

— Olvas a főtisztelendő úr ujságot? — kérdezte végre.

— Igen — mondta a pap.

A másik megkönnyebbült.

— Az ujságok megírták — mondta —, hogy egy ember megölt egy leányt a hetedik kerületben. Két hete.

A pap most egyszerre tudta, hogy a gyilkos térdel előtte. Odatolta az arcát a rácshoz, hogy érezte a másik lehelletét.

— Ez az ember — mondta rekedten — maga.

— Igen — mondta a másik. — Én öltem meg Dénes Évát. Tizennégy napja rendőr, detektív mind engem hajszol. Az erdőben húztam meg magam és két napja nem ettem. Szeretném a főtisztelendő úrnak elmondani az egészet.

A pap megborzadt és szinte a szíve mélyéig kihűlt. A testéből valami mély undorodás jött fel a torkába, valami hideg, riasztó útálat, mintha egy szörnyű állathoz ért volna. Görcs támadt benne, hogy kilökje a karját, áttörje a rácsot és belevágjon ököllel ebbe a keszeg, piszkos arcba. Ebbe az állatba itt. Aztán kivágja az ajtót s felordítson:

— Gyilkos!

Ő is ember volt, s a teste: test. Ismerte az esetet, szörnyű volt. Akkor is borzadt, mikor olvasta, s most itt térdel előtte ez a csontos, szennyből és izzadtságtól bűzlő ember, aki elkövette. Fizikai undor volt benne, úgy kellett erőszakkal visszanyelnie a nyálat. De legyőzte magát.

— Mondja! — szólt nehezen.

— Köszönöm — mondta a másik. — Csak úgy el tudom beszélni, mert én ...

S a pap látta, hogy az ember sír. Térdel, néz rá és hangtalanul sír.
— Két hete, mint az állat... — nyögött fel. — Hegyek közt...
erdők közt... Mint a vad...

— Mondja! — mondta a pap. — Nyugodtan mondja el. Itt van,
átnyujtom a stólát, fogja meg.

Osszehajtogatta, átgymöszölte a stólát a rácson, a másik megfogta,
s így a két ember összekapcsolódott. Akkor a gyilkos elkezdte mondani.

— Én — mondta és fehérre vált, mint a fal — órás vagyok. Órás-
segéd. A külvárosban lakom és esztendőnk óta raktam össze a pénzt, hogy
egy kis üzletet nyithassak.

— Igen — mondta a pap. — További

Kívülről a galambok szárnycsattogása hallatszott.

— Úgy gondoltam — folytatta a gyilkos —, hogy megnyitom az
üzletet és megházasodom. A menyasszonyom Dénes Éva volt, kiszolgáló-
leány egy festékküzletben Húsz éves

— Tudom — mondta a pap és megmondta a címét is az újságcikkek
után, ahol a leány lakott.

— Igen — felelt a gyilkos a rácson túlról. — Vidéki leány volt,
apátlan-anyátlan, úgy került fel ide kétesztendőskorában, a keresz-
anyja nevelte. Én meg megszerettem, viszonyom volt vele és gyermekem
lett volna tőle. Novemberre lett volna gyermekem, de októberre meg-
nyitottam volna az üzletet s akkor a leányt elvettem volna.

Hallgattak.

— Most — mondta a gyilkos — az következett, hogy én leestem
a kettős létra tetejéről a lépcsőházban, villanydrót javítás közben, össze-
törtem magamat s mikor kijöttem a kórházból, az orvosok megmondták,
hogy nekem többet gyermekem nem lehet. De a gyermekemet Dénes Éva
magában viselte már és tudta, hogy én októberre elveszem. Hanem akkor
akadt neki a főnöke, akinek megtetszett s ahogy egy este megyek hozzá,
a leány fekszik. Mi baj? — kértem. — Mi baj, Éva? — Beteg vagyok —
azt mondja. S a szeme karikás volt és az arca sápadt. — Beteg vagyok —
azt mondja —, influenzás. — No — mondom — akkor én megyek s hozok
bort meg aszpirint. Vittem neki, de a bort nem itta meg, a port nem vette
be. Azt mondta, majd elalvás előtt.

Megállt. Mélyeket lélezett.

— Isten úgy segéljen, ez így volt. Négy napig feküdt, én meg
hordtam neki a bort meg az aszpirint, hiszen úgy vettem mint a fele-
ségemet. Otödnap, mikor mentem, nem volt otthon, csak egy levelet
hagyott számomra, amelyikben megírta, hogy többet ne jöjjek, mert ő
az én gyermekemet elirtotta s hogy őt a főnöke ezután fényesen kitartja.

— Igen — mondta a pap.

— Akkor én úgy tettem, mintha elmentem volna; ismertek ott en-
gem, senki sem jött velem kifelé. De csak az ajtót csaptam be, utána
visszalopóztam a szobába, leültem egy székre s vártam. Dénes Éva éjjél
után két órakor jött haza tiszta új ruhában. Mikor felgyújtotta a villanyt
s meglátott engem, megijedt és azt kérdezte fehéren:

— Mit akar?

Most ránézett a gyilkos a papra.

— Magázott — mondta. — Akkor én odaléptem hozzá, elkaptam
a nyakát, hogy egyet se tudott kiáltani, lenyomtam arccal az ágyra s
megöltem pusztá kézzel. Addig feszítettem a fejét hátrafelé, míg a csi-
golyája ki nem törött. Hallottam mikor roppant. Akkor a leány rándult
egyet s nyomban meghalt. Én megtöröltem a kezemet, lelopakodtam
s eljöttem. Ennek két hete. Azóta bujdosom és két napja nem ettem.

A gyilkos térdelt, a pap ült.

— Rettenetes! — törölte meg homlokát a pap.
 — Az mondta a gyilkos. — Nem tehetek róla. Nekem gyermekem többé nem lehet.
 A pap látta a gyilkos arcát, olyan volt, mint a halotté. Csak a két szeme égett és a könnye hullott bele arca borostájába.
 — Ember! — kiáltott rá a pap megdöbbenve. — Ember!
 Aztán suttogóra fogta a hangját:
 — Ne bujdossék, fiam! Bűnhődnie kell! Adja fel magát! Ez a penitenciája: jelentkezzék!
 A gyilkos ránézett.
 — Azt teszem — mondta csöndesen. — Csak előbb még hazamegyek. Vidéki vagyok, megnézem édesanyámat. Majd éjszaka valahogy belopakodom. Aztán visszajövök és feladom magam. Csak...
 — Nos? — kérdezte suttogva a pap.
 A gyilkos elfordult.
 — Édesanyámhoz szeretnék tisztán hazamenni. Tizenegy éve nem gyóntam, de most úgy szeretném, hogy édesanyámhoz ne a gyilkos menjen. Hárman voltunk testvérek, leginkább engem szeretett.
 A pap egy kicsit nézte, aztán odahajolt.
 — Igen — mondta. — Értem. Mondja utánam!
 Mondta a bűnbánás szövegét, a gyilkos meg utána. Akkor a pap keresztet vetett rá s mormolni kezdett. Feloldozta. Aztán kiléptek.
 — Köszönöm — mondta a gyilkos. — Rögtön indulok.
 A pap megállt.
 — Várjon!
 Felszaladt a szobájába, lehozott egy darab kenyeret.
 — Fogja — mondta és félrenézett. — Útközben egye meg.
 A gyilkos bólintott, megfordult és kiment az ajtón. A pap ottmaradt, nézett ki a nyitott ablakon s úgy érezte, hogy a koponyája csontja mögött ott ül az Isten teljes valóságában. Ettől kemény lett és erős. Elindult és sétált fel-alá. Azután kinyitotta az ablakot és látta, hogy a vadgesztenyefák már virágzanak. Nézte. S ahogy nézte, most nagyon szerette az embert, a világot.

REKVIEM

Mintha anyám meghalt volna,
 szívemben akkora a bánat!
 hideg holttestnek látom a hazámat,
 futnék előle bujdokolva,
 eszeveszetten futnék, mint a gyermek,
 ki, amikor reggel felébred,
 szorítását érzi halálba-dermedt
 anyja jeges kezének,
 és ordítózva vágtat a világnak,
 s mint a vak fájdalom ámokfutója,
 törszúrásnál is sebzőbben sikoltja:
 megölték az éjjel édesanyámat!

De nem sírok s nem futok sehová sem,
 tört szívvel mondom: ha így volt megírva,
 tegyetek mellé engem is a sírba,
 nélküle nem akarok élni. Ámen.

Jékely Zoltán

SZEMLE

A FŐAPÁT BÚCSÚJA*

...1944. decemberében egy katonai teherautó egy kistiucskát tett le a pannonhalmi vár kapujában, s tovább robogott. A fiúnak egy tábla volt a nyakába akasztva. A táblán a fiú neve állt a következő két mondatlalt: „Apja, anyja meghalt. Senki rosszra ne tanítsa!” Az ijesztően elhanyagolt gyermeket, mielőtt a többi 470 menekült gyermek közé engedték, meg kellett szabadítani a szennytől és a férgekől. Mikor megfürösztték és új ruhát húztak rá, az addig rémülettől megnémult gyermeknek a szívét egyszerre valami jóleső melegség töltötte el: hirtelen átölelte a vele foglalatatoskodó nővért és megcsókolta. Úgy érezte, hogy az elveszett helyett új anyát talált. Ma az egyes ember, a kisebb-nagyobb közösségek, sőt az egész emberiség ilyen fészkekből kihullott madárfiókanak érezheti magát. Vihar vert végig a világon. Mennyi egyéni sorson, mennyi családi boldogságon száguldott keresztül kegyetlenül a háború véres harciszekere. Hány békésen dolgozó falu, hány virágzó város dőlt romba a rájuk szabadult borzalmak nyomán! Hány népet hempergetett porba, hány országot tépett szét a harcidühnek féktelen világ-örületté fokozódása! És milyen gyűlöletorkán tombol ma is, és milyen megszámlálhatatlan égő seb vérzik ma is világszerte! Úgy hiányzik egy jótékony kéz, egy meleg szív, amely a boldogtalan emberiség fölé hajolna! És valóban hiányzik? A természetes világrendben igen, a természetfölöttiben azonban nem. Álljunk oda egy pillanatra a Golgotha sötét ormán meredő kereszt elé és beszéljünk a reánk tekintő, érettünk szenvedő Megváltóval. Mondjuk neki: hálátlansággal, talán hitetlenséggel, tisztátalansággal, szeretetlenséggel én is hohéraid közé álltam. Arcodba ütöttem, ostoroztalak, megcsúfoltalak, aztán segitettem megfeszítőidnek. És most megalázott, gúnykirállyá lefokozott Jézusom, szent tested ott vonaglik leszegezve a keresztfán. Emberek ékessége, világnak ura, szép, nagy, erős Istenem, árnyék borult isteni fölségedre. Reád szakadt az emberiség bűneinek szennyes árja. A fájdalemak fértia lettél. De az emberi aljasság tombolása sem takarhatja el benned a Megváltót. Te a gyilkos Káin eltorzult arcán is fölismered az eltévedt testvér vonásait. Te a reád halált-üvöltő tömegben, a pokol sarában fetrengő emberben is meglátod a teremtésnek leesett koronáját. Megszánsz, sajnálsz, szeretsz bennünket! A magad szenvedéseiről megfedekezve anyát adsz nekünk a kereszted tövében álló „kesergő Anyában”. „Ime, a te Anyád!” — hangzik végrendeleted. Ime, a mi Anyánk! Megfeszített szent Fiának gyötrelmeiben, velgödésében osztva, vele együtt szenvedve lett a mi Anyánkká. Jézus keresztfájának erejével a gyászoló Istenanya szenvedéseiben mintegy újrászülettünk a természetfölötti világrend számára, Isten országa számára. „Ime, a te Anyád!” Ettől kezdve minden hívők képviselőjének Szent János apostol magához vette a Szűzanyát, mintha csak vérszerinti fia lett volna. Fűzhette-e szorosabban össze bármi is szívüket, mint a kereszt alatt átélt közös gyász, közös szenvedés? Ettől a pillanattól kezdve szállott Szent Jánosra, s rajta keresztül Krisztus minden követőjére a szent örökség, a közös édesanya, Mária...

Kelemen Krizosztom

* A hosszú külföldi útra készülő Pannonhalmi Főapát atyai búcsúzásából.

VILÁGPOLITIKAI SZEMLE

Németország Európa betegsége, Európa pedig a világ betegsége — így jellemezte a New York Herald Tribune egyik ismert közírója a német kérdés jelenlegi állását. Hozzátehetjük azt is, hogy a német kérdés, ez az európai betegség még ma is súlyosan fertőző s ezért megszüntetése nemcsak a németek, hanem az egész emberiség szempontjából életbevágóan fontos. Csodálatos, de alapjában szükségszerű módon a német kérdés mindinkább a próbaköve lesz annak, hogy mit várhat az emberiség a győzelem után bekövetkezett új világtól, más szóval, várhatja-e azoknak az eszméknek a gyakorlati megvalósítását és értékesítését, amelyek nevében a szövetségesek legyőzték a legsátánibb uralmat, amely valaha is megvalósult ezen a földön. A német kérdés ma megoldhatatlanabbnak tűnik, mint valaha s ugyanakkor az irodalma nőttön nő nemcsak Angliában és Franciaországban, hanem Svájcban is, amely a háború alatt meg tudta ugyan őrizni semlegességét, de most egyszerre kínzó nyugtalansággal érzi, hogy a német kérdés órá, a sikeres izoláció boldog honára is éppen úgy tartozik, mint az összes győzőkre és legyőzöttekre.

Kísérreljük meg összegezni a német kérdés megoldásával foglalkozó irodalomban felmerült problémákat és megoldásokat. Egy pillanatra sem kétséges, hogy a győztes demokratikus államoknak szilárd elhatározása, hogy a náci szellemet Németországban végleg meg akarják semmisíteni és soha túrni nem fogják ennek a szellemnek az újjáéledését. A náci Németországgal szemben nyilvánvalóan egy másik Németországot akarnak megszilárdítani és kiépíteni. Csak-hogy igen sokan, köztük a nyugati demokráciák nem egy kiváló szelleme, nyíltan felveti a kérdést, van-e egyáltalán a náci néemetséggel szemben egy ilyen másik néemetség, amely egy új, nemnáci Németország vezetésére és fenntartására alkalmas lenne. Mert hiszen egyetlen győztes hatalom sem kíván szolgálóállamot csinálni Németországból és rabszolganépet a néemetségből úgy, ahogyan a németek szolgálóállamot akartak csinálni minden olyan országból, amely útjukba került és rabszolganépet minden népből, amely gyengébbnek bizonyult náluk. A győztes államok csak abban az esetben törekedhettek volna arra, hogy Németország egyszerűen egy örök szolgálóállamra ítélt rabnép gyűjtőmedencéje legyen, ha őket magukat meghódította és áthatotta volna a náci ideológia, a vesztes ideológiája. Éppen ennek az ideológiának a legyőzése kötelezi őket arra, hogy egy nemzet örökös leigázásának és kizsákmányolásának gondolatát eleve elvesseék maguktól. Mivel pedig ezt az ideológiát elvetették és megsemmisítették, vagy legalábbis mindig ezen iparkodtak, a német államot csak úgy építhetik újjá, hogy az bármily ellenőrzés alatt is, de mindenesetre a németek állama legyen, tehát egy olyan állam, ahol kellő nemzetközi ellenőrzés mellett a néemetség önmagát kormányozza és vezesse, s tékozló fiúként levezekelve bűneit, szabad emberek-ből álló szabad közösségként vegyen részt a nagy emberi közösség életében.

Azonban ismételtelen hangsúlyozni kell, nagyon sok kiváló író és tudós, akik a német kérdés megoldását minden egyébnél fontosabbnak ítélik, nagyon kételkedik abban, hogy van-e egyáltalán ilyen másik, nem-náci néemetség. Ezek a férfiak javarészt távolról sem németellenesek. Kételkedésük izgatott és fájdalmas, mint az olyan emberé, aki mindenképpen szeretné meggyőzni önmagát a saját tétele helytelenségéről. Elismerjük, állapítják meg ezek a fájdalmas kételkedők, hogy voltak olyan németek jelentős számmal, akik helytelenítették a hitleri ideológiát, megvetették ennek sátáni megvalósításait, sőt tiltakoztak is ellene s ez a tiltakozás, ez a passzív, vagy aktív szembehelyezkedés számtalan kitűnő németnek, vezetőembereknek és egyszerű dolgozóknak az életébe került. Elismerjük azt is — írják —, hogy ma is vannak olyan németek, akik bűntudatot éreznek azért, ami történt, holott talán éppen ők ártatlanok benne s nem tagadhatjuk, hogy akad a németek között egy Jaspers, vagy egy Niemöller, aki

fennszóval hangoztatja, szinte a piactereken kiáltja oda a tömegnek, hogy addig a németiség sorsa nem változhat meg, amíg nem érez büntudatot a mult miatt, amíg tehát nincs nemzeti lelkiismerete. De vajon csak halvány nyomokban is, érzékelhető ez a német nemzeti lelkiismeret, amelyhez a Niemöllerék és Jaspersek fordulnak? A svájci lapok németországi tudósítói szerint ma Niemöller-nél gyűlöltebb és átkozottabb ember nincs Németországban. — Meg tudnám ölni ezt az embert, aki még mindig a mi bűnünkről prédikál — mondotta egy olyan értelmiségi foglalkozási asszony a svájci tudósítónak, aki egyébként nem győzte eléggé hangoztatni hitlerellenességét. Nincs német bűn — ez ma úgyszólván az egész németiség meggyőződése és hitvallása —, semmivel sem vagyunk bűnösebbek, mint az ellenségeink, csak nekik éppen sikerült. — *Kvittek vagyunk*, ez az általános, Németország minden megszállási övezetében minduntalan hallható szólam. — Ők se bánnak velünk jobban, mint ahogyan mi bántunk a belső és külső ellenséggel. Ahol nyomorúság van, ott nincsen büntudat — állapítja meg a német nép óriási többsége önmagáról.

Nem vagyunk bűnösebbek, mint ők, csak nekik sikerült — ennek két mellékjelentése van a megállapítás alapvető jelentőségén kívül. Az egyik: — alapjában minden jól menne, ha ti nem bizonyulatok volna átmenetileg erősebbnek; nekünk továbbra is aránylag jó életünk lenne, hiszen a háború alatt is általában jobb dolgunk volt, mint az összeomlás óta; semmiféle erkölcsi oka sincs tehát annak, hogy ma így megy a sorunk, ez egyszerűen hatalmi kérdés, nyomorúságunknak sincs semmi köze állítólagos bűneinkhez, ezt kizárólag nektek, győztes hódítóknak köszönhetjük. — A másik: — ha kizárólag siker kérdése az, ami történt velünk, akkor nyilván a kocka meg is fordulhat, előbb-utóbb meg is fog fordulni, bízunk ebben, a siker istenasszonya majd felénk fordítja orcáját és ez az egyetlen lehetősége annak, hogy a sorsunk jobbra forduljon. A büntudat csak lever bennünket, aki büntudatot érez, az bizonyos tekintetben hazaáruló, nem igazi „Volksgenosse”. A büntudattól csak rosszat várhatunk, mert megfoszt bennünket az olyan fordulat reményétől, amely a sikert meghozhatja számunkra. Egyébként pedig márcsak azért is bízunk a sors forgandóságában, és a siker változandóságában, mert nyomorúságunk nagyobb már úgysem lehet, mint amilyen most. Egy gyors katasztrófa talán nem is lenne a legrosszabb, ha csak a siker parányi reményével is kecsegtet.

Angolok és amerikaiak, franciák és oroszok, svájciak és hollandusok meglepő egyöntetűséggel nagyjában így rekonstruálják a német nép mai lelki magatartását. Szinte egyhangúlag megállapítják azt, hogy ha egyes németek éreznek is büntudatot és felelősséget mindazért, amit a németiség az utóbbi időben az emberiségre zúdított, ezeknek a szava valóban pusztában kiáltó szó, útált és megvetett szó, amelynek egyetlen visszhangja a határtalan gyűlölet. Német nemzeti büntudat nincs s miután nem létezik, a legnagyobb öncsalás számbavenni és beszélni róla. A büntudat, mondják, ma a német népben sokkal kevesebb, mint az összeomlás után, amelynek közvetlen reakciójaként jelentkezett akkor valamifajta készség a magabaszállásra. Ma már ez is teljesen elpárolgott.

Ezekkel a megállapításokkal kapcsolatban felvetődik egy még mélyebb és egyetemesebb emberi rétegeket érintő kérdés: a személyes és kollektív felelősség problémája. Felelőssé tehető a németiség a nácizmusért s azokért az előzményekért, amelyek már Bismarck, vagy akár II. Frigyes óta szükségszerűen a nácizmushoz vezettek? Rendben van. Megállapítjuk történetileg, hogy a porosz szellemnek a németiség feletti győzelme vezetett végeredményben a nácizmus világtragédiájához; a porosz szellem, amely nemcsak egy tetőtől-talpig militáns államot, hanem egy tetőtől-talpig militáns társadalmat hozott létre, amely egy olyan közösséget épített ki, ahol az egyes ember helyét és szerepét kizárólag militáris kapacitása és felhasználhatósága szabja meg. Nem katonai államról van csupán szó, hanem katonai elvek és rend szerint kiépült társadalomról, talán

az első igazi katonai társadalomról az Ázsiát előzőnlő mongol inváziók óta. Visszamehetünk még régebbre. Már a német lovagrend végzetes szerepében kereshetjük a porosz katonáállam és katonatársadalom náciizmus felé vezető útjának kiinduláspontját. Mindezt kielemezhetjük történetileg, a kérdés azonban az, mi következik mindezekből a felismerésekből a ma élő egyes németekre nézve? Szögezzük le, hogy ez a porosz sütetű katonaszellem gyökerében megrontotta és megmérgezte a német népet. Ennek a leszögezése terheli, vagy felmenti-e az egyes németet? Nagyon sokan vannak a német kérdés megvitatói közül, akik a németiséget terhelő kollektív felelősség gondolatát a leghatározottabban elvetik, hivatkozva arra, hogy a kollektív felelősség eszméje a náciizmus produktuma és semmi sem áll távolabb a demokratikus gondolattól, mint az a csordaszempont, amely az embert egyetemlegesen vonja felelősségre olyan bűnökért, amelyeket a közösségéhez tartozó más emberek követtek el.

A német kérdés minden megítélője egyetért abban, hogy a bűnösöket a legszigorúbban felelősségre kell vonni. De hol kezdődik és hol végződik a személyes felelősség, ha a kollektív felelősség gondolatát teljesen kikapcsoljuk? Azután az sem vitatható, hogy a személyes felelősség demokratikus elvének van egy igen mély és gyakran elkendőzött értelme is: mint szabad ember, mint a közösségem szabad rendelkezéssel bíró tagja, *személyes felelősséggel* tartozom bizonyos fokig mindazért, amit a közösségem elkövet. Ámde, vajjon a német ember bármikor is szabad embernek volt-e minősíthető? Nem kétséges, hogy mindég voltak lelkileg szabad németek, jóllehet ezek mindég a németiség elenyésző kisebbségét alkották. Sőt volt egy történelmi pillanat, amikor a németiség militáns erői és a német ember szabadsága sajátos és megragadó egyensúlyi viszonyba léptek egymással; ez a felvilágosodás és a német idealizmus időszaka volt, Lessing és Herder, Kant és Schleiermacher, Schiller és Goethe kora, az a korszak, amikor németeknek döntő szerepük volt az európai humanizáció eszme kialakításában. A németiségnek ez a nagy pillanata megszűnt politikailag akkor, amikor a porosz állam túlsúlya tökéletessé vált a többi német állam felett; szellemileg pedig akkor, amikor a hegeli dialektika a mindenható államot állította oda minden szellemi és anyagi fejlődés tökéletes és végleges célja és értelmeként. A németeknek alighanem már II. Frigyes, Fichte és Hegel óta rendkívül kevés érzékük van a szabadság iránt.

Benedetto Croce a legújabb kor európai történetét nem alaptalanul úgy foghatta fel, mint a szabadságészme öntudatrahozásának és realizációjának történetét. Ebben a törekvésben, amely kétségtelenül egyik sajátos alkotóeleme az európai történelemnek, a német népnek kétségtelenül sokkal kisebb rész jutott, mint Európá többi népének. A németek óriási többsége megszokta azt, hogy a szolgásgot, az Untertan-nak különlegesen német helyzetét tartsa törvényszerű és természetes állapotnak s a szabadságban valami természetelleneset, szabálytalant, törvény- és rendelleneset, ijesztőt és veszedelmeset lásson. Mintha csak attól tartott volna, hogy az esetleges szabadság nem az embert szabadítja fel benne, hanem az ősi monstrumot, Calibánt. A német nép többsége nem értette a szabadságot, s ezért utálta, mint valami idegen, nemzetietlen, anti-germán fertőzést. A kitűnő Brogan szerint a német népnek a náciizmussal szemben követett magatartása azzal magyarázható, hogy a németiség nem küzdött, nem szenvedett a szabadságért, mint ahogy Európa népei megküzdöttek és szenvedtek érte. Időnként készen kapott valamifajta szabadságot vagy szabadságpótlékot, felülről, a felsőségtől, rendeleti úton, vagy pedig az idegen győzőktől rákényszerítve, ahogy az 1918-ban történt, s a weimari szabadság sorsát már megpecsételte az a körülmény, hogy mintegy a győzők erőszakolták rá a németiségre. Maga a népképviselői rendszer, illetve a hozzá fűződő emberi magatartás alapján mindig idegen maradt a német néptől. A népképviselői rendszer lélektani alapja a választás szabadsága, vagyis annak a lehetősége, hogy két, vagy több eshetőség közül szabad elhatározásból, vagy legalábbis a

szabad elhatározás tudatában válasszak. A németiség többnyire rettegett attól, hogy szabad elhatározásból válasszon különböző lehetőségek közül s azt találta mindig megnyugtatónak, ha az *egyetlen lehetségeset* kijelölik számára. Röviden utalhatunk itt arra, hogy a szabad választás eszméje keresztény gyökerekből nőtt ki, kizárólag keresztény talajon valósítható meg s az a német hajlam, amely a szabad választás lehetőségétől idegenkedett, szorosan összefüggött a keresztény alapok tudatos, vagy ösztönös tagadásával.

Ha pedig a német népnek sok évszázados történeti fejlődés következtében nincsen érzéke a szabadság iránt, s nem is tudja, nem érti, hogy a szabadság olyan érték, amelyért küzdeni és szenvedni kell, akkor azt sem értheti, hogy voltaképpen mért is bűn a náciizmus. Nem vitás, hogy a náci bűnözés lényege a szabadság totális tagadása, a német ember pedig, már tudniillik a németiség nagy többsége, mondjuk úgy, hogy a német közvélemény, mindig bizonyos fogékonysággal viseltetett a szabadság tagadása iránt. Ezen a ponton bizonyos ellentmondásba keveredtünk. Szabadságellenes közvéleményről beszéltünk, holott magának a közvéleménynek a fogalmához hozzátartozik a szabad akarat bizonyos ereje és hatásossága, amely a felsőség különböző formáit arra kényszeríti, hogy meghajoljon a közösséghez tartozók többé-kevésbé spontán akarata előtt. De volt-e valaha is egyáltalában Németországban közvélemény, ami alatt nemcsak politikai, hanem elsősorban társadalmi és erkölcsi közvéleményt értünk. Tudott-e a német nép valaha is erős és hatásos közvéleményt kialakítani? Nem látott-e valamifajta bünt már abban is, hogy a közvélemény megszólaljon s érvényre juttassa a maga álláspontját. A közvélemény hiánya német földön összefüggött az önkormányzati eszme hihetetlen fogyatékosásával, holott a szabadságesszme európai fejlődéséhez az önkormányzati rendszer még szerveesebben hozzátartozott, mint a népképviselői rendszer. Igaz, a német közvélemény valamilyen módon megnyilatkozott a huszas évek elején, Németország első világháborús összeomlása, a kisközéposztályt annyira sújtó infláció nyomán, majd a harmincas évek elején a nagy gazdasági válság nyomán. De nem mint közvélemény nyilatkozott meg, hanem mint valami földalatti, rejtett, titkos összeesküvő Németország, a terroristák és náciik földalatti Németországa, amely megelőzte földfeletti uralmukat. A német társadalmi és erkölcsi struktúra mellett a nemlétező közvéleménynek valamifajta banditizmussá kellett torzulnia. A közvélemény helyét ilyenkor az ösztönök földalatti gyűjtőcsatornáit foglalták el.

Mindezek a megállapítások inkább megnehezítik, mint megkönnyítik azt, hogy a német nép sorsával kapcsolatban tisztázzuk a személyes és kollektív felelősség fogalmát. Felelőssé tehető egy olyan nép kollektíven a közösség által elkövetett bűnökért, amely nem értette és nem gyakorolta a szabadságot, amely soha nem alakított ki társadalmi és erkölcsi közvéleményt, amely nem tudta kifejleszteni az európai szabadságfejlődésre jellemző, azzal szervesen összefüggő intézményeket? Itt el kellene mélyednünk közösség és kormányzat viszonyának tisztázásában. Mindezek olyan kérdések, amelyek például egy-egy nyugati demokrácia felelősségét és szerepét illetően aránylag könnyen tisztázhatók. Mint ahogy általában a felelősség egész kérdését sokkal élesebben lehetne körvonalazni, ha például az angol, vagy az amerikai, vagy a belga társadalomról lenne szó. De német földön homályban járunk, amikor valamiképpen el akarjuk határolni a kormányzatot a közösségtől, s a közösséget az egyes embertől, felelősségüket kutatva.

Hol kezdődik egyáltalán az egyéni élet Németországban? Nem csak a náciizmus uralma alatt volt erre nehéz felelni, de nem könnyű erre ma sem megadni a választ. Egy francia katolikus közíró megállapítása szerint a német nép ma valamifajta csordaéletet él, amelyben az egyén majdnem teljesen eltűnik, mint ahogy általában a gyökerüket veszített táborlakók élnek. A francia író ezt részben az általános nyomornak, az anyagi deklasztizációnak, részben

az erkölcsi deklasszátságnak, a szellemi gyökértelenségnek tulajdonítja: egy társadalom, amelynek tagjai túlnyomórészt elvesztették a lelkeket, elvesztették a személyiségüket és csak mint valami meghatározhatatlan tömegnek a sejtjei vegetálnak. Ez bizonyosan így volt a náciizmus uralma idején is. A legtöbb német akkor vesztette el a lelkét, személyiségét, s ami azóta történt vele, nem volt alkalmas arra, hogy visszahozza számára az elvesztett lelket, az elvesztett személyiséget. Megint csak zsákutcába jutottunk: állíthatjuk azt is, hogy egy lelkét vesztett nép éppen azért vonható kollektíven felelősségre, mert az egész nép nem egyéb tömegnél, kollektívumnál, viszont állíthatjuk azt is, hogy személyiségüket elvesztett egyedeket csak nagyon korlátozott mértékben lehet felelősségre vonni, akárcsak az elmeháborodottakat, vagy azokat, akik önkívületi állapotban cselekszenek. Egyelőre tehát úgy tűnik, hogy a személyes és kollektív felelősség kérdése a német nép bűnére és felelősségére vonatkoztatva, zsákutcába vezet bennünket.

Vegyük szemügyre ebből a szempontból a valóságos „anyagot”, tehát azt a német tömeget, amely túlélte az összeomlást, itt van világrészünk kellős közepén — és világprobléma. A kérdésnek ilyen felfetése gyakorlatilag azonos a náciitanítás most annyit emlegetett és vitatott problémájával. A náciitanítás még több gondot okoz a szövetségeseknek, mint a német gazdasági válság, voltaképpen ez az alapja a német politikai és, társadalmi válságnak, sőt szoros kapcsolatban áll a gazdasági válsággal is. Nem szorul bővebb kifejtésre, hogy Németországban tömegek sohasem szálltak szembe a náciizmussal. Kézenfekvő, hogy a náci uralomnak Németországon belül sohasem volt olyan tömeges ellenzéke, mint amilyen a náci uralomnak majdnem minden leigázott országban meg kellett küzdenie. Azokat az egyes, többnyire magukra maradt embereket, akik legalább passzív rezisztenciával vagy az üldözöttek megsegítésével szembeálltak a gonoszság özönével, túlnyomórészt internálótáborba, vagyis megsemmisítő táborba zárták és ezek közül nagyon kevesen éltek túl a náciizmus összeomlását. Hitler valóban úgy csapta be maga mögött az ajtót, hogy nem csak idegen népek fiainak millióit, hanem a „jobb Németországhoz” tartozók túlnyomó nagy részét magával vitte a pusztulásba. Ennek a ténynek, hogy Hitler ezt a „jobb Németországot” javarészt kiirtotta, súlyos következményei vannak; a náci démonok számítása alapján helyesnek bizonyult. A náciitanítás, bármily komolyan veszik is a megszálló hatalmak — és komolyabban veszik, mint ahogy azt a rendkívül kétes eredmények mutatják — elsősorban azon hiúsul meg, hogy a demokratikus szellemű náciellenes németek, akiknek most kezükbe kellene venniük Németország szellemi és anyagi újjáépítését, oly kevesen vannak, hogy még a náciitanító bíróságokba is alig jut belőlük. A megmaradtaknak millió feladatra kellene vállalkozniuk, millió helyet kellene betölteniük s miután az elvégzendő feladatok és betöltetlen helyek száma sokkalta nagyobb, mint a megmaradt tiszta szellemű embereké, a vezető pozíciók nagy részét legjobb esetben a német és általában a középeurópai társadalmakra különösen jellemző örök többségiék foglalják el, akik egyszerre voltak náci és náciellenesek, mindkét állásfoglalás előnyeit élvezik, s miután sok mindent el kell feledtetniük, most javarészt a szélső baloldali pártokban helyezkednek el.

Amikor náciellenes német belső ellenállásról emlékezünk meg, hangsúlyozni kell, hogy mindig egyes emberekre gondolunk — jóllehet ezeknek a száma nagyobb volt, mint ahogy ma hisszük — és nem gondolunk tömeges ellenállásra, tehát olyan náciellenes aktív, vagy passzív reakcióra, amelynek egyfajta közvélemény — politikai, társadalmi vagy erkölcsi közvélemény — lett volna a hordozója. Ilyen, a közvélemény erejével megnyilatkozó antináci szellemiség sohasem alakult ki Németországban és ma a szövetségesek époly hiába keresik, mint amilyen reménytelenül keresték a háború alatt és a háború előtt. Ez ellen fel lehet hozni azt, hogy hiszen még a náciizmus uralomra jutása után is a német népnek közel a fele az élesen náciellenes pártokra, szociáldemokra-

tákra, kommunistákra, katolikus centrumra adta szavazatát. Hová lettek ezek a milliós tömegek. Elvégre ezeket nem irhatták ki. Tényleg sikerült a sokmillió meggyőződéses humanistát, szociáldemokratát és katolikust szellemileg teljesen gleichschaltolni? Sikerült még pedig azért, mert kiderült, hogy a párthoz való tartozás távqlról sem olyan mély és sorsdöntő kapcsolat, mintsem azt feltételezték és ma is gyakran tévesen feltételezik. Az ember társadalmi, politikai, általában közösségi magatartásának vannak mélyebb rétegei is. A náciizmus levakarta a demokratikus pártokhoz tartozás vékony firniszt a németiség testéről és lelkéről, visszavetette őket abba a praedemokratikus állapotba, amely eddig életük és működésük természetes atmoszférája volt, és amelyben sokkal otthonosabban érezték magukat. Hűséges és meggyőződéses kommunisták, szocialisták, vagy centrupárti párttagnak érezhette magát, ugyanakkor szerves részese lehetett egy antidemokratikus társadalom szellemi magatartásának. A pártigazolványokat sokkal könnyebb felcserélni, mint az emberi magatartást.

Förster, akinek saját népét, a németiséget elmarasztaló nyilatkozata oly nagy feltűnést keltett, figyelmeztet arra, hogy a náciizmus elfogadását vagy elítélését illetően különbséget kell tenni a németek jelentős részének belpolitikai és külpolitikai álláspontja között. Nagyon sok olyan német volt, aki többé-kevésbé elítélte a Harmadik Birodalom belpolitikáját, a *belső* gleichschaltolást, a *belső* elnyomást és terrort, a *belső* antiszociális tendenciát, amelyet oly ügyetlenül lepleztek a vulgáris szociális gyűlölethirdetés puffogó szövegei. Azok a németek, akik azelőtt az eltörölt és üldözött marxista, vagy demokratikus pártok hívei voltak, még szembehelyezték magukban régebbi pártjuk egy és más programját és tanítását az új terrorfiúk által kiépített belpolitikai gyakorlattal. Azonban azok a németek is, akik belpolitikailag bizonyos mértékben náciellenesek maradtak, külpolitikailag teljesen magukévá tették a náci ideológiát. Ennek a kettős magatartásnak a forrása az az antinómia, hogy az első világháború után a németeket a győztes ellenség ajándékozta meg a demokráciával s a németek egybehangzó megítélése szerint az ellenség, amely a demokrácia jelszavai alatt és egy új világrendet, a béke és megértés világrendjét hirdelve harcolt és győzött a német nép ellenében, a győzelem után elnyomóként és kizsákmányolóként viselkedett s mértéktelen gazdasági követeléseivel okozója lett a német nép anyagi elesettségének s így közvetve a nemzetiszocializmus győzelmének. Ezt a gondolatsort, amely a rossz békét okolta Németország gazdasági bajaiért, sőt a nemzetiszocializmus uralomrajutásáért is, szinte minden német magáévá tette és a német irodalom olyan élannel képviselte, hogy nagyon sok jószándékú és a béke ügyéért sikraszálló idegen is ennek az elméletnek hatása alá került. Nem a mi feladatunk itt, hogy ennek az elméletnek a helyességét, vagy helytelenségét lemérjük. Kétségtelen, hogy az erősebb jogát alaposan kiélvező nyugati kapitalizmus igyekezett a németek rovására minél jobb üzleteket kötni, de az sem vitatható, hogy éppen annak következtében, hogy az egész német kérdés lényegében üzleti térre toldott át, a német kapitalizmus kitűnően újjáépült a nyugati kölcsönökből s a német gazdasági élet nagyszerűen virágzott egészen a nagy gazdasági világválság bekövetkeztéig. Az idegen, aki oly sokat olvasott Németország gazdasági megnyomorításáról, csodálkozva látta az impozáns új német létesítményeket, gyárakat és kulturális intézeteket, csatornákat és utakat, amelyekhez hasonlókat ilyen keretek között a győztesek sem tudtak a győzelem árából emelni.

Bárhogyan is történt, Németország kizsákmányolásának teóriája sérthetetlen dogmává vált Németországban, s az új dogma kiegészítette a régebbit, az „im Felde unbesiegt“ német nemzeti hitvallását. A kettő együtt pedig ezt jelentette: — a harctéren Németországot az ellenségnek nem sikerült megvernie, az összeomlást az ellenség hazug propagandája és a *belső* destrukció, a *belső* ellenség okozta. A győztesek pedig, akik szabadságot és megbékülést hirdettek a német népnek, Németországot kizsákmányolták és gazdasági romlását okozták.

Ezt kaptuk a demokráciáktól. — A teória már 1920-ban, amikor a náciizmus első gyereklépéseit tette meg, kész és befejezett volt s a teória lényegében ma, a második világháború, a második összeomlás után is úgyszólván pontosan így hangzik. Egy negyedszázad tanulságai majdnem semmit sem változtattak rajta. Az egyetlen különbség, hogy az im Felde unbesiegt jelszavát, amelyet mégsem lehet hangoztatni akkor, amikor egyrészt az ellenség német területen érte el döntő sikereit, megszállta egész Németországot, másrészt az úgynevezett belső ellenséget szinte utolsó szálígi kiirtották, felváltotta a siker viszonylagosságának, az újabb, majd elkövetkező csodálatos találmányoknak a hite, párosulva a még féktelenebb és korlátatlanabb megtorlási vágyképekkel.

Az a német is, aki az első világháború után helyeselte az új demokratikus berendezkedést, mint német, mint a leggyőzött és meggyőződése szerint kizsákmányolt nemzet fia, megsértettnek és megrövidítettnek hitte magát s híve lett egy olyan külpolitikai koncepciónak, amely legalábbis öntudatlanul a megtorlás és az elégtétel vágyára és jogcímére épült fel.

Ez az álláspont azután teljesen úrrá lett a németiség fölött a náciizmus uralomrajutása és világhódító harca nyomán. A náciizmus nagy kezdeti sikerei kifejlesztettek valamifajta cinkos szolidaritást, amit nagyon sok német be sem vallott magának. A legtöbb olyan német, aki a fajteóriát, a német faj fensőbb-ségének ígéit elméletileg és a belpolitika síkján elvetette, külpolitikai síkon azonosította magát a fajelmélettel, amelytől egy új Schlaraffenland eljöveteletét várta — a munka nélküli dűskálás és élvezés földi paradicsomának eljöveteletét, amelynek a vágya ott él a legtöbb kevésbé igényes lélekben s amelynek a megvalósítását különböző forradalmi törekvések hirdetik. A német nép óriási többsége a sikerek hatása alatt külpolitikai értelemben, tehát a leigázott, kifosztott német módszerességgel agyonkínzott idegen népekkel szemben százszázalékosan nácivá vált s ezért is hajtotta végre engedelmesen, sőt készségesen egy tökéletes organizáció precízen működő kerekének pontosságával és szabatságával a náci hódítók minden intézkedését. Amikor a Danziger Post feltűnést keltett cikket írt arról, hogy a németnek, mint a vezetésre egyedül hivatott fajának kötelessége ezentúl kizárólag a többi rabszolganépek feletti vezetés és irányítás lesz, akkor még egyik-másik német ember bizonyára a fejét csóválta s a még nem teljesen gleichschaltolt Frankfurter Zeitung kifejezést adott, nagyon szelíd floskulusokban, ennek a hangulatnak. Azonban ez a német, aki az elméletet esetleg túlzásnak minősítette, gyakorlatilag elfogadta a faji fensőbbiség álláspontját, magáévá tett egy olyan külpolitikai orientációt, amely az elkövetkező békevilágban német győzelem esetén számára paradicsomi jólétet és minden nemnémet számára minden eddigi rabszolgásnál nyomorúságosabb politikai és gazdasági szolgásgot hozott volna. Ezt a külpolitikai náciizmust a legtöbb némettel elfogadtatta a hatalmi tényeknek a német tudományra jellemző annyira pozitív értékelése, a tudomány fennem fitogtatott erkölcsi közömbössége és a szabadság iránti fogékonyság már említett alapvető hiánya. A németiség legnagyobb része mindig hajlamos volt arra, hogy a hatalom birtoklásában morális értéket lásson.

A külpolitikai náciizmus még mindig nem a legáltalánosabb és legmélyebb rétege a náciizmust toleráló és toleranciájával támogató német magatartásnak. A szabadságeszmével szorosan összefügg a fejlődésbe vetett hit s a tökéletesebbre, vagyis a szellemibbre és keresztényebbre való igyekvés. Viszont, ha egy nép állandóan hadilábon áll a szabadsággal, nem érti a szabadságot, akkor előbb-utóbb a magatartása fejlődésellenessé válik s mind erősebb vágyakozás keríti hatalmába, hogy feldobott kő módjára visszahulljon valami nagy közös regresszív káoszba, értelmetlenségbe, ösztöntenyészetbe. Vegyük ehhez hozzá civilizációs fejlődésünk kétértelműségét. Egyfelől mintha a társadalmi együttélés a kölcsönös megbecsülés és megértés magasabbrendű, lelkünk isteni eredetéhez méltó állapota felé közelednénk, egyszóval kifejezve szellemibbökké lennénk, másfelől pedig elgépiesedünk, mechanizálódunk. Technikai civilizációnkban fel-

ismerhető szellemi igényeink és céljaink durva reakciója, egyfajta kísértés egy barbár és primitív őállapothoz kerülő úton való visszatérésre. Emberi természetünk kereszténység előtti, vagy alatti rétegéhez visszatérve, még mindig kitűnő technikusok, szorgalmas munkások, kifogástalanul működő gépemberek lehetünk. Ez a regresszió olyan kísértés, amely talán minden embert elfog élete egy, vagy több pillanatában. A történelem a német náciizmusban azt a megrendítő példát tárta elénk, hogy egy egész nép engedelmeskedett ennek a regresszióknak. Ez a regresszió a sátán nagy egyenlősége, teljes és átfogó nagy kollektivitása, amelyet éppen az jellemez, hogy alapvetően tagad minden személyeset, egyénit, szellemi. Ha ezt a tendenciát a technikai civilizáció lehetőségei és az ezzel kapcsolatos organizatorikus képesség megerősítik, akkor az emberiség egyik legborzasztóbb órája következik el. Ez történt a náciizmus esetében. Egy nép áldozatul esett a regresszió és az egyformaság fejedelmének, aki a sátán. Technikai civilizációnk veszedelmes gépesítő tendenciája érintkezett a szellemtelen ösztönállapothoz való visszahullással s ez érintkezés eredménye a náciizmus elektromos kísülése.

Mindebből az következik, hogy bizonyos értelemben valóban az egész német nép felelős a náciizmusért. Azok, akik ezt az egyetemes felelősséget konkrét időpontokhoz kötik, három ilyen időpontot állapítanak meg. Az első akkor következett be, amikor a német nép nagy részének akarata Hitlert és cinkosait uralomra segítette; a második, amikor kollektíven semmit sem tett, hogy ettől az uralomtól, amelynek kárhózatát már részben megismerte, megszabaduljon, és az emberiséget megszabadítsa; s végül a harmadik, mondják, voltaképpen most következett el, amikor bebizonyosodni látszik, hogy a német nép többsége még ma is vonzódik a náciizmushoz, semmiféle büntudatot és felelősséget nem érez, s mindazt, ami történt a siker és hatalom relativitásának szemszögéből ítéli meg. Csakhogy itt fel kell vetnünk azt, hogy ez a kollektív felelősség a történetekért, vagy a történendőkért, amelynek végső forrását egy keresztényellenes regresszív szellemi folyamatban ismertünk fel, véget ér-e a németeknél? Nem felelős-e ezért az egész emberiség? Győztesekkel és vesztesekkel egyetemben? Nem kell a kollektív felelősség elvét a németekről bizonyos mértékig az egész emberiségre kiterjeszteni? Nem él-e ez a keresztényellenes regresszív tendencia az egész emberiségben és nem ez az oka annak, hogy annyira rettegünk az atomkorszaktól — és önmagunktól? Egyszer végül is próbáljuk beismerni, hogy mindannyian bűnösök vagyunk abban, ami történt, mert kivétel nélkül mindnyájunkban ott működnek azok a kórokozók, amelyek a náci betegséget létrehozták. Valahogyan egészen hirtelen, válaszüton állunk. Vagy azt a szellemibbet igyekezünk megközelíteni, amely nyilván realizálódni akar az emberi közösségek életében s ez a törekvése nem egyéb, mint az örök keresztény posztulátum; vagy pedig visszahullunk egy lélektelen öregszerűségbe, amely akár náci, akár másfajta előjellel mindig a saját isteni és személyes tartalmáért küzdő lélek halálát jelenti. Civilizációnk egész képletében, függetlenül az országhatároktól, fel kell ismernünk azokat az alkotó elemeket, amelyek hirtelen felerősödve a náci megoldáshoz vezettek. Az emberiség legjobbjai rettegve ismerték fel a náciizmusban azt a „Föld szellemét”, akit mi emberek mindannyian idéztünk fel a mélységekből, életünk egész mai rendjével és módjával. Ezek a legjobbabak most valamilyen módon vezekelni akarnak, tanulni és nevelődni akarnak, hogy taníthassanak és nevelhessenek. Szinte hálások a náciizmusnak azért, hogy szemüket befelé, önmaguk és az emberi-nem felismerésére megtanította. Ha pedig minden ember felelős bizonyos fokig azért, ami történt, még az üldözöttek is, akkor a német népet illetően a kollektív felelősség elve még jobban bonyolódik. Igaz, a német nép kollektíven felelős ebben az értelemben, de kollektíven felelős az emberiség is. Elmarasztaltatik az örök náciizmus bűnében, amely korunkban virtualizálódik.

Aki a fentiekben azt a következtetést vonja le, hogy az egész emberiség

kollektív felelősségének megállapításával a náci bűnözők személyes felelősségét akarjuk elmosni, az teljesen tévesen értelmezi azt a képet, amelyet a német kérdésről felvázolni iparkodtunk. Az emberiség kollektív felelősségének megállapítása független a náci bűnösök személyes felelősségének követelményétől. Annál inkább összefügg azonban a jelen pillanat legsúlyosabb problémájával, azzal, hogy tulajdonképpen mi, is történjen Németországgal és a német néppel? Talán az eddigi összefüggésekből is megérthetjük, hogy a kollektív felelősség elve kizárólag a német népre vonatkoztatva mindenképpen zsákutcaba vezet, s csak akkor találhatjuk meg a kivezető utat, ha elfogadjuk az egész emberiség egyetemleges felelősségének elvét. Nyilvánvaló, hogy ennek az elvnek az elfogadása politikai térről erkölcsi térre tereli át a német válság megoldását. De kétséges-e egy pillanatra is, hogy a német válság, alapvetően erkölcsi válság, a németek és a német ügyben érdekelték erkölcsi válsága s hogy a politikai válság megoldásától nem várhatunk semmit akkor, ha az erkölcsi válsághoz nem nyúlunk hozzá? Többen megállapították, a legpregnansabban talán Márai Sándor, hogy a mai Németország egy vákuumhoz hasonlít, amely egész Európából és az egész világból magához szívja a légáramlatokat, hogy előbb-utóbb borzalmas vihart idézzon elő. Ez a vákuum Európa kellős közepén, vihart zúdíthat az egész világra. Ez a vákuum pedig erkölcsi légüres tér. Egy társadalomban megszűntek érvényben lenni azok az erkölcsi törvények, amelyek a természetjog és az öskinyilatkoztatás alapján az emberiség közkincsei és amelyek a keresztény erkölcsstanban teljesedtek be. A náci nevelés következményeként megszűnt minden szekszuális gátlás s a test felemészti önmagát az antinomisták tanításához hasonlóan, akik a felszabadulást a test teljes prostitúciójától várták. A család megszűnt létezni; s ezzel összefüggésben a legborzasztóbb talán, ami Németországban történt, hogy a német gyermekek nagy többsége megszűnt gyermek lenni, visszahullt ösztönélete őskollektívumába. A siker morálja, amely a német nép külpolitikai magatartását jellemezte, most már belsőleg kezdi teljesen felemészteni a német társadalmat. Ezen az úton az egész nemzet bünszövetkezté válhat, még a nácizmusnál is borzasztóbb és veszedelmesebb értelemben.

A megszállók kétségtelenül sokat tettek a német nép gazdasági nyomorúságának és társadalmi széttűlésének megakadályozására. De erkölcsi téren úgy viselkedtek, mint akik semmiért a világon nem felelősek s az egyedüli hivatásuk az, hogy mint tiszták és érintetlenek, makulátlanok és büntetlenek, az elbukottakat felelősségre vonják. Nem a náciitanítás különböző fokozatairól beszélünk, hanem arról az általános emberi magatartásról, amely a megszállókat jellemezte. Az amerikai és angol sajtó nagyon gyakran felpanaszolta, hogy a német erkölcsi dezoláttság milyen rossz hatással van a megszálló katonaságra. Ez a hatás elképzelhetetlenül nagy veszélyt rejt magában és teljességében csak később fog kibontakozni. A megszálló seregek katonája egy olyan világba került, amelyben az eddigi életmódját és viselkedését megszabó erkölcsi kötelek egyszerűen értelmetlenekké váltak. A német erkölcsi vákuum mágikusan vonzást gyakorol rá, ez a légkör valami sátáni kielégülést nyújt számára, amiben eddig nem volt része. Beleegyezik ebbe, élvezi és kiaknázza a lehetőségeket, ezzel mindenfajta értelemben a náci bűn bűnrészesévé válik. Igaz, erre azt lehet mondani, hogy ez a megszállás és a hódítás örök törvénye. De ma olyan idöket élünk, hogy az ilyen örök törvények követése az egész emberiséget szakadékbba sodorhatja.

Az emberiség teljes felelősségének elve azt jelenti, hogy a németek és a győztesek csak együtt oldhatják meg a német válságot. Sem a németek nem oldhatják meg önmagukban, sem a győztesek a németek nélkül. Hiszünk, hogy a német kérdés elsősorban missziós kérdés. Németország ma az emberiség legfontosabb, legelmaradottabb, erkölcsileg és szellemileg leginszignesebb missziós területe. A katolikus egyház története bizonyos értelemben azonos a missziós eszme történetével. A missziók célja, tartalma, iránya nagyon sok válto-

záson ment keresztül, de az egyetlen vallás, amellyel a missziós eszme a legteljesebben összeforrott, a kereszténység. A katolikus egyházon belül szerzetes-rendek alakultak különböző sajátos missziós működési körrel. A bencések például a barbár Európát civilizálták, s Európa a korai középkorban addig terjedt, ameddig a bencések eljutottak. A ferencesek missziós területe az új városi társadalom volt. A trinitáriusok a mohamedán fogságban sínylődő keresztényeknek szentelték missziós tevékenységüket. A fekete atyák és fehér atyák kizárólag afrikai bennszülötteket térítenek. Az Isteni Ige-atyái nagy előszeretettel a legprimitívebb, legősibb bennszülött rétegeket keresik fel.

Ma ismét mindenekelőtt a keresztény világ vált elsőrendű missziós területté, a keresztény világ, amelyet egy sátáni embertelenségbe való visszahullás veszélye fenyeget. S ezen belül is Németország a legveszélyesebb terület, a pestis fészke, ahol a visszahullás már megtörtént. Az új Damián atyáknak, első sorban a német lelki leprások között kellene áldozatos tevékenységet kifejteniük. Talán kibontakozik ezekben az időkben egy olyan új szerzetesi, vagy harmadrendi közösség, amely a német misszionának szenteli magát, a német misszionnak, amely a világ legborzasztóbb sebeit gyógyítja akkor, amikor a német sebeket gyógyítja. Ebben a misszióban, ebben az új szerzetesi közösségben mind a németeknek, mind pedig a nem-németeknek egyformán részt kellene venni, s talán ezt a művet be kellene tetőznie egy olyan világszövetségnek, amelybe minden keresztény felekezet belekapcsolódhatna: a német nép lelki támogatói világszövetségének. Természetesen ahhoz, hogy ez létrejöhessen, a mai világban sok mindennek meg kellene változnia, de a keresztény világot általában mindig az jellemzi, hogy sok minden megváltozik benne, folytonosan és olykor láthatatlanul akkor is, ha az egyes emberek látszólag a régiek maradnak és ragaszkodnak érdekeikhez és önzésükhöz. Talán igaza van Försternek akkor, amikor a németekkel szemben követett angol és amerikai magatartást bírálva, azt mondja: előfordult már nem egyszer, hogy a gyilkosnak megbocsátottak, de sohasem fordult elő és semilyen keresztény elv nem követeli, hogy a gyilkost odaeresszék a zöld asztalhoz, hogy egyenrangú félként tárgyaljon az áldozattal. A szövetségesek pedig szerintem ezt teszik Németországgal. Ez bizonyos értelemben igaz lehet. De az egyetlen eset, hogy az áldozat leülhet a gyilkos mellé a zöld asztalhoz, amikor az áldozat feláldozza magát a gyilkosért s így a gyilkost büntudathoz és megbánáshoz segíti. A misszió, a legtágabb és legszabadabb értelemben vett misszió, alighanem az egyetlen olyan zöld asztal, amely mellé telepedve a gyilkos megszűnik többé gyilkos lenni, s az egykori áldozat többé nem a gyilkos akaratlan bűnrészese.

Juhász Vilmos

HUXLEY ÉS A MISZTIKA

A ma irodalmának kétségtelenül egyik legérdekesebb, legizgatóbb jelensége Huxley. Azzá teszi nemcsak szüntelen művészi kísérletezése a regényforma megújítására, hanem még inkább az a világnézeti szent nyugtalanság, amely a *Point and contrepoint*-tól (*A végzet műbátéka*) és a *Légnadrág és társai*-szerű könnyed írásoktól eljutott egy nagylélegzetű, mindenestre egyéni, de napjainkra olyan jellemző misztikához.

Elméleti elgondolásait *Az Örök Bölcelet (Perennial Philosophy)* c. nemrég megjelent könyvében fejti ki. Az örök bölcelet (*philosophia perennis*) műszava Leibniztől származik, és a katolikus tudomány szívesen használja a keresztény, leggyakrabban a szenttamási bölcelet megnevezésére. Huxley a következő három tételben látja lényegét: 1. Van egy „Isteni Valóság”, amely minden valóságnak alapoka. — 2. Az emberi lélek valamiképpen összefügg ezzel az Isteni Valósággal. 3. Az emberi erkölcsnek alapja ez az Isteni Valóság: jóvá vagy rosszá

a cselekedeteket az ehhez való viszonyuk teszi. — Ez a Valóság éppolyan reálisan létezik, mint az ú. n. természeti valóság. Megismerése azonban bizonyos feltételekhez van kötve, mintahogyan arról, hogy a víz oxigénből és hidrogénből áll, csak úgy lehet megbizonyosodni, ha a vizet alávetjük bizonyos kísérletnek, amely felbontja alkotórészeire; e kísérlet nélkül nem lehetne tudomásunk erről. Az Isteni Valóság megismerésének feltételei az évezredek tapasztalatai szerint ezek: szeretet, tiszta szív, „lelki szegénység”. Hogy miért éppen ez a három, nem tudjuk megmondani; de a történelem megtanít rá, hogy minden időben és helyen voltak emberek, akik beteljesítették ezt a három feltételt és megismerték az Isteni Valóságot. Ezek aztán szóban és írásban elmondták, amit tudtak róla, — lényegében mind ugyanazt mondták nyugaton és keleten, az ó-, a közép- és az újkorban, a kereszténységben és, azon kívül. Az ő tudósításaikból azok is megismerhetik, akik személyesen nem tapasztalták meg, — mint a víznek oxigén-hidrogén mivoltáról tudomást vehet a kísérletezők beszámolójából az is, aki maga nem végezte el a kísérletet. Az Isteni Valóság e mindenfajta megismerőinek bizonyosaiból gyűjt össze könyvében, Huxley gazdag antológiát.

Bizonyos, hogy ebben az elgondolásban zseniális meglátás és a humánus lényegének finom érzéke dolgozik. Örömmel kell üdvözölnie mindenkinek, aki korunk nagyszerű technikai haladása és a jobb szociális világrendért való hősiességének középpontjában látja a léleknek, az embervolt és az emberhez méltó élet lényegének emberiség-degeneráló háttérbeszorulását. Jóleső érdeklődéssel olvassuk a nagy indus és kínai gondolkodóknak mélyértelmű mondatait, amelyek, csakugyan, a fent említett leglényegesebb pontokon ugyanazt mondják, amit a mi szentjeink és teológusaink. Persze, európai embernek, még hozzá a kereszténység gondolatkörében otthonos embernek mindig van valami kuriózum ezekben az írásokban: lehetetlen nem érezni, hogy itt az emberi lélek és a lét nagy mélységei nyílnak ugyan meg, de a belőlük felszűrőnköző források vize szűkös és zavaros a mi Evangéliumhoz, és Aristoteles, Szent Tamás tanult, kristálytisza világossághoz szokott tekintetűnknek. Mi, ha szabad így szólni, úgy érezzük, mikor ezeket olvassuk, hogy morzsákat kapunk abból a lakomából, amely számunkra egész gazdagságában készen áll az apai házban.

Mi lehet az oka annak, hogy Huxley mégis inkább ezekhez a keleti misztikusokhoz vonzódik, mint a nyugatiakhoz: jobban látszik őt vonzani az ázsiai homály, mint az európai világosság, holott emebben nem kevesebb, hanem több van, mint amabban. Ennek a különös jelenségnek valószerű okaira nem nehéz rámutatni. Az egyik ok kétségtelenül a megszokottól való megszokottság. A bevezetésben bejelenti, hogy a bibliát nem fogja idézni, mert túlságosan megszoktuk: az ismeretlenebb szövegek izgatóbbak és ezért meggyőzőbbek. Ez az alapérzés dolgozik benne nyilvánvalóan az egész nyugati bölcseséggel szemben. Annál is inkább, mert kétségtelenül van valami vonzó az ilyen tőlünk messze álló, idegenszerű és többé-kevésbé homályos szövegekben. Kosztolányi Dezső ír valahol azoknak a verseknek izgató szépségéről, amelyeket egy félig-értett nyelven olvas az ember: titokzatosabbak, ingerlőbbek az ismert nyelvűeknél. Valahogy így van az ember — Huxley bizonyosan így van — ezekkel az egészen meg nem értett, sőt sokszor európainak talán egészen meg sem érthető szövegekkel (gondoljunk Lao-tsere! Három nyelven próbáltam olvasni a *Tao-te-king*-et, három különböző szerző bőséges jegyzeteivel, — mind a három kísérlet megerősített a fenti felfogásban. Ha eredetiben olvashatnám, nyilván közelebb jutnék hozzá, — de Huxley nem tud kínaiul.) És félreérthetetlenül van itt még valami: egy öntudatlan félelem a keresztény misztikától, illetve a keresztény gondolatvilágtól, pontosabban: az annak elfogadásával logikai kényszerűséggel velejáró következményektől. A keleti misztika nem kötelez sem hitvallásra, sem kényelmetlen erkölcsanra; vagy legalább is nem kötelez úgy, hogy számon is kérné. Indus vagy kínai módra misztikus lehetek csak úgy „világnézeti” alapon. A kereszténység azonban nemcsak világnézet, hanem életforma, amely kötelez:

dogma és erkölcs és Egyház. Ez a teljesség mindenesetre nagyszerű, de éppen nem kényelmes. Távol áll tőlem, hogy Huxleyt ilyen alacsony indítékkal akarnám meggyanúsítani: ha ez is szerepel okai közt, akkor kétségtelenül csak a tudat alatt dolgozik. De ezt az alapérzést, amely a legtöbb mai nemkeresztény spiritalizmussal szemben olyan kényszerítően fogja el az embert, nem tudom elnémitani vele szemben sem.

Csak megerősít ebben az érzésben magyarul most megjelent új regényének olvasása (*És Megáll Az Idő*, az eredetiben Shakespeare IV. Henrikének sora: *Time Must Have A Stop*). A regény cselekménye, mint általában a Huxley-regényeké, igen kevés: Sebestyén, a hiú és félszeg 18 éves fiú, a nagytehetségű költő néhány hónap alatt férfiúvá érik — és eljut Huxley világnézetére. Az egész cselekmény középpontja egy szmóking, amelyet a fiú minden áron meg szeretne kapni, de előbb apjának rideg szocialista etikája, utóbb pártfogó nagybátyjának hirtelen halála miatt nem kaphat meg. A cselekmény csak ürügy arra, hogy az író bemutassa a mai intellektuális világ legkülönbözőbb típusait. Az elméleti szocialistát, a nagy kapitalistát, a finom életművészt, a szellem sznobját, az undorító, önző, gazdag öregasszonyt, a spiritisztát, a minden erkőlctől emancipált, romlott nőt és még néhányat, — köztük egy magános, beteges könyvkereskedő személyében a tiszta katolikumot és egy kedves, de nagyon is emberi nagynéni anglikán személyében az önzéstől sem ment, de mégis meleg szív-vallásosságot. Ez a gazdag emberi világ megint csak eszköz az írónak mondani-valójának szimbolizálására. Ezt a mondanivalót Shakespeare három sorára alapítja: „A gondolat az élet rabja csak, Az élet pedig az idő bohóca, És megáll az idő”. A mondanivaló lényege, — amit a Perennial Philosophy-ban ismerhetünk meg —, hogy emberhez méltó életet csak az élhet, aki nem a multban (mint a hagyomány emberei), sem nem a jövőben él, mint a mindenfajta társadalomjavítók (akiket mérhetetlen lenézéssel emleget), hanem a jelenben rádöbben az örökkévalóságra: az Isteni Valóságra. Már most úgy látja, hogy az emberek egy része — mindenfajta hitetlenek — el sem jut a probléma megérzéséig, vagy védekezik az isteni valóság ellen, és ebben a védekezésben tudatosan és menthetetlenül elmerül az érzéki világ ocsmányságában (amit különben a regény bőséges és tudatosan undorítóan megrajzolt részletekkel mutat be). A „skála másik végén”, mint mondja, ott vannak a kinyilatkoztatott vallások, akiknek hívei látják a Valóságot, de túlságosan részletesen dogmatikusak és „a nagy szentek csalhatatlanul ihletett tudósításai a legmagasabb szellemi valóságról, elvegyültek médiumok kevésbé hihető és végtelenül kevésbé értékes ihletű tudósításaival a nemérzési lét alacsonyabb szintjeiről” és képzelgésekkel meg okoskodásokkal. Az emberiségnek azonban el kell jutnia a biztos útra az Érthető Tény és az Isteni Valóság felé. Az emberiségnek szüksége van „egységes teológiára”, mert hiszen „az ázsiai többség nyilvánvaló és utálnivaló történeti okok miatt nem hajlandó elfogadni a kereszténységet. Az sem várható, hogy az európaiak és amerikaiak lenyelik majd, mondjuk, az egész bramanizmust vagy budhizmust”. Szükség van tehát egy „minimális teológia-feltevésre (Vas Istvánnak egyébként igen szép, a filozófiai részekben azonban sűrűn botladozó fordítása, szerencsétlenül minimális „munkatervnek” mondja), amelyet mindenki elfogadhat. Ezt a minimális teológiát már ismerjük a Perennial Philosophy-ból.

A filozófiai antológiának minden erénye és hibája megjelenik a regényben is, csakhogy itt, művészi szimbólumokban valósulva meg, még sokkal kiáltóbban. A legfőbbet: az Isteni Valóságot és annak az élet minden mozzanatára döntő erejét ez a regény is pompásan megéreztetni. Ami azonban ezen túl van, ahol az író maga próbál belehatolni az Érthető Fény titkába (pl. Eustace bácsi halálának ívekre terjedő leírásában), menthetetlenül zavarossá és azért unalmasná is válik. Ilyenkor ridegen megmutatkozik az alapfelfogásában rejlő belső ellentmondás: az író misztikáról szól, de a misztikát légüres térben dolgozó

ösztövé racionalista szemével nézi. Már pedig éppen a miszticizmus az, amit igazán meg nem érthet, aki át nem élte. Ez áll a katolikus életformáról is, amelyet az író kívülről néz, azért nem jut túl róla szólva a főtebb idézett banálitásokon: nem látja meg, hogy éppen ez a teljesség biztosítja egyetlen fölnyét minden más miszticizmussal szemben: hogy minden benne van, nemcsak egy racionalisztikusan elgondolt világmagyarázat, hanem minden oldalú, rendű és rangú humánus teljessége, — hogy „a nem érzéki lét alacsonyabb szintjeinek” éppen olyan teljesértékű élettartalmat biztosít, mint a legmagasabb szellemi embernek, aki csak az igazság „borotvaélén” tud végigmenni. A főtebb említett okokon kívül a katolicizmusnak ez a lényegében való nemismerése az oka annak, hogy Huxley nem tud eljutni a Teljes Világossághoz, amely pedig „világoskodik a sötétségben” Betlehem óta.

Ez azonban csak a filozófus Huxleyre áll: az ember és a művész több benne a gondolkodónál, és minthogy becsületes ember és becsületes művész, azért a műből jobb tanulság hangzik ki, mint amit a filozófus írt bele. És azért a könyv végül mégis csak a katolicizmus apológiája. Az összes felvonultatott alakok között ugyanis félreérthetetlenül kettő kedves igazán, az író szívének: elsősorban Brúnó, a tiszta katolikum képviselője, másodsorban Daisy néni, a nem mindig tiszteletreméltó formában megjelenő, mégis diadalmas, vallásos jószág megszemélyesítője. Az egész regényben mindössze ez a két ember él szépen és úgy, hogy mindenkinek csak jó. Ha a filozófus Huxley nem is, a költő egyértelműen Brúnónak ad igazat; végül Sebestyén is az ő bölcsességét fogadja el. A regény igazságát Sebestyén mondja ki az utolsó lapon, amikor felel atyjának kérdésére: Mi volt az, amit Brúnóban talált.

„Mi volt az? — ismételte halkan Sebestyén. Habozott, nem volt benne biztos, mit feleljen. Annyi dolgot lehetett volna megemlíteni. Azt a nyíltszívrűséget pl., azt a rendkívül igaz voltát. Vagy egyszerűségét, hogy hiányzott belőle minden követelődő igény. Vagy azt a gyöngédségét, amely olyan szenvedélyes volt és mégis semmiképen sem érzélgős, sőt személytelen, — de valahogy a személyiség síkja fölött személytelen, nem alatta. És itt volt még az a tény, hogy végül is Brúnó nem volt egyéb vékony, átlátszó kagylónál, mely magába zárt valami mérhetetlenül mást is, mint saját magát, — a béke és hatalom, és tudás nem-földi szépségét. De ez, mondta magában Sebestyén, olyasmi volt, amit az apja nem kívánna megérteni. Végül felnézett. — Egyike azoknak a dolgoknak, amik legjobban megragadtak — mondta — az volt, hogy Brúnó valahogy meg tudott győzni arról, hogy mindennek van értelme. Persze nem beszéddel, hanem csak a létezésével.”

Sik Sándor

KERESZTÉNYSÉG ÉS SZOCIALIZMUS

„A lezajlott háborús mérkőzés zűrzavarából két nagy társadalmat formáló vezérelv került ki diadalmasan és megerősödve, az egyik a keresztény etika, a másik a szocializmus gondolata. Ennek a két elvnek döntő szerepe lesz az eljövendő világrend kialakításában, s az emberiség sorsa jórészt attól függ, hogy kereszténység és szocializmus vállvetett munkával fogják-e az emberi nem boldogulását szolgálni, avagy hogy egymást meg nem értve fogják-e híveiket két ellenséges táborként harcba vinni.”

Ezek a súlyos, mélyenlátó mondatok adják meg a perspektíváját annak a tanulmánynak, amellyel Moór Gyula a hosszú hallgatás után újból meginduló Athenaeum új folyamát vezette be. A probléma valóban sorsdöntő. „A szocialista gondolat mögött sorakozik fel az ipari munkásság megnövekedett öntudattal és a haladó elvek újbórnak mámorától fűtött lelkesedéssel. A kereszt jelét követi a parasztság jórésze, de mások is osztálykülönbség nélkül az ősi hit

íránti törhetetlen ragaszkodással s azzal a megnövekedett vállásos szükséglettel, amely az emberi lélekben a háborús borzalmaktól okozott megrendülés nyomán elemi erővel szokott jelentkezni." Az így kialakult poláris feszültségben a gondolkodó számára ez a kérdés merül fel: lehetséges-e kiegyenlítődség és együttműködés a kereszténység és a szocializmus között az elvekben és a gyakorlatban. Moór tanulmánya a kérdést — filozófushoz illően — elsősorban elvi síkon vizsgálja. A gyakorlati következtetések levonása — a kereszténység és a szocializmus oldalán egyaránt — az olvasó feladata.

A tanulmány a kereszténység és a szocializmus elméletének viszonyát két oldalról elemzi: egyfelől szemügyre veszi az elvi ellentéteket s kimutatja, hogy azok nem kiegyenlíthetetlenek; másfelől kiemeli és hangsúlyozza az elvi megegyezéseket. A fontosabb — Moór szerint látszólagos — elvi ellentétek a következők: a szocializmus szigorúan *evilági* felfogásával szemben a kereszténység erősen *transzcendens*, a túlvilági életre irányuló felfogást képvisel, a szocializmus a *materialista filozófia* alapjára épült, szemben a keresztény vallás szükségképp *spiritualista* bölcséletével, a szocializmus a maga ideáljait *osztályharc* útján kívánja megvalósítani, míg a kereszténység a kölcsönös segítség, kooperáció és a *szolidaritás* gondolatát hangsúlyozza, végül a szocializmus alapjában véve *közöségi* felfogást vall, míg a keresztény etika alapjában véve *individualista*. Az ellentétek tehát számosak és súlyosak, Moór szerint azonban nem kiegyenlíthetetlenek. A szocializmus lényeges tartalma nincs összefüggésben a vallásellenes felfogással s maga a marxista szocializmus is, amely eredetileg nem nézte barátságos szemmel a keresztény vallást, ma már inkább közömbös, mint ellenséges a vallással szemben. Nincs kapcsolatban a szocializmus lényeges tartalma a materialista filozófiával sem. Igaz ugyan, hogy tudományos felfogásában Marx is, Lenin is a dialektikus materializmus meggyőződéses híve volt, a szocialista gondolatnak azonban éppen az az egyik erőssége, hogy nemcsak a materialista filozófia alapján lehet képviselni, hanem egy idealista vagy spiritualista felfogás alapján is. Erre mutat, hogy számos kiváló szocialista tért le a materializmus alapjánól más felfogások, pl. a kanti kritikai idealizmus kedvéért. Az osztályharc gondolata csak akkor kerül szembe a keresztény etikával, ha a munkásosztály felszabadításának igazságos célját túlhaladva más osztályok elnyomására, tönkretételére vagy éppen fizikai megsemmisítésére tör. Ezen a határon innen azonban összhangban van a „bellum iustum” gondolatával s ezzel a kereszténységgel is, amely maga sem rettent soha visszaattól, hogy harcöljön a maga igazságaért. Végül a keresztény individualizmus és a szocialista kollektívizmus között elvben súlyos ugyan az ellentét, a gyakorlatban azonban sem a bolsevizmus, sem különösen a szociáldemokrácia nem idegen az emberi szabadság gondolatától s nem törekszik valamely az emberi egyéniséget teljesen elnyelő falanszter-rendszer bevezetésére. A két irányzat együttműködésére ezek szerint megvan a lehetőség s a kereszténység történeti hivatást találhat abban, hogy a személyiség és a szabadság gondolatát képviselje a szélsőséges szocializmus esetleges túlzásaival szemben.

A látszólagos elvi ellentéteknél sokkal fontosabbak a valóságos elvi megegyezések. Az emberek közti kirívó *gazdasági egyenlőtlenségek* megszüntetését nemcsak a szocializmus követeli, hanem az evangélium is, a *gazdasági elnyomás és kizsákmányolás* elítélése logikusan következik a felebarát szeretet és az egyenlő emberi méltóság tanából, végül a *munka és a munkás megbecsülése* is lényeges tartalma annak a világnézetnek, amely először mondotta ki, hogy méltó a munkás az ő bérére s hogy aki nem dolgozik, az ne is egyék. A keresztény etikára tehát igen nagy mértékben lehet szocialista követeléseket támasztani s nincs szükség a Marx korában uralkodott természettudományos világnézet, az ú. n. naturalizmus felfogásának megfelelően, a gazdaság és a társadalom szükségszerű fejlődésétől várni a szocialista követelések valóra váltását.

Azokat az elvi ellentéteket, amelyeket Moór az előadottak szerint kísérelt meg kiegyenlíteni, a magunk részéről két ponton látjuk igen súlyosaknak: egyfelől a materializmus, másfelől a kollektívizmus kérdésében. Nem kételkedünk abban, hogy a szocializmus kezdeti vallásellenessége, amely már ma is jelentős mértékben csökkent, a jövőben tovább fog enyhülni s a szocialista táborban is úrrá lesz az a felismerés, hogy a *kereszténység a munkásosztály gazdasági felszabadításáért vívott küzdelemben nem ellenfél, hanem szövetséges*. Világos az is, hogy az igazságos célért emberséges eszközökkel vívott osztályharcban a szocializmus a keresztény erők támogatására is számíthat. Materialista és kollektivistá világfelfogást azonban a kereszténység sohasem tehet magáévá. Nem engedhet a kereszténység abból, hogy a létezők rendjében az anyagi valóságon a szellemi valóság ereje uralkodik s hogy a *testből és lélekből összetett emberi személyiségnek természetes és elidegeníthetetlen jogai vannak, amelyeket sem a szervezeten, sem a szervezett közösség — az állam — nem vehet el*. Egyetértünk Moór Gyulával abban, hogy a szocializmus számára nem jelentene veszteséget az, ha követeléseit nem építené kizárólag a materializmus és a kollektívizmus alapjára.

Mindebből okszerűen folyik a kereszténység és a szocializmus viszonyát illető egyik gyakorlati következtetés. A munkásosztály gazdasági felszabadításáért őszintén és erőteljesen harcoló keresztény erők nem érheti támadás s nem fogadhatja bizalmatlanság sem egymagában azért, mert a spiritualista bölcselet alapján állanak s az állam tétkintélyének s jogainak elismerése mellett az egyén természetes és elidegeníthetetlen jogait védelmezik. A másik gyakorlati következtetés pedig az, hogy a *keresztény erőknek a munkásosztály gazdasági felszabadításáért vívott harcban valóban őszintén és minden erejükkel kell résztvenniük*. Meg kell tisztítani a kereszténység sorait azoktól, akik a kereszténység tiszta vizét hirdetve a gazdasági liberalizmusnak s az ebből folyó kizsákmányoló kapitalizmusnak borától részegek. A vallás, amelyet az Ács Fia hirdetett, nem lehet ópium a nép számára, hanem az, ami valójában: evangélium, jó hír a szegényeknek, az elesetteknek, az elnyomorodottaknak.

Karcsay Sándor

SOPHOKLES VÉDELME*

Lelkendezve akartam megírni, hogy az új Antigoné, amellyel a kitűnő fordító minket megajándékozott, milyen felemelő és biztató tünete a magyar irodalmi életnek. Úgy is, mint az eddigi — Csiky- és Csengeri-féle — fordításoknál kétségtől szövegjobb, és úgy is, mint ami éppen *mostan* jelent meg. Vak véletlen óvott meg az ilyenféle aggálytalan lelkesedés veszélyeitől. „Mindig bámultam — olvastam, magam is bámulva, egy éppen megvett, magyar folyóiratban — azokat az esztétikusokat, irodalomtörténészeket, akik még egyre új és érdekes dolgokat tudnak mondani például Aischylosról. De — folytatja, most már megdöbbenésemre, a nagytapasztalatú ítéző — egy idő óta azt kezdem hinni, hogy mindezeknél nagyobb kritikai teljesítmény volt azé az ismeretlen görögé, aki első ízben gondolta, hogy Aischylosról *egyáltalán érdemes* valamit mondani. Hát még ha — fejezi be a kirohanást logikátlanul, de nyilván le-kicsinylő szándékkal, magabiztosan — valamennyire *lényegest is tudott volna mondani* róla.”

Hiszem természetesen, hogy e hányaveti sorokból nem a közvélemény beszél, csak egy fiatal író iparkodik hangos, zavaros és az összefüggésbe is

* Sophokles *Antigone*, fordította Trencsényi-Waldapfel Imre. — Új idők Irodalmi Intézet r.-t. (Singer és Wolfner) kiadása.

hajánál fogva rántott reklámmondatokkal képesíteni el a jámbor nyárspolgárokat. Abban is biztos vagyok, hogy sem a valaha-élt inventoroknak egyik — Homeros után talán a — legnagyobbja, sem az az ő zseniális kritikusa nem szorul a mi szerény védelmünkre, aki ha talán nem is volt az első, mindenestre az elsők közt tartotta érdemesnek egy egész, páratlanul mély komédiávalót mondani a trágédia királyáról. Jól tudom végre, hogy például a XIV. Lajos százádnak „nagy”, nacionalista akadémikusa, Ch. Perrault is, milyen keveset ártva helyezte korának, poétikailag egészen jelentéktelen s máig csak a lelkiismeretesebb irodalomtörténetekben számontartott, epikusait Homeros fölé, akit eléggé vélt ismerni a Primaticcio fontainebleau-i festményeiből. Mindamellett talán nem ok nélkül gondolkoztatott meg Aischylosnak ilyen frivol-fölényes „elintézése”.¹ Amikor rossz szokássá lett, hogy amit valaki elmulasztott megtanulni, rövid úton, mint veszedelmes felesleget javasolja kidobni a hajóteherből: kis hazánknak talán nagy kockázattal járna megvárnia, míg egy fiatal métely-prédikálójá ennek az ócska lomnak a léte-jogát koncedálni kegyesebb hangulatban lesz. Azután: itt még csak nem is Aischylosról, hanem annak a szerényebb Sophoklesnek egy darabjáról volna szó, aki — Aristophanesnél — méltán nem meri az Aischylosztól neki udvarias gesztussal felajánlott tragikus-trónt elfoglalni. S főleg: nem biztat semmi jel, hogy az ilyen magyar Perrault-k rövidlátásával szemben nálunk is akad majd egy Boileau vagy Lafontaine, a megtámadott színeiben kiállni, avagy hogy egy új, magyar „Querelle” kitörésének legtovábbra is megvolnának a kilátásai. Ezért éreztem elengedhetetlennek — és ehhez kérem, remélem a tudós fordítónak teljes megértését is —, hogy a Sophokles-vállalkozás kivételének kétségkívül kijáró elismerés részletezése helyett, ami sokkal fontosabb: a vállalkozás egészét illetően, az irodalmi létjogosultságának a kérdését állítsam az előtérbe.

A költészet ugyanis nem luxus és nem az észnek játéka, hanem amint a nem-ritmikus beszéd az értelem nyilatkozni-akarásának, úgy ez az egész ember kifejeződésre-törésének élettani fontosságú és általánosan az emberi jelentkezése; életmozdulat, amely aktívabban vagy passzívabban, körülbelül negyedik életévüktől kezdődően, mindenikből kilépésre vár, majd „zsarnokin életik”. Lesznek — s ezek az ú. n. költők —, akik a magok közösségéből, ideális esetben az egész emberiségből kikívánczó, ilyen ritmikus (mert apotiori érzelmi) mondandóknak meg tudják a kihozó szavait találni; és lesznek — s ezek az ú. n. nép, a nagytömegek —, akiknek ez a költészetmegélés, adottságaikhoz képest, csak abban áll, hogy a kimondott szóban a magok akarásának a pontos kifejezését vélik felismerni és azt magokéként, ugyanazon élettani, feszültséget levezető céllal használják. Bizonyos azonban, hogy az „igazi” költészet csak az ilyen biológiai, a mindnyájunké lehet és hogy az antik esztétika is ezt keresve ajánlta a „mythosok” feldolgozását a tragikusoknak. Ezek t. i. távolról sem jelentenek holmi, gombostűre gyűjthető, népi hagyománykincset, amit a költő használatra elővesz a raktárból. Mythoson olyan, egy-egy költőtől egyszerű megtalált keret- vagy irányadó szavakat, „meneteket” kell értenünk, amik a tömegek részéről már visszhangosaknak, a magái gyanánt is elfogadhatóknak approbáltattak és így kétségkívül az igazi költészetnek az élményét teszik lehetségessé, különben: semmi akadály, hogy a szerencsés és tehetséges költő elsőre, mintegy nyílt színen, teremtsen meg magának és a közösségének ezt a célszerű formát, merthízen a kész mythost sem ismeri eleve mindenki és a sohse-volt mythos is — ha sikerült — szükségkép a régi sajátunkként érződhet.

Ha azonban így a Sophoklestől mesterien kitöltött Antigone-keret is, csak

¹ Egy barátom, akinek ismertetésem elkészítése után a „Magyarok” februári számának idézett helyét megmutattam, nem tartotta kizártnak, hogy szerzője mást akart írni, mint amit pongyolán mond. Lehetséges: nem ismerem a szerzőt és gondolatmenetét — mint jelzem — a magam részéről nem tudtam megállapítani. Vétken mégis — a lelkisínylős kétségtelen érzetesen — ez sem változtathatna.

egyike volt a Kr. e. V. század görögségétől mythosként kipróbált és elfogadott meneteknek: és ha ennek a legemberibb népnek az approbációit eddig szinte minden esetben nekünk, az egész művelt világnak is, helyeseknek kellett találnunk, nem lehet kétséges: A hősnek vagy hősnőnek a görög „menete”, aki a természet isteni törvényét tisztelve, élete árán is túllépi a zsarnok önkényes törvényét, olyan általánosan emberi, hogy bármikor, bárhol, amíg emberek leszünk, megfelelően kimondva, rezonálni és költői élményt fog jelenteni. Különösen pedig: hic et nunc, ahol és amikor eddig elképzelhetetlen méretekben lett aktuális a testvéri szeretetnek és halottat tisztelő kegyeletnek, a „nem gyűlöltre-, csak szeretésre-születésnek” ez az aktiváló heroinája: Antigoné. S ennyiben — azt hisszük — a költészeti létjogosultság szempontjából is, ami mindennél magasabb szempont, mind a szóba-öntő Mestert, mind a művészettel tolmácsoló fordítóját, mindenféle kétségekkel szemben, teljeséggel sikerült igazolnunk. Aki Sophokles Antigonéjának kipróbált effektusát máma, nekünk, méltóan tudta megszólaltatni, az a legkétségtelenebb közvetlen, sőt annyiban közvetett szolgálatot is tett az örök költészetnek, amennyiben — akaratlanul — némi csendet parancsolt a „zavarosban” túlhangos értelmetlenségnek s bizonyos szerénységre inthette a viszont túlértelmes Perrault-versek költőit.

Marót Károly

KÖNYVEK

LA GRANDE ÉPREUVE DES DÉMOCRATIES. (A demokráciák nagy kísérlete.) Julien Benda könyve. — (Sagittaire-kiadás.)

J. Benda, „Az írástudók árulása” című művéről nálunk is jól ismert, népszerű filozófus-író a német megszállás alatti kényszervisszavonulását egy délfranciaországi faluban arra használta fel, hogy a világháború folyamán viharzónába került demokrácián elmélkedjék, s alapelveit könyvben dolgozza ki. Műve először New-Yorkban látott napvilágot 1942-ben, majd a felszabadulás után, 1945-ben, Párisban is megjelent.

Az első fejezet a demokratikus alapelvekről szól. Ezek legfőbbjét az *emberi személy tiszteletbentartásában* jelöli meg, egyrészt a polgárok egymásközi viszonyában, másrészt a polgár és az állam, valamint az államok egymásközi kapcsolatában. Szerinte a polgárok egymásközi viszonyának főszabálya abban a spenceri elvben áll, hogy a demokratikus társadalom tagjai egymás sérthetetlenségének megóvása érdekében kölcsönösen korlátozni hajlandók tevékenységük körét. A demokratikus állam viszont — a fasiszta felfogással ellentétben —,

az egyének kedvéért van, nem az egyének vannak az állam kedvéért. „A demokrácia lényege szerint individualista” — írja Benda. Az állam az ember szabad — szellemi és erkölcsi — lényét tartja tiszteletben, nem pedig „végzetszerű” — faji és testi — valóját; megengedi az elit-kiválasztódást és a boldogságra való egyéni törekvést, biztosítja az egyének részvételét a kormányzásban, valamint a vita és az ellenvélemény szabadságát. Az államok egymásközi viszonyában új nemzetközi erkölcs elvét hirdeti, és elítéli a macchiavelizmust. Szellemi síkon a demokrácia értékei abszolútak; függetlenek a pillanatnyi érdektől, erkölcsre formális, vagyis a lelkiismeret parancsa határozza meg, nem pedig a tapasztalati eredmények.

A második fejezet történeti keresztmetszetet ad. A demokratikus alapelveket két forrásból eredezteti: a sokratesi és a krisztusi tanításból, s történelmi megvalósulásaik ismertetését azal fejezi be, hogy az igazi demokrácia még sehol sem valósult meg teljes mértékben. „Az igazi demokrácia megvalósulása még előttünk van, nem mögöttünk.”

A további fejezetek azokról az el-

tévelyedésekről, vádakról és belemagyarázásokról szólnak, amelyek Benda szerint meghamisítják az igazi demokrácia eszmekörét. Ilyen visszaélés történhet az individualizmus elvével (ha az egyén megtagadja a kötelező közösségi áldozatokat, vagy ha minden tekintélyt visszautasít, ha az osztályérdek fölibe kerekedik a nemzeti érdeknek, ha a külpolitikát alárendelik a belpolitikának, stb.), a nemzeti szuverenitás elvével (ha pl. a parlamentáris tényezők hatalmi befolyást gyakorolnak a végrehajtó hatalomra), az egyenlőségi elvvel (ha pl. a tömeg ellenáll még a személyes érdemekén alapuló elit-kiválasztódásnak is) s a demokratikus elvek sérthetetlenségének elvével („Inkább a nemzet vesz, mint egy ezek közül!”). Ezeket az elveket viszont a következő oldalakról éri támadás: a hódító szellem oldaláról (fasizmus, antiszemitizmus), az egyházi szellem részéről (a szabad vizsgálódás szellemének korlátozása), az osztályszellem nevében (marxizmus) és a művészi elv jegyében (a képzelet és az architektúráis társadalom igényeinek elhanyagolása miatt. Viszont tévesen magyarázzák bele a demokrácia fogalmába a hamis liberalizmust, amely szerint a demokráciának még a maga létét veszélyeztető tevékenységeknek is szabad kezét kellene biztosítani, — a hamis pacifizmust, amely a *minden áron való békét* követeli, holott a demokráciának a maga létét és elveinek fenntartását többre kell becsülnie az emberi életnél, — a hamis univerzalizmust, amely egyenlő emberi jogokat kíván azoknak is, akik a maguk részéről nem ismerik el ezeket a jogokat —, és a hamis racionalizmust, amely kétségbevonja azt a jogot, hogy a demokratikus alapelveket vitán felülállónak jelentsék ki.

Az utolsó fejezet fölveti a kérdést: mi a magasabb filozófiai értéke a demokratikus alapelveknek? „Vajjon érdekében áll-e az emberiségnek, hogy ez a rendszer elterjedjen a földön?” Benda dilemmával felel a kérdésre: „Ez a kérdés gyökerében azt jelenti, hogy az emberiség hatalmas akár-e

lenni, avagy erkölcsös”, vagy más szóval: „az emberiség a szervezethez kívánja-e megismerni, avagy az egyéni szabadságot?” A demokrácia és a kereszténység viszonyáról ezeket a figyelemreméltó sorokat írja: „Az igazi istenhívó... tudja, hogy a demokráciát, minthogy a földről való, nem valószínűsítheti meg az abszolút jót... Mégis kívánni fogja egy olyan rendszer győzelmét, amely — ha nem is mentes az étellel velejárá gyalogságtól —, legalább nem emeli értéké, nem vallja az élet vallását... Minthogy az emberi természet kettőssége levethetetlen adottság, a filozófus elme csak az olyan rendszerekben reménykedhet, amilyen a demokráciával ebben is hasonló kereszténység, — amelyek az Emberben csak az isteni részt magasztalják, s ha nem tudják is kiküszöbölni sajátosan emberi természetét, legalább abban megakadályozzák, hogy önmagára büszkén cselekedjék, és teljes mértékben kifejtse gonosz hajlamait”.

Benda minden művének ötletében, józanul világos kidolgozásában és tiszta stílusában van valami népszerű vonzóerő, de ugyanakkor valami racionalista elvontság, hűvös formalizmus is. Az értelmes olvasó szívesen élvezi logikus eszmevezetésének szellemi épületét, de eleve el kell készülnie arra, hogy egyéni értelmezést kap a témáról. Áll ez a demokráciáról szóló könyvére is. Kétségtelen érdeme Bendának, hogy benne végre akadt valaki, aki egységes, teljes rendszerbe foglalta a demokráciával kapcsolatos kérdéseket, még akkor is, ha e kérdések megvilágítása esetleg téves a részletekben. Benda demokráciája erősen kacérkodik a liberalizmussal, mint ahogy ő maga is sokkal inkább liberális, mint amennyire demokrata. Felfogása a demokráciának ú. n. „nyugati” formájához áll közel, szemben a keleti értelmezésű népi demokráciákkal, s azt is merőben racionalista módszerekkel közelíti meg, az anyagi, gazdasági tényezőkről szót sem ejt. (Könyvét is mesterei, Kant és Renouvier szellemének ajánlja.) A demokrácia mibenlétéről és jellemzőiről felvázolt felfogásával azonban csak akkor volna érdemes vitába

szállnunk, ha ehhez kellő terünk lenne, s ha nem az volna korunk sajnálatos tapasztalati ténye, hogy a demokráciának annyiféle értelmezése van, ahány párt, világnézet, sőt lassanként ahány politikus küzd e szép eszme nevében; hiszen még az egyes pártokon belül is attól függ az értelmezés, hogy a párt melyik jobboldali vagy baloldali árnyalatáról származik. Nem hisszük, hogy Benda értelmezését akár csak egy jelenlegi párt is elfogadná teljes egészében. A marxi álláspont kétségkívül mereven elveti a „formális demokráciának” olyan épületét, amely racionalista alapokra épít, megveti a tömeget, és a Marxtól gyűlölt absztrakciók, a „divinizmus” jegyében szól abszolút értékekről; de már történeti szempontból is csak kigúnyolhatja az olyan értelmezést, amely a demokratikus alapelveket Sokratestól és Krisztustól eredezteti. A keresztény felfogásnak viszont nyilvánvalóan kifogásolnia kell az olyan nézetet, amely a demokrácia egyik forrását a kereszténységben ismeri ugyan el, de ugyanakkor a jelenre vonatkozóan túlságosan egyházi hatalom kizárásának szűkségességét hangoztatja.

Benda könyve arra is rávilágít, hogy a demokrácia kérdésében is mily tragikus a különbség a racionális úton levezetett elvek és a gyakorlati megoldás lehetőségei, egyszóval az elv és a gyakorlat, az eszmény és a valóság között, és hogy a demokrácia problémáinak klasszikusan racionalista felvetése milyen dilemmákat és félmegoldásokat von maga után. Csak egyetlen példát említünk erre. Legközelebb kidolgozott fejezeteinek egyike a béke és háború kérdését fejtegeti, s bár kijelenti, hogy „a demokrácia nem humanitárista”, mert nem a háború tényét ítéli el, hanem a *háború szerelmét*, tehát egy erkölcsi állapotot, és a békének a nemzetközi szerződésekre és a szankciók működtetésére alapított, szerinte egyedül helyes *jogi* fogalmát szellemesen megkülönbözteti a nagytömegek *érzelmi* békeelképzelésétől, amely az embertársi szeretettől várja a béke fenntartását: a problémát nem tudja megnyugtatóan megoldani. Alain-

nek, a filozófusnak azzal a mondatával szemben, hogy „a védekező háború még akkor sem old meg semmit, ha győzedelmeskedik”, Benda azt állítja, hogy „a demokrácia elfogadja az erőszak alkalmazását, ha az igazság szolgálatáról van szó”. De vajjon adott esetben, meg tud-e a világ egyezni abban, hogy *mi az igazság*, — ha például két demokratikus vagy demokratikusnak mondott állam viszályáról van szó? Benda persze sokkal mélyebben *francia* volt szívében könyvének írásakor, semhogy ezt a kérdést hűvös tárgyilagossággal tudná szemlélni. Elgondolását mindenesetre érdemes összevetni a marxista felfogással, amely egyszerűen a gazdasági tényezők megfelelő alakulásától és a nemzeti elkülönülések elmosódásától várja az imperialista háborúk megszűnését.

Ismételjük: Benda könyvének legfőbb értéke az, hogy benne egy képzett bölcselő elme következetesen, világosan végiggondolja a demokráciával kapcsolatos összes kérdéseket. A demokrácia meglehetősen szegényes irodalmában hasznos termékenyítő ereje van az ilyen könyvnek, még akkor is, ha részleteiben a legkülönbözőbb oldalról vitatható.

Makay Gusztáv

ANTHOLOGIA HUMANA. Ötezer év bölcsesége. Hamvas Béla. — (Egyetemi nyomda kiadása.)

Carlyle írja valahol: „Az értéket nem az dönti el, ami a föld színe fölött van, hanem az, ami alatta”. Ez azt jelenti, hogy kétfajta történet van: Az egyik az „együgyű” történet, mely a föld színe fölött zajlik le s melyet mi világtörténelem néven ismerünk. Ez azonban csak tűnékeny látszat, adathalmazok, nevek, dátumok fűzerbe fogása. A másik történet a föld, a látszat alatt húzódik meg, ez a gondolatok, az eszmék, az emberi *jobb* rész története. Ez az igazi, az áldott történet. Mert mi más ez a *jobb* rész, ha nem az évezredek óta tűnődő, csodálkozó, csendben építő emberi elme bölcsesége? Már a Stagiritá tudja ugyanis, hogy az emberek azért kezdtek filozofálni, mert a

rejtett okokkal rendelkező világ felébresztette csodálkozásukat. Csodálkozni, elmélkedni a végső dolgok felett, a döntő kérdésekre feleletet találni, — ez a filozófia, az áldott történet.

Carlyle párhuzama a kétfajta történetről adhatta az indítékot Hamvas Bélának a kötet összeállítására. Vedd és olvasd — mintha ezt mondaná —, hogy megszeresd általa a bölcseséget. Igen, a becses mű szerkesztője filozofust kíván nevelni az olvasóból.

Csodálatos szándék! Az együgyű — Hamvas Béla szavával: — átkozott — történet ez újabb szörnyű zökkenője után csak áhítattal fogadhatjuk e nemes törekvést. Platon a filozófusra akarta bízni az állam, a népek kormányzását s ugyanezt akarták már a messzi Kelet furcsanevű bölcsei is. S milyen más lett volna a föld színén játszódó történet folyamata, ha ez a magasztos akarat valósággá válik! Mert a filozófus az örök jelen törvényei szerint rendezte volna be az életet, hisz a jelen következő pillanata már a jövőé s mert akkor egy Micheletnek sem kelene oly keserűen kifakadnia az emberiség sorsa felett, mondván: „Gyűlöljük és megvetjük egymást, mert nem tudunk egymás dolgairól”. Ime, ez az átkozott történet valamennyi katasztrófájának mindenkor egy magja. A bölcsesség áldott történetének foglalatja azonban egészen más. Ezt tanítják a végső dolgok felett ámuldozók: Igazság! S ők tisztában vannak azzal is, hogy aki az igazság felé közeledik, az közeledik a szeretethez, a mások megértéséhez, megbecsüléséhez, közeledik az emberhez. Ennél többre pedig teremtetett véges elme nem törhet, hiszen aki a teremtmény-ember problematikáját — annyira-amennyire — ismeri, tovább húzhatja az összefüggés szálait a világegyetem, a teremtés és — a Teremtő felé. Nagyszerű perspektíva! Hatására az elmélkedő elveti magától az átkozott történet erőszakos fegyverét, hogy az áldott történet erőszak nélküli eszközével szerkessze tovább az emberi bölcsesség térvrajzát. Az erőszak nélküliség, igen, ez a bölcsesség szerszáma. Gandhi a tökély egyik állapotának is

nevezi, amely felé az emberiség tudatosan, vagy öntudatlanul természetből fogva halad. Erőszak nélküliség és bölcsesség, bizonynyal ez ama boldogság, amit idáig az emberiség hasztalan hajszolt.

Egyszer azt olvastam valahol, hogy a filozófia történetéről írott könyv izgalmasabb olvasmány a legvérfagyasztóbb detektívregénynél. Ez így is van. Mennyivel érdekesebb azonban ez az *Anthologia humana*, melyben nem a historikus magyarázza a gondolkodókat, hanem a gondolkodók maguk beszélnek. S a kötet összeállítójának jóvoltából kevés kivétellel a bölcsesügre legjellemzőbb tételeket mondják el. Ilyen nem kívánatos kivétel sokkal lényegesebb s a bevezetővel nem ellenkező szövegrészt találhatott volna Hamvas az orosz gondolkodó széles kiterjedésű és sokrétű művében. A kép teljességének kedvéért a kritikus felvetheti továbbá azt a kifogást is, hogy a XX. század antiintellektualista áramának kétségtelenül klasszikus kifejezőjéről, Bergsonról a szerkesztő megfeledkezett. Pedig az ő szemlélete kezdés az áldott történet könyvének lapjain. Ugyanígy mellőzte Proustot s a nem kevésbé mellőzhetetlen Unamunót is. De tallózhathnánk az előbbi korok szemelvénnyei között is. Kurtított volna inkább a racionalisták hosszadalmas s kevésbé megkapó szövegein. E simítandók azonban nem csökkenthetik a kritikus elismerését; azzal a megjegyzéssel, hogy a lelki életet élő olvasónak nem jelent oly nagy újságot e mű, mint másnak, hisz a keletiek bájos, bár dadogó poézise és a felvilágosultak okoskodása helyett az egyetemes kereszténység zengőnyelvű, elmélyült s hatalmas kontemplációs anyaga áll rendelkezésére. Ebből pedig Hamvas — műve terjedelmének megfelelően — cum grano salis vesz.

Bevezetőjében a kötet szerkesztője használati utasítást is ad: „A könyv... minden mondatával újra kezdődik és újra befejeződik... lapozni való és ott kell kezdeni, ahol kinyílik... szövegei ugyanis nem vaktában idézett szép részletek, még csak nem is bölcs taní-

tások, hanem: meditációs objektumok". Helyes ez a módszer, de talán célravezetőbb, ha előbb végigolvassuk és aztán lapozunk benne egy-egy mondatért, hogy felette kedvünkre elmélkedhessünk. Naponként — egy mondatért! Megérdemli a fáradságot. Így egyrészt feltárul előttünk az emberi bölcsesség panorámája, másrészt talán talán jobbak leszünk általa!

Dénes Tibor

ESZTER KÖNYVE. Végh György. — (Egyetemi Nyomda.)

Fiatalköltőink között egyik sem készült oly módszeresen a halhatatlanságra, mint Végh György. Pontosan számontartja minden kisebb-nagyobb művét, első verskötetit viszont kedves tudatossággal „korai költeményeknek” nevezte el, és egy életre szóló költői programot szedett listába bennük. Mintha ezzel is jelezni kívánta volna, hogy valami nagyra, többre készül, amiben valóban nagyszabású-önmagát fogja adni. Az olyan költői alkátnak ugyanis, amilyen az övé, nem könnyű eljutnia önmaga kifejezésére, mert folyvást küzdenie kell az eredetiségért: a fölényes verselő-technika ragyogó, de veszedelmes utánérző képességgel párosult benne, amely folytonosan reminiscenciákat, stílus- és hangutánzatokat kevert bele saját tiszta dallamába. Ez nála a fejlődés egyedül lehetséges és egyedül egészséges útja volt: egyrészt ujjgyakorlatokkal, futampróbákkal tökéletesíteni kifejezőképességét, másrészt „kiírni” magából az elődöket és rokonokat, hogy végül tisztán csendüljön a saját-hangja.

Új kötetében mintha olykor már ez a saját-hang szólalna kristálytisztán, bár másutt még mindig reminiscenciákkal vegyest, magában véve is saját kevertséget ötvözve egyé: egy középkori áhitatos szerelmi trubadúr hangját Villon-i merészségekkel és József Attila-i kozmikus igényességgel, romantikkus szerelmi pátoszt modern hangszereléssel, a szerelem primitív, naiv bájaitól a követelő és fenyegetődző szenvedélyig. Ez a szenvedély azonban, úgy látszik, önmagává égette a mások modorában bravúroskodó fia-

tal kísérletezőt, s ez lesz e kis kötet jelentősége fejlődésében: Végh György, a csodagyermek, felnőtté érett benne.

A kötet harminc verse egyetlen gyorslejáratú szerelmi ihlet terméke: „változatok egy témára”. A változatok a költői szerelmek szokványos grafikonján cikáznak végig, az esdeklő kezdettől a forró egygyéolvadáson át a gyors elvesztés lehangolódott epilógusáig. De nem ez élmény folyamatának keresztmetszete és lélektani igazsága a lényeges benne — nem amolyan Géraldy-féle szerelmi napló ez, s nem is a kedvest ámuldozva magasztaló Énekek Éneke (bár a sorok mögött lassan testet, alakot ölt e szerelem médiuma is) —, hanem először is az a merészség, hogy egy ilyen vajdó történelmi korban, az időszerűségekkel tűzdelt költészet évadjá idején éppen szerelmi versek egész kötetével lép a nyilvánosság elé. Ime, egy ifjú költő, aki ma is az ősi rajongásnak él, újra ünneppé avatja „a bírhatatlan bolygón” az önfeledt érzelm pillanatait, és ismét bátran becsületet szerez a szerelemnek, amelyről már csak finom öngúnnal, fölényes verizmussal vagy semlegesítő intellektuális elvontságokkal mertek írni a fiatalabb költők. A kritikus hiába róná meg e magatartást: a költő nyilván vállalja érte a felelősséget. Lényeges továbbá a kötetben az a gyermekien tiszta csengésű, igazi lírai hang, amely olykor a lélek legzengőbb mélységeiből tör elő megkapó őszinteséggel és kedves túlzásaival: egy fiatal költő hangja, aki a való világ rokontalan emberi magányában az üdvözítő szerelembe, egy női testbe kapaszkodik bele, amelyben megtalálni véli a kétségbeesetten vágyott társat, az anyát. „Nincs senkim kívül! Hozzad menekszem: légy nővérem barátom vagy anyám...” Az ő szerelmében is van valami József Attila forró anyárólbe-vágyásából; átadja magát neki, mert tudja, hogy kallódó életének az ad értelmet és méltó hangszerelést, de benne önmagát dédelgeti.

S lényeges végül a kötetben az a bizonyosság, hogy Végh György legigazibb költői vonása és képessége csakugyan: a könnyedség. Először is a

verselés édes könnyedsége bűvöl el, amely előtt nincs nehézség, s amely a mázsás mondanivalókat vagy vaskos képeket is éterien pilleivé vagy pehelyszerűvé avatja kedvenc ritmusának, a játszi jambusoknak és vidám anapsztusoknak szokellésében. Könnyedségének másik forrása a kép-teremtő fantázia: a könnyedség, ahogy érzéstartalmaihoz ösztönösen megleti a találó, költői képet, fordulatot, a pátosz nélkül is ragyogó-kifejezést. Ennek a kettős könnyedségnek vannak előnyei, és vannak veszedelmei. A konvencionális érzelmi tartalomnak, a szerelmi költészet banalitásainak ez a fordulatos kifejezés és verselőkészség adja meg az eredeti csengést, az újatmondás szuggesztióját. Ez az a varázslat, amellyel a költő közösségi érdekűvé tudja avatni legszemélyesebb magánügyeit. Ez biztosítja a vers sima folyását: ami másnál hézagpótló töltelék-sor volna, Véghnél lágyan folyó, szinte észrevehetetlen áthidalás. Ez veszi élet a felhasznált szerelmi szótár merészségének, ez oldja föl lengességével verseit attól a fülledtségtől, amely oly gyakran velejárója az efféle szerelmi kettősöknek. De e könnyedség ringatásában maga az érzés is, bármily mély és őszinte, elveszti komor súlyát, varázsvízében a szenvedés is könnyűvé, sőt édessé válik („Mi már tudjuk: mily jó a szenvedés — s hogy szenvedni olykor nem is nehéz...”), és

tragikus hatásról szó sem lehet, bár a szerelem tragikus véget ér.

Igy válik Végh György az „angyali költők” rokonává, nem a téma vagy a magatartás, hanem a hang jóvoltából. Újabb líránk megajándékozott néhány, angyali költővel, s bár furcsán hangzik együtt emlegetni őket, egymás mellé kívánczok nevük: Dsida Jenő, Weöres Sándor, Tűz Tamás és Végh György. Köztük Dsida az elégikus, mártíri angyal, Weöres a szikrázó, tündéri Ariel, Tűz Tamás a tiszta lehelletű lelki bensőségesség szeráfi költője, Végh a „realista angyal”, a könnyed, gyermekien bohém költő, aki a vers kedvéért a realizmus síkján is megéli a földi kalandot. Ügylátszik, nem mellékesen költő, mint mai társai legtöbbje; életének és napjainak értelme az, hogy költő, s magánélményei is csak a lírában, a kifejezés útján válnak igazán életté, ez az, ami a puszta *létből* az igazi *életbe* emeli. Nála nem sorsszerű élmények lecsapódása a líra, hanem a vershez kell az élmény.

Éppen ezért mindig tudnia kell, hol tart költői útján. E kötetének jelentősége — ismételjük — az, hogy benne már a felnőtt, kiérett férfihang szólal meg a játékos csodagyermek és mese-költő lantján. Még mindig nem legmagasabb csúcsa tehetségének, de komoly, szép kötet szűkkörű ihletében is.

Makay Gusztáv

SZINHÁZ

A SZENTMISE TITKAI. Calderon misztérium-drámája.

Megfogalmazható-e az emberi kifejezés eszközeivel és főként a dráma megjelenítő nyelvén a kinyilatkoztatás természetfeletti tartalma? Erre a kérdésre az egész középkoron keresztül igenléssel hangzik a válasz Hroswitától Calderonig, a misztérium-drámák tarka és változatos sokaságán át. Calderon már csak a bevégeztséget, a műfaj

csúcspontját jelzi, tudatosan művészi és spontán-áhitatos elemeivel együtt.

Calderon a műfaj kiaknázásában ugyanazzal az alázatossággal jár el, mint a scholasztikusok a filozófiában, az építészek, a festők, a faragók, a képzőművészetek alkalmazása dolgában, hogy t. i. az emberi értelem, érzés és alkotásvágy legjavát az Isten dicsőítésének szép szolgálatába állítsák. A műfaj csak illusztrációnak számít ebben

az egyetemes emberi törekvésben. Hogy azok közül bármelyiket is kiszakítsák a megdicsőítés eszközeinek rendjéből; azaz: függetlenítsék a műfajt, — egyiknek sem jut az eszébe. Pedig Calderont ösztönözhetné erre a függetlenségre nemcsak a renaissance és a barokk individualizmusa, hanem számos „eretnek” példa is. Cseppet sem állítható azonban, hogy Calderonban az írói személyiségtudat, a művészi tudatosság s a műfaji öncélúság vágya csökkentebb fokokon jelentkeznék, mint akár Shakespeare-ben vagy Michelangelóban. Calderon azonban hívó és spanyol: még a barokk heroizmus nagy lehetőségei között is aláveti magát a szolgálat fegyelmének. Minthogy pedig az „istenszolgálat” tényét a Dogma határozza meg, ezért a barokk nagy biztatásai ellenére is feszesen megmarad a vallásos inspiráció kötelékeiben, a „nem embertől való” téma roskasztó súlya alatt. Ám ezeket a súlyokat mégis ő emeli fel diadalmasan a barokk élet- és világrzés hatalmas belső erőivel. A természetfeletti boltozatokhoz valóban a barokk világkép díszletei méltók. Calderon nagysága, barokk-ereje éppen abban mutatkozik meg, hogy a természetfeletti drámát szinte egyenrangú és egyenértékű, hatalmasan kibontott emberi drámával tudja aláboltozni. A külső boltozat s a belső fenntartó erő páratlan egyensúlya

szinte arithmetikai tökéletességet kölcsönöz egész oeuvre-jének.

A *Szentmise Titkai*-ban ez a kölcsönös megfelelés, ez a páratlan erő-egyensúly, ez a szabadságában is mértanian kötött calderoni tulajdonság — klasszikusan jelentkezik. Misztérium-játéka, amely a szentmise illusztrációja és drámai parafázisa, háttérében az emberiség agóniájának hatalmas körképével: a műfajnak nemcsak kiteljesedése, hanem döntő úttörés a katolikus dráma jövője felé is. Az elvilágiasodás két évszázada sem tudta megfosztani ettől az ígéretétől, amelyet a mű új magyar fordítói — Ijjas Antal és Possonyi László — valóban helyesen ismertek fel, amikor Calderont s éppen ezt a calderoni művet jelölték meg a katolikus magyar színházi kezdeményezés introitusaként. A fordítás a korszerű restaurálás friss verete alatt is hatalmasan megzengeti az örök Calderont, stílusa és nyűhetetlen ereje minden jegyével együtt. Az előadás — a mostoha körülmények s a scenikai adottságok szegényességeinek leszámításával — művészi igényű és művészi hitelű. A barokk dikció csillogása, belső izzása, fényé az előadóművészek száján keresztül ihletetten lobbant fel és reménységet gyűjt az új színházi kezdeményezés elmélyülésének őszinte óhajta irányában.

Kézai Béla

Délkelet-Európa félhivatalos katolikus hírgyűjteménye a

MAGYAR KURIR

Szerkesztőség: BUDAPEST, IV., FERENCIEK-TERE 7.

Igazgató-főszerkesztő: JAMBOR DEZSŐ.

AZ „Osservatore Romano”, a Vatikán Rádiója és a „NCWC News Service” budapesti szerkesztősége.

SOMMAIRE.

Ladislav Tóth: Le conservatisme en Hongrie. (Suite de l'essai du numéro de janvier sur le libéralisme en Hongrie. Selon l'auteur, le conservatisme hongrois était de plus grande envergure que le libéralisme, bien que son programme économique ne différât pas beaucoup de celui des libéraux. Malheureusement les règles de jeu du parlementarisme hongrois ne lui permettaient pas de jouer un rôle considérable dans la vie politique proprement dite.)

Paul Claudel: Saint François d'Assise. (Poésie.)

Alexandre Sik: Poésie.

Jaques Maritain: Christianisme et Démocratie IV.

Paul Toldalaghy: Poésie.

Georges Rónay: Gloses sur Thomas Kempis. (Poésies.)

Béla Lékó: L'Évangile des Pauvres. (A propos de la récente réforme agraire en Hongrie expropriant les propriétés de l'Église l'auteur constate que le clergé hongrois lui-même était toujours pour une réforme agraire, et s'il ne renonçait pas, de son plein gré, aux propriétés de l'Église, c'était de peur de perdre la base matérielle des institutions catholiques.)

Nicolas Vidor: Poésie.

Franz Werfel: Sur la Propriété privée. (Fragment de son livre d'essais posthume: „Zwischen oben und unten“.)

—: L'Île de la Solitude III. (Mémoires d'un Chartreux.)

Alexandre Dallos: Nouvelle.

Zoltán Jékely: Réquiem. (Poésie.)

CHRONIQUES.

L'Adieu de *Chrisosthème Kelemen*, archiabbé de Pannonhalma, avant son départ pour l'U. S. A.

Guillaume Juhász: La question allemande. L'auteur traite les problèmes moraux et sociaux de l'Allemagne, tels qu'ils se reflètent dans la presse mondiale: complexe de culpabilité, responsabilité collective ou individuelle, etc. Il expose les causes historiques du manque d'opinion publique en Allemagne. Chez les Allemands — dit l'auteur — contrairement aux autres peuples occidentaux, l'idée de la liberté, principal caractère de l'esprit européen, n'a pas pu se développer. Comment remédier à ces déficiences de l'esprit allemand? Par la „Mission d'Allemagne“, fondation d'un ordre religieux et d'une Confédération mondiale se proposant de réchristianiser les Allemands et de les introduire de nouveau dans la communauté européenne.

P. Alexandre Sik: Aldous Huxley et la Mystique. Sur l'auteur démontre l'affinité entre les thèses des deux livres d'Aldous Huxley: „Perennial Philosophy“ et „Time must have a stop“. Tous les deux expriment l'idée que pour vivre vraiment humainement, l'homme a besoin d'un „minimum de théologie“. Il reproche à l'écrivain anglais sa conception rationaliste de la mystique chrétienne.

Alexandre Karsay: Christianisme et socialisme. (A propos de l'essai de M. Moór, l'auteur soutient la thèse que le socialisme renonçant à sa métaphysique matérialiste pourrait devenir l'allié du christianisme dans la lutte contre l'injustice sociale.)

Charles Marót: Pour Sophocle. (Débat sur la nouvelle traduction hongroise du poète grec.)

LIVRES—THÉÂTRE.

SZEMÜVEGEK ÉS FOTÓCIKKEK

Szemklinika és szemorvosi
rendelvények elkészítése.
LÁTÁS - ÉS SZEMÜVEGVIZSGÁLAT.

27 éves cég.

BARNA

látészerspecialistától.
ANDRÁSSY - ÚT 26.
(Opera mellett.)

TARNAY-borpince

Budapest, VIII., Rigó-utca 3.

Miseborok és legjobb
minőségi borok
kaphatók.

Minden

könyvet

megkaphat

a

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT

könyvesboltjaiban

Budapest, IV., Kecskeméti-utca 2.

BALASSAGYARMAT, Rákóczi fejedelem-utca 22. sz.

CEGLÉD, Kossuth Ferenc-utca.

DEBRECEN, Szent Anna-utca 10—12. sz.

GYŐR, Deák Ferenc-utca 2. sz.

PÉCS, Széchenyi-tér 17. sz.

SZEGED, Kárász-utca 14.

**Könyvárjegyzéket készségesen küld a kiadóhivatal,
Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 30.**

BAZSÓ

ING

BAROSS-U.
66—68.

HOZOTT
ANYAGBÓL
IS KÉSZÜL

ECKER

TÖLTŐTOLL,
papír — írószer,
töltőtolljavítás

Budapest, VIII. ker., Vas-utca 12.

ANGYAL JÓZSEF

ÉS TÁRSA

(OPTICUS) LÁTSZERÉSZEK

IV., Petőfi Sándor-u. 3.

(Az udvarban)

Telefon: 188—660 szám

CALDERONI ÉS TÁRSA
rég volt alkalmazottai

SCHUBAUER **BÉLYEGZŐK** Budapest, Duna-
és MITICZKY **JELVÉNYEK** utca 6. Telefon.

Linóleum, hézagmentes padló,
szőnyeg, viaszosvászon

CSÁSZÁR IMRE

Budapest, IX., Lónyai-u. 36.
Telefon: 184—047.

Szólókööző

1 kiló 2.00 forint.

Kenderzsák,

lópokróc, takaró,
kenderspárga raktár

KRUPPA G.

Budapest, VIII., Mikszáth Kálmán-tér 4.
Korda-épület.